

WERELD EN ZENDING

Tijdschrift voor interculturele theologie

1 2004

WAT IS ZENDING?

Wereld en Zending

Tijdschrift voor interculturele theologie

jaargang 33 | nummer 1 | april 2004
ISSN 0165-988X

WAT IS ZENDING?

Wereld en Zending

is een oecumenisch tijdschrift voor interculturele theologie, geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

Wereld en Zending

beschrijft levenservaringen, ontwikkelingen en visies van kerken en christenen in zes continenten.

Wereld en Zending

gaat uit van de overtuiging dat missionair engagement niet kan bestaan zonder inspanning voor een betere samenleving. Christenen zetten zich hiervoor in in dialoog met mensen van andere godsdiensten en levensovertuigingen.

Wereld en Zending

wil een ontmoetingsplaats zijn voor mensen die zich beroepshalve bezighouden met missiologie, en voor mensen uit de missionaire praktijk. Praktijk en wetenschap hebben elkaar nodig. In dit tijdschrift proberen ze elkaar te begrijpen in verstaanbare taal.

Wereld en zending

verschijnt vier maal per jaar, en wordt uitgegeven door Uitgeverij Kok te Kampen, de Nederlandse Missieraad (NMR) te 's-Hertogenbosch, de Nederlandse Zendingsraad (NZR) te Amsterdam, Missio Nederland te 's-Gravenhage, Missio België te Brussel, het Comité van Missionerende Instituten (CMI) te Brussel en de Verenigde Protestantse Kerk in België (VPKB) te Brussel.

Kernredactie

dr. Frans Damen
dr. Mechteld Jansen
dr. Rogier van Rossum, voorzitter
dr. Gerard van 't Spijker, eindredacteur

Redactie

dr. Dick Akerboom
drs. Jan Brock
prof. dr. Bert Broeckaert
drs. Anna Damas
drs. Jan Dumon
drs. Kathleen Ferrier
drs. Mella Halussy
Jaap Hansum
prof. dr. Volker Küster
drs. Wout van Laar
drs. Cokkie van 't Leven
dr. Karel Steenbrink
drs. Johan Temmerman
prof. dr. Lieve Troch
dr. Jeroen Vis
dr. Hans de Wit
dr. Rob van der Zwan

Redactieadres

dr. Gerard van 't Spijker
Centrum voor Interreligieuze dialoog,
Interculturele theologie, Missiologie en
Oecumenica – IIMO
Heidelberglaan 2, 3584 CS Utrecht
telefoon +31 (0)30 253 18 38
fax +31 (0)30 253 94 34
privé
telefoon +31 (0)341 55 77 53
e-mail werezzen@planet.nl

Directie

Wim Pepers
Nico Vriend

Copyright

© Uitgeverij Kok
en de redactie van Wereld en Zending

Overname van artikelen is alleen toegestaan met bronvermelding en schriftelijke toestemming van de redactie.

- 1** TEN GELEIDE / EDITORIAL
— *Gerard van 't Spijker*
- 4** Zending: waar gaat het om?
— *Jan Dumon*
- 15** Zending: de spiritualiteit van dienstbaarheid
— *Maria Clara Lucchetti Bingemer*
- 24** Zending als dialoog
— *Michael Amaladoss s.j.*
- 38** Missie en macht
— *Agnes M. Brazal*
- 52** Zending in een wereldwijde internetsamenleving
— *Stuart C. Bate o.m.i.*
- 63** Missie als verlangen
— *Jacques Haers*
- 72** Europa, missiegebied
— *Mark Rotsaert s.j.*
- 83** Geloofsoverdracht, hoe gaat die in z'n werk?
— *Henri Derroitte*
- 94** Het heen en weer van missie
— *John B.P. Veldman*
- 104** GEZICHTSPUNT – Onstuitbaar
— *Kathleen Ferrier*
- 106** BEELDMEDITATIE – De ark van Noach
— *Volker Küster / Fan Pu (China)*
- 108** KORTWEG
- 117** BOEKBESPREKINGEN
- 125** INTERNATIONALE TIJDSCHRIFTEN

Wat is zending?

Dit nummer bevat een aantal artikelen waarin auteurs uit alle werelddelen de vraag naar de zending van de kerk opnieuw onder ogen zien. Naarmate het minder vanzelfsprekend is tot een kerk te behoren, bezinnen kerken zich meer op hun eigen identiteit, en ze ontdekken daarbij opnieuw dat het geven van getuigenis van het evangelie tot de grondtrekken van de kerk behoort. Dit brengt een fundamentele bezinning op gang op de vraag wat de missie van de kerk inhoudt.

In België heeft dit in 2003 geleid tot het in het leven roepen van de organisatie *Omnes gentes*. Daarin werken de landelijke organisatie *Missio*, de theologische faculteiten van de universiteiten van Leuven en Louvain-la-Neuve en het Internationaal instituut voor catechese en pastoraal *Lumen gentium* te Brussel met elkaar samen. *Omnes gentes* begon zijn activiteiten met het organiseren van een internationaal colloquium met het thema *Missie in alle staten*, dat van 16 tot en met 18 oktober 2003 in Leuven en Louvain-la-Neuve gehouden werd. Belangrijke theologen uit alle werelddelen waren uitgenodigd te spreken over de vraag wat in hun context – ooit gekenmerkt door kerstening, gepaard gaande met kolonisatie en onderwerping – het meest wezenlijke van de christelijke zending is. Deze bezinning, aangedragen vanuit de niet-westerse wereld, levert bouwstenen voor de vraag naar de identiteit die in het oude Europa opnieuw gesteld wordt.

Enkele belangrijke bijdragen aan dit symposium konden in aangepaste vorm in dit nummer worden geplaatst. Een volledig verslag van het symposium zal later door *Omnes gentes* worden gepubliceerd.

Maria C. Bingemer, uit Rio de Janeiro, stelt 'dienst' als kernwoord aan de orde. *Michael Amaladoss*, uit India, spreekt over dialoog. *Agnes Brazal*, van de Filipijnen, spreekt over velerlei facetten van 'macht' en de altijd en overal aanwezige Geest der Wijsheid. *Stuart Bate*, uit het multi-etnische en multiculturele Zuid-Afrika, schrijft over nieuwe identiteitsvorming in een tijdperk van internet.

De bijdragen uit Europa concentreren zich op een narratief-bijbelse revisie van zending (*Jan Dumon*) en missionair bewustzijn als verlan-

gen van binnenuit (*Jacques Haers*), op de pedagogie van de overdracht (*Henri Derroitte*) en op de werkelijkheid van Europa (*Mark Rotsaert*). In dit geheel past de door *John Veldman* in kaart gebrachte discussie in katholiek Nederland over de wezenskenmerken van missie. Ook dit kon in dit nummer worden meegenomen.

Elk van de bijdragen laat zien hoezeer reflectie op wat zending is, slechts door het geheel van de wereldkerk kan worden beantwoord. De tegenstelling tussen westers en niet-westers en het postkoloniale tijdperk lijken gepasseerde stations te zijn.

De lijnen voor deze weergave van het colloquium van *Omnes gentes* in ons tijdschrift werden getrokken door een klein redactiecomité bestaande uit Bert Broeckaert, Jan Dumon en Mechteld Jansen.

Naast de gebruikelijke vaste rubrieken – kort nieuws, boekbesprekingen, internationale tijdschriften en wederom een column – vindt u deze keer voor het eerst een beeldmeditatie, verzorgd door Volker Küster.

— *Gerard van 't Spijker, eindredacteur*

What do we mean by 'mission'?

In this issue we present a number of articles in which authors from four continents discuss the question of the meaning of Christian Mission. The western Church, which is conscious of becoming more and more a minority, is increasingly reflecting on its own identity, and discovers anew that bearing witness to the Good News belongs to the basic characteristics of the Church. This causes a fundamental reflection on the question how to make these ideas effective.

In Belgium this has resulted in the foundation of *Omnes gentes*, a centre of reflection which is a joint venture of the national organisation *Missio*, the theological faculties of the universities of Leuven and Louvain-la-Neuve and the International institute for catechism and pastoral education *Lumen gentium* in Brussels. *Omnes gentes* started its activities by organising an international colloquium 'A Mission Statement for Today's Christians', which was held from October 16th till 18th, 2003, in Leuven and Louvain-la-Neuve.

Well known theologians from several parts of the world were invited to speak on the question what is actually the most essential feature of the Christian mission, which question they – with their particular backgrounds – viewed in the context of a past christianisation that was developed hand in hand with colonisation and oppression. This reflection, brought to the fore by representatives from the non-western world, offers important material for the answer to the question of the identity of the Church which in the old Europe is posed in a new way. Some important contributions to the colloquium could be adapted to be published in our Journal. A complete report of the colloquium will be edited by *Omnes gentes* in 2004.

A whole range of issues is brought to the fore: mission as service, as dialogue, as recognising the ever present Spirit of Wisdom, the search for identity in the area of internet, the methods of tradition of faith, and biblical exploration of the source of witness. Each of these contributions shows that reflection on mission is a cause of the worldwide Church. Differences and oppositions between western and non-western, and also the post-colonial era, seem to have been overcome, and belong to the past.

Zending: waar gaat het om?

Jan Dumon

Missie is mensen ontmoeten, hun geven wat je hebt: je geloof in de naam van Jezus Christus, waardoor mensen overeind komen en lopen.

Waar gaat het eigenlijk om, wanneer wij, christenen, het over missie hebben? Trouwens, 'wij, christenen', wie zijn dat? Want christenen hebben in de afgelopen twintig eeuwen zeer verschillend invulling gegeven aan hun missie. Ook vandaag zijn zeer uiteenlopende visies en praktijken aan de orde, aangezien de historische, concrete context waarin een gemeenschap en een individu het geloof beleven, altijd wezenlijk meespeelt in de wijze waarop het geloof – en de missie – inhoudelijk wordt ingevuld. Wij dienen dan ook op onze hoede te zijn dat wij de eigen vertrouwde kaders en vormgeving van de missie niet meteen als vanzelfsprekend, noodzakelijk of universeel geldig gaan beschouwen. Juist daarom is onze vraag zo belangrijk: waar gaat het *eigenlijk* om in de christelijke missie?

Waar begint het?

Laten we even stilstaan bij een getuigenis uit de begintijd van de christelijke missie: Handelingen 3, 1-10. Zoals gewoonlijk geeft Lucas er zijn theologie in een verhaal.

Een verlamde man – lam vanaf de moederschoot: lam-zijn is zijn identiteit – zit bij de tempelingang. Beter: hij werd erheen gedragen en neergezet. Als een ding. Afhankelijk van andere dingen: de aalmoezen die hij vraagt. Tussen de voorbijgangers, toevallig, ook Petrus en Johannes. Er gebeurt, onverwacht, een ontmoeting. Zij begint bij het wisselen, niet van een schichtige, maar van een indringende blik. Er wordt gesproken, er is lichaamscontact. In het centrum van het verhaal: 'Zilver en goud bezit ik niet, maar wat ik heb, dat geef ik u: in naam van Jezus Christus, de Nazoreeër, kom overeind en loop.' Een levenwekkende ontmoeting: de man wordt een levende, vrije persoon: hij staat op, loopt, gaat de tempel binnen, prijst God. Hij wordt herkend als de voormalige verlamde bedelaar.

In heel kort bestek wordt in dit type-verhaal uitgedrukt waar het bij missie om gaat: missie is mensen ontmoeten, hun geven wat je hebt: je geloof in de naam van Jezus Christus, waardoor mensen overeind komen en lopen.

Er is allereerst de verbinding tussen 'overeind komen' en de naam van Jezus Christus. Lucas maakt met dit verhaal aan het begin van zijn tweede boek duidelijk dat Jezus' missie, zoals hij die in het eerste boek heeft verteld, verdergaat. Die missie, in de synagoge van Nazaret vanuit Jesaja verwoord (Lucas 4, 16-21), is er een van dienst aan het concrete leven van mensen. Daadwerkelijke dienstbaarheid aan het leven, in het bijzonder aan het bedreigde leven, is niet alleen de context, maar ook de voorwaarde om de naam van Jezus te verkondigen. Die dienst aan het geluk van mensen, aan de opbouw van een rechtvaardige en menswaardige samenleving, aan verantwoordelijk rentmeesterschap met betrekking tot de schepping, maakt evenzeer deel uit van de missie als de verkondiging van de naam van Jezus Christus. Missie heeft niets te maken met propaganda of bevordering van de naamsbekendheid.

Tegelijkertijd gaat de inzet om ieder menskind rechtop te laten lopen, samen met het verhaal over wat die naam betekent. De mooiste dienst die je je medemens kunt bewijzen, is hem of haar toe te vertrouwen wie de bron is waaruit je zelf het leven en de liefde ontvangt. In deze zin verklaart Jezus in het vierde evangelie dat Hij zijn leerlingen vrienden noemt: 'Want Ik heb alles meegedeeld wat ik van de Vader heb ontvangen' (Johannes 15, 15). Hij deelt met hen het diepste geheim van zijn eigen levenskracht. Hij houdt niets achter. In Jezus' spoor is missie 'al weldoende rondtrekken' (vergelijk Handelingen 10, 38) en tegelijkertijd een levende heenwijzing naar degene die ons het eerst heeft bemind.

Oorsprong van de geloofstraditie

Petrus' verwijzing 'in de naam van Jezus Christus, de Nazoreeër' kan uiteraard niet worden losgemaakt van de Naam die Israël in een lange geschiedenis heeft leren kennen. De missionaire theologie en praktijk lijdt grote schade als zij hoofdzakelijk wordt gefundeerd op een zendingsoopdracht van Christus, die de leerlingen als een van buitenaf komend gebod wordt opgelegd.

Maar Jezus is zelf de Gezondene. Hij incarneert Gods eigen missie. In Hem is in levenden lijve te ervaren dat God op zoek is naar gemeenschap met zijn mensen en zich ten dienste stelt van hun geluk en leven.

Aan de oorsprong van onze geloofstraditie vinden wij mensen die, midden in de kleine en grote gebeurtenissen van hun leven, de onverwachte aanwezigheid mogen ervaren van een God die zich laat

kennen als trouwe bondgenoot in hun zoektocht naar leven. Zowel joden als christenen en moslims erkennen in Abraham de eerste die zich met vertrouwen op weg begeeft met deze bondgenoot. Hij weet zich gezegend en bevestigd, ook al weet hij niet waarheen zijn levensweg hem zal leiden. Het is het begin van een eeuwenlange tocht waarin het Hebreeuwse volk de naam leert kennen van een God die zich bindt en onvoorwaardelijk inzet voor het geluk van zijn mensen. In goede en kwade dagen, in voorspoed en miserie mochten Israëls gelovigen zijn trouwe aanwezigheid, zijn reddende nabijheid ervaren.

In ontelbare variaties wordt steeds hetzelfde uitgedrukt: God is degene die zich ten dienste stelt van het goede leven van zijn volk. Dat komt sterk naar voren in het sluiten van het verbond en in het geschenk van de wet. Heel suggestief plaatst de Schrift dat midden in de doortocht door de woestijn. Daar waar niets is om van te leven, biedt God niet alleen water en voedsel, maar ook zijn woord om van te leven. De wet is de levensregel die moet toelaten in het verbond voor het leven verankerd te blijven. Geen willekeurig opgelegde verboden of geboden, maar de basisregels ten dienste van het leven en samenleven. Gods levensaanbod vraagt om een vrij en verantwoordelijk antwoord. Door zich van harte aan deze menslievende God te binden, Hem alleen te dienen en zijn wet te volbrengen, wordt men deelgenoot van Gods eigen zorg voor het leven.

God staat niet alleen borg voor het leven van het volk Israël, dat Hem in zijn menslievendheid mocht leren kennen. Hij is de God van alle mensen, ja zelfs van Israëls vijanden. Hij is de schepper van hemel en aarde. Het heeft eeuwen geduurd voordat dit besef doordrong. Toen Israël alle glorie en macht had verloren, en door de verschrikkelijke beproeving van een lange ballingschap moest gaan, ging het begrijpen dat zijn God zich niet alleen ten dienste van het leven van Israël stelt, maar ten dienste van dat van alle volkeren, van heel de schepping. Het ging begrijpen dat Gods verbond met Israël ten dienste staat van heel de aarde, zoals reeds bij de roeping van Abraham in het vooruitzicht gesteld: 'In u zullen alle geslachten op aarde worden gezegend' (Genesis 12, 3). Op een grondig vernieuwde manier breekt vanuit de crisiservaring van de ballingschap het besef door dat Israël, als bondgenoot van God, is geroepen tot dienst. De vier liederen van de dienaar van God uit het boek Jesaja drukken er heel suggestief de kenmerken van uit.

Niet macht, geld of prestige

Israëls vromen herkennen in de liederen van Jesaja terecht de roeping van heel Israël Gods dienaar te zijn ten bate van alle volkeren. Christe-

nen erkennen in één van Israëls kinderen, Jezus, de geliefde Zoon, de definitieve vervulling van deze missie. In het Lucas-evangelie verwoordt Jezus zelf, in de synagoge van Nazaret, zijn dienstopdracht met de woorden van Jesaja:

De geest van de Heer rust op mij; daartoe heeft Hij mij gezalfd. Om aan armen de goede boodschap te brengen heeft Hij mij gezonden, om aan gevangenen hun vrijlating aan te kondigen en aan blinden het licht in hun ogen, om verdrukten in vrijheid te laten gaan en een jaar af te kondigen dat de Heer welgevallig is (Lucas 4, 18-19).

Jezus staat helemaal in dienst van het koninkrijk van God. Dat koninkrijk is geen vaag begrip; het is ook geen louter spirituele of innerlijke realiteit. Het beeld van het koninkrijk roept een zeer concrete, dynamische realiteit op: het daadwerkelijk doorbreken van Gods wel-doende aanwezigheid onder de mensen.

In heel Israëls geloofstraditie is God nooit een abstract beginsel, een idee of een onbepaalde kracht. Hij is niet iets, maar iemand. Om uit te drukken wie de Onzichtbare is, vertelt en getuigt de Schrift van wat Hij doet, van waar Hij voor staat en van wat het voor zijn mensen betekent in zijn aanwezigheid en onder zijn leiding te leven. Jezus' verkondiging van het rijk van God ligt helemaal in die lijn. Ook Hij spreekt niet op een abstracte en dus vrijblijvende manier over God. Door de onzichtbare en onuitsprekelijke werkelijkheid van God te verbinden met de concrete, tastbare en actieve realiteit 'heerschappij' of 'rijk' wordt Gods nabijheid voor mensen zeer concreet. In woord, teken en werk maakt Jezus duidelijk waaruit die heerschappij bestaat. Zij is louter helende, bevrijdende, minzame dienst aan de mensen en hun samenleving. Waar God heerst, heerst niet de macht, het geld, het prestige, maar het recht, de barmhartigheid.

Zoals bij de dienaar die Jesaja bezingt, reikt ook Jezus' zending verder dan zijn eigen volksgenoten. Lucas legt het reeds in de mond van Simeon als een zendingsopdracht voor de kleine Jezus die hij in de armen houdt: 'Mijn ogen hebben uw heil gezien, dat U ten aanschouwen van alle volken hebt toebereid, een licht dat een openbaring zal zijn voor de heidenen en een glorie voor uw volk Israël' (Lucas 2, 30-32). Het dienstwerk dat Jezus in de beperkte ruimte en tijd van zijn eigen volk verricht, gaat de mens van overal en altijd aan. De evangeliën geven enkele suggestieve signalen van die universele zorg. Ook al beweegt Jezus zich eerst en vooral onder zijn volksgenoten, en is Hij gezonden 'naar de verloren schapen van Israël' (Matteüs 15, 24), toch steekt Hij soms de grenzen van het joodse gebied over. Hij ontmoet ook vreemdelingen, en bewijst hun dienst. Niet alleen voor de

twaalf stammen van Israël is Hij brood om van te leven, ook aan de andere kant van het meer, de heidense kant, deelt Hij brood uit aan de massa die 'van ver' is gekomen. De Romeinse officier doet niet tevergeefs een beroep op Hem, en evenmin de Syrofenicische vrouw. Jezus verricht niet alleen de dienst van de herder voor de schapen van de eigen gemeenschap. 'Ik heb nog andere schapen dan die uit deze hof. Ook voor hen moet Ik een herder zijn: ze zullen luisteren naar mijn stem. Zo wordt het: één kudde met één herder' (Johannes 10, 16).

Het voorafgaande maakt alvast één ding duidelijk. Niet wij bepalen de inhoud van de missie, maar wij komen thuis in de missie die God zichzelf geeft als herder van alle leven, vooral van het meest kwetsbare. Onze missie, zo geloven wij, is een antwoord op zijn uitnodiging deel te hebben aan de dienst die Hijzelf als eerste aan de mensen en de schepping bewijst. Hoezeer missionarisch soms de indruk geeft heldhaftig pionierswerk te zijn, in de diepte bekeken zijn wij in de missie nooit koplopers, maar volgelingen van Jezus, aan wie God zijn zending bij uitstek heeft toevertrouwd. Christelijke missie wordt geboren, niet uit berekening en strategie, maar uit ontvankelijkheid voor de Geest die het aanschijn van de aarde vernieuwt.

Deze grondovertuiging heeft verstrekkende gevolgen voor de wijze waarop christenen hun missie verstaan en proberen te beleven. Niet de eigen voorkeuren en projecten zoals zij vanuit de cultuur of de eigen positie spontaan opkomen, zijn dan het vertrekpunt, maar wel het beschikbaar thuiskomen in Gods zorg voor de schepping. Alles begint dus met het beluisteren van de wijze waarop God zich als een trouwe dienstbare God voor heel zijn schepping leert kennen.

Onbegrip en bekering

Missie is niet eerst doen, maar ontvangen en doorgeven wat je ontvangen hebt. Petrus – hij staat voor ieder van ons – kan de verlamde man alleen op deze wijze ontmoeten omdat hijzelf de Levende heeft ontmoet, die hem van zijn eigen verlamming heeft genezen. Jezus had hem, net als de andere apostelen, uitgenodigd Hem te volgen en gaandeweg in zijn gezelschap te leren zien wat het betekent te leven in de dienst van het rijk van God. Doordat Jezus zijn hele dienstwerk verricht in hun nabijheid, en hen ook uitzendt om deze dienst op zich te nemen, bereidt Hij hen er in de dagelijkse praktijk op voor ten volle volk van God te zijn, ten bate van velen.

De evangeliën laten zien hoe moeilijk het voor de twaalf was thuis te komen in wat Jezus ten diepste ter harte ging. 'Begrijpen jullie het nog niet?', vraagt Hij hun meermaals (Marcus 8, 21). Net als voor de eerste gemeenschappen waarin de evangeliën tot stand kwamen, is dit on-

begrip voor ons nu een bemoedigend gegeven. Het maakt ons duidelijk dat het een lange weg is als volk van God te leren leven. Heel wat gaat immers in tegen onze spontane handelwijzen en tegen wat in de ons omringende samenleving gebruikelijk is, toen zo goed als nu.

De leerlingen hadden er moeite mee te begrijpen dat Gods heerschappij niets te maken heeft met de wijze waarop de machtigen heersen, maar alleen met de dienst van de liefde. Maar dat de dienst van de liefde kon gaan tot het aanvaarden van ervoor lijden en sterven, daar waren zij helemaal blind voor. De evangeliën, in het bijzonder dat van Marcus, tonen heel scherp dat de twaalf met onbegrip reageren wanneer Jezus hun spreekt over het lijden en de dood die Hem vanwege de religieuze leiders te wachten staan. Zagen zij in Hem niet de sterke godsgezant die met kracht het rijk van God zou vestigen, en hun daarin ook een bevoorrechte plaats zou verzekeren?

Wanneer Jezus wordt aangehouden, zullen zij wegvlugten. Simon Petrus zal bij het gerechtshof beweren dat hij met die Jezus niets te maken heeft, Hem zelfs niet kent. Zij zijn nog niet in staat de Dienaar echt te volgen. Hun verhaal is dat van de eerste kerkgemeenschappen die zich erin herkenden. Het is evenzeer ons verhaal vandaag. Bemoedigend, omdat het met veel realisme toont dat God geen gemeenschap van helden of supermensen om zich heen verzamelt, maar gewone mensen, met een grote mond en een klein geloof, met goede wil maar ook veel angst om zichzelf te verliezen en er te zijn voor anderen.

Wanneer het verdriet en de ontredde van Jezus' vrienden doorbroken wordt door de totaal onverwachte ontmoeting met de verzezen Gekruisigde, begrijpen zij dat Jezus, juist door zijn trouwe dienst tot het uiterste, tot Heer van alle leven is geworden. Diezelfde Jezus die hun de voeten had gewassen, met de littekens in handen en voeten van zijn dienstbaarheid tot in de dood, bezielt hen met zijn levenwekkende Geest en brengt hen weer bijeen om Hem – nu definitief – te volgen op de weg van de dienstbare liefde.

Hoe het allemaal gebeurd is, kunnen we natuurlijk niet achterhalen. Het was trouwens ook voor de eerste leerlingen een onbeschrijflijke ervaring. Waar de evangeliën het onder woorden proberen te brengen, klinkt door alle verscheidenheid heen telkens hetzelfde: de radicale ommekeer van de leerlingen van verbijstering, verdriet, angst of scepsis naar vertrouwen en gelovige herkenning. Opvallend is de nadruk die telkens ligt op het feit dat zij niet uit zichzelf tot die conclusie komen, maar dat de Heer Jezus zelf het initiatief neemt en zich toont in zijn ware identiteit. Hij is degene die hun de Schrift toegankelijk maakt om te begrijpen wat er met Hem gebeurd is. Hij is degene die zich in het breken van het brood herkenbaar maakt. Diezelfde Jezus,

getekend door de wonden van zijn trouwe liefde tot in de kruisdood, toonde zich in het licht van Gods Geest als weg, waarheid en leven. Voor iedereen en voor altijd.

Alleen een bekeerde Petrus kan de levenwekkende missie van de Heer voortzetten. Die bekering is niet zijn eigen werk, maar het geschenk van de ontmoeting met de liefde die sterker is dan de dood. Er is voor een kerk die missionair wil zijn, vandaag geen andere weg. Met zilver en goud, met een stevige organisatie, met een beetje macht en invloed kan de kerk stellig heel wat waardevolle dingen doen. Maar slechts vanuit het geloof dat de gekruisigde Jezus, wegens zijn dienst tot het uiterste, tot Heer van alles is aangesteld, kan zij het eigenste van zijn zending voortzetten.

Kerkelijke gemeenschap en zelfontplooiing

Het is voldoende duidelijk geworden dat Petrus in ons verhaal staat voor heel de kerk. Christelijk geloof is een gemeenschapsgebeuren, zowel in zijn oorsprong als in zijn eeuwenlange ontwikkeling en huidige beleving. God verzamelt zich een volk om met Hem verbonden te leven en daarin zichtbaar te maken wat Hij met iedere mens en met zijn hele schepping voorheeft. Van Israël tot de kerk van vandaag is die door God bijeengebrachte gemeenschap niet alleen het kader, maar ook een wezenlijk deel van de inhoud zelf van het geloof. In die gemeenschap ontvangen wij de Schrift, die ons de dienstbare God leert kennen; daar vieren wij dankbaar zijn verbond met ons; daar leren wij werk te maken van de liefde, en dienstbaar de aarde te bewonen.

In onze huidige beschavingscontext is een dergelijk door en door kerkelijk geloof erg tegendraads. De individuele persoon, zijn vrijheid, zin- en waardebeleving, zijn autonomie en zelfontplooiing zijn zowel uitgangspunt als doelstelling van veel van ons denken en doen. Men ervaart zichzelf dan ook niet in eerste instantie als lid van een gemeenschap, maar als autonoom individu. Het is niet te verwonderen dat ook het geloof dan gemakkelijker zal worden beleefd vanuit het eigen zoeken naar zin en waarde, vanuit de eigen levenskeuzen en engagementen, dan vanuit wat wordt aangereikt vanuit een eeuwenoude en wereldwijde kerk. Onvermijdelijk verschijnt de kerk dan als het ware als een instelling of openbare dienst voor religieuze zaken, ofwel als een koepel van allerlei min of meer gewaardeerde diensten en organisaties.

Zo zijn wij wellicht ook geneigd de zending vooral te verstaan met betrekking tot een levenshouding en engagement van elke afzonderlijke christen. Maar de zending gaat evenzeer de kerk als zodanig aan. Haar

specifieke missie, binnen dat ongehoorde avontuur van de mens in de immensiteit van de kosmos, bestaat er juist in zo authentiek en onverdeeld mogelijk volk van God te zijn. Als een gemeenschap die door Gods hartstocht voor het leven in beweging wordt gezet, en waarin wij van harte mee op stap gaan. Als een levend lichaam dat beschikbaar is om dienst te bewijzen, met ogen en oren, handen en voeten. Men kan het niet realistischer uitdrukken: een kerk die lichaam van Christus is, hier en nu.

Ook hier is het van belang, bij het zoeken naar wat het betekent een missionaire kerk te zijn, vanuit Israëls geschiedenis de grondinspiratie te ontvangen. In de Schrift wordt die geschiedenis dankbaar en biddend verhaald en beleden als Gods geschiedenis met ons. Zij is niet onze prehistorie, die wij al lang achter ons gelaten hebben; zij is de wortel waaruit onze actuele geloofs- en kerkbeleving haar fundamentele oriëntatie ontvangt.

Identiteit en volk van God

Door het behoren tot de gemeenschap ontvangt iedereen zijn of haar identiteit. Het is werkelijk de basisovertuiging van heel de joodse traditie: je persoonlijke houvast en diepte, je eigen verantwoordelijkheid en bestemming kun je pas vinden doordat je met al je vezels verbonden bent met die gemeenschap. Mannen en vrouwen van alle slag onderscheiden er, in de dagelijkse worsteling van het leven en samenleven, de uitnodiging van God als zijn volk te leven. Gaandeweg gaan Israëls gelovigen en profeten steeds duidelijker onderscheiden wat de draad is die hun bewogen geschiedenis tot eenheid brengt. Die draad is God zelf, die zich in kleine en grote gebeurtenissen op uiterst concrete wijze openbaart als de trouwe bondgenoot van heel het volk.

De dienst die God zijn mensen in eerste instantie bewijst, is hen uit de vervreemding, uit het niet weten waarnaartoe, samen te brengen. 'Zij zullen mijn volk zijn, en Ik zal hun God zijn. Ik maak hen één van hart en één van zin, zodat ze Mij altijd zullen vereren, voor hun eigen welzijn en dat van hun kinderen. Ik sluit met hen een eeuwig verbond' (Jeremia 32, 38-40).

Geloven als volk van God gaat het hele leven en samenleven aan. Niet alleen de innerlijkheid of de spirituele dimensie, maar het hele leven, ook in zijn economische, sociale en politieke aspecten, is de ruimte van het geloof. 'De Heer heeft u gezegd wat goed is, mens, en wat Hij van u verlangt. Hij wil niets anders dan dat u recht doet, dat u de trouw eerbiedigt, en dat u nederig wandelt met uw God' (Micha 6, 8). Het wandelen met God moet dus zichtbaar worden in dat volk van God, in een samenleving waarin iedereen in waardigheid en gerech-

tigheid mag leven, omdat geen andere goden over het leven heersen dan de Heer alleen. Zijn wet – niet de wet van de sterkste of het eigenbelang – is de leefregel, niet alleen voor het privé-leven, maar evenzeer voor het publieke. Waar het God met zijn volk om te doen is, staat wellicht nergens zo mooi uitgedrukt als bij Hosea: 'Ik neem u als mijn bruid, voor altijd, als mijn bruid, in recht en gerechtigheid, in goedheid en mededogen, als mijn bruid in trouw: dan zult u de Heer leren kennen!' (Hosea 2, 21-22).

Oorsprong van het volk van God

Dat Israëls – en ons – geloof een gemeenschapsgebeuren is, betekent geenszins dat het om een sociaal-culturele vanzelfsprekendheid zou gaan. Gods volk wordt gevormd door mensen die in vrijheid antwoorden op de uitnodiging tot geloven. Vandaar dat de nieuwe gemeenschap die God bijeenbrengt, niet zomaar wordt gevormd uit afstamming. Natuurlijk heeft zij, omdat het om een concrete gemeenschap gaat, alles te maken met de stamverbanden, en later met de georganiseerde natie, waarin dit 'volk van God' vorm krijgt. Maar zij is er niet aan gebonden. Alleen door het geloof, door het vol vertrouwen ingaan op Gods aanbod als volk van God te leven, kan dit volk van God bestaan, groeien en in de wereld de zaak van Gods gerechtigheid behartigen.

Hoe zou God immers de liefde die Hij is, met de mens kunnen delen zonder zich te richten tot het hart van zijn vrijheid? Op Gods aanbod kan de mens antwoorden met geloof of ongeloof. Dat is de almacht van de liefde: dat zij blijft uitkijken naar een antwoord dat uit vrijheid, vertrouwen en wederliefde geboren wordt.

Nog een laatste oriëntatie in Israëls zending als volk van God moet worden vermeld, namelijk dat het een teken en instrument is van Gods verbond met heel de schepping. Als Israël geroepen is in de concrete vormgeving van zijn leven te ondervinden wat het betekent verbonden met God en onder het zachte juk van zijn wet te leven, is dat niet alleen voor zijn eigen welzijn, maar voor dat van de hele wereld. Israëls God is ook de God van alle volken. Allen wil Hij zijn levenwekkende naam laten kennen. Net wanneer Israël ten sterkste geconfronteerd wordt met zijn eigen onmacht daadwerkelijk als volk van God te leven, breekt het besef door dat het, tot in zijn ontrouw, instrument is van Gods verbond met al zijn mensen. Vandaar de godsspraak tijdens de ballingschap: 'Zo spreekt de Heer God: Ik ga ingrijpen, doch niet omwille van u, maar omwille van mijn heilige naam, die door u geschonden is bij de volken waar u terechtgekomen bent. (...) Door u zal Ik aan de volken tonen dat Ik de Heilige ben; zo zullen ze erkennen dat Ik de Heer ben – godsspraak van de Heer God. (...) Ik zal u terug-

voeren uit de volken, u samenbrengen uit alle landen en u leiden naar uw eigen grond' (Ezechiël 36, 22-24).

Wanneer het 'volk van God' volop gaat beseffen dat zijn bevrijder dezelfde is als de God van hemel en aarde, is het ook niet te verwonderen dat de Schrift niet begint met het verhaal over Abraham, maar met het verhaal over Adam en Eva – beter: met het verhaal over de schepping van hemel en aarde. Israël is slechts de concrete vindplaats, de levende en zichtbare uitdrukking van wat God met heel zijn schepping voorheeft. Wat Gods volk mag meemaken, is voor allen bestemd. 'Ik stel u aan om een licht voor de volken te zijn: mijn heil moet reiken tot in de uithoeken van de aarde' (Jesaja 49, 6).

Voor onze geloofsbeleving in de kerk van vandaag is het van belang te zien dat Jezus, in zijn dienst aan Gods menslievende heerschappij, het bijeenbrengen van Gods volk als de kern van zijn zending ziet. Hij is gezonden 'naar de verloren schapen van het huis van Israël' (Matteüs 15, 24). Alles wat wij hierboven over Gods volk hebben aangestipt, gaat in Jezus' zending verder. Wie in Hem gelooft, herkent het volle doorbreken van Gods liefdevolle heerschappij. Maar ook die vervulling in Jezus is een genadig aanbod aan de vrijheid van mensen. Sinds mensenheugenis gaat God op zoek naar mensen die zijn volk willen zijn. In Jezus' optreden gaat dat verder, met gedrevenheid en tegelijkertijd met veel geduld.

Nieuwe stijl van samenleven

Jezus nodigt dan ook leerlingen uit Hem te volgen en gaandeweg in zijn gezelschap te leren zien wat het betekent te leven in de dienst van het rijk van God: 'Kom mee en je zult het zien' (Johannes 1, 39.46). Men kan zich Jezus' opkomen voor het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid niet voorstellen zonder de vorming van een gemeenschap waarin het woord van het evangelie in een nieuwe stijl van samenleven metterdaad belichaamd wordt. Het evangelie vraagt immers niet om een puur innerlijke, spirituele instemming, nog minder om grote aanhankelijkheidsbetuigingen zonder inworteling in het eigenlijke leven. 'Niet ieder die "Heer! Heer!" tegen Mij zegt, zal het koninkrijk der hemelen binnengaan, maar alleen hij die de wil doet van mijn Vader in de hemel' (Matteüs 7, 21).

Jezus' dienst aan het komen van Gods heerschappij in de wereld gebeurt dus hoofdzakelijk door ter plaatse, in het Israël waartoe Hij geheel en al behoort, een vernieuwende gemeenschap te vormen. Niet buiten Israël, maar erbinnen, net zoals vóór Hem de profeten hadden gedaan. Dat Hij heel uitdrukkelijk twaalf mensen kiest om bij Hem te zijn en te delen in zijn eigen zending, is hier van beslissende beteke-

nis (vergelijk Marcus 3, 13-19). Deze twaalf vertegenwoordigen het Israël met zijn twaalf stammen dat geroepen is getuige te zijn van Gods menslievendheid, teken te zijn van wat God uiteindelijk als bestemming voor de hele mensheid ziet.

Als de kerk de zending die God haar toevertrouwt, in eerste instantie vervult door in al haar geledingen zo authentiek mogelijk volk van God te zijn, moet wel duidelijk zijn dat onze missie er niet allereerst in bestaat anderen te bekeren, maar onszelf. Aan de liefde waarmee christenen bezielde zijn, kunnen zij herkend worden als leerlingen van Jezus. Missie is een kwestie van liefde en van geloof in de kracht van de dienstbare liefde.

∞ **Jan Dumon** (1942) studeerde pedagogische wetenschappen en wijsbegeerte aan de Katholieke Universiteit Leuven, en theologie aan de Universita Gregoriana te Rome. Hij werd in 1969 tot priester gewijd in het bisdom Brugge. In de periode 1981-1987 doceerde hij wijsbegeerte aan het interdiocesaan grootseminarie van de Kasai in Kanan-ga en aan de Université Nationale du Zaïre, waar hij tevens studentenpastor was. Hij was vervolgens studentenpastor in Leuven, en van 1991 tot 1999 tevens directeur van *Broederlijk delen*. Sinds 1999 is hij nationaal directeur van *Missio*, en sinds 2000 tevens directeur van het *College voor Latijns-Amerika*. Hij publiceerde tientallen bijdragen over christelijk geloof en hedendaagse cultuur, bijbel en spiritualiteit, theologie en pastoraal, jongeren en geloofscommunicatie, internationale solidariteit en uitwisseling.

Summary – Mission is a human encounter where Christians give what they ‘possess: faith in the name of Jesus Christ, that makes people rise up and walk’ (Acts 3, 1-10). Jesus is not acting for his own account but he is servant of Gods Kingdom, Gods presence in the world (Luke 4, 18-19). The origin of this tradition of faith goes back to Abraham, who is called to look a new patrimony. In the situation of exile, Israel became aware of the worldwide implication of its calling. The consciousness of the missionary calling starts with the conversion to the openness of the divine grace for all people. The community of the Church, the people of God is determinant for one’s personal identity, and the calling of all believers to be witness of Gods active presence in the world.

Zending: de spiritualiteit van dienstbaarheid

Maria Clara Lucchetti Bingemer

De zending van de kerk is niet: anderen ertoe brengen er bepaalde opvattingen op na te houden. Zending is: dienstbaar zijn aan het plan dat God met de wereld heeft. De kerk omvat dat rijk niet, maar wordt er zelf door omvat.

Allereerst moet gezegd worden dat iedere christen per definitie – dat wil zeggen: door de doop gelijkvormig aan Christus geworden – een gezondene is. Al dan niet missionaris-zijn is niet een keuze die men maakt, als men in christelijke wateren zwemt. De christelijke roeping maakt zelf deel uit van de beweging van de Geest die in het spoor van Christus, de dienaar, mensen zendt om het goede nieuws te verkondigen in de wereld. Maar men mag evenmin vergeten dat sommigen onder die gedoopten dat charisma op een bijzondere wijze beleven. Dat zijn mannen en vrouwen, religieuzen, priesters of leken, die zich geroepen voelen radicale stappen te zetten, hun familie, hun vaderland te verlaten, zich van andere bindingen te bevrijden, en naar een vreemd land te gaan om Christus present te stellen.

Geen van beide manieren om de ene roeping te beleven is meer of minder radicaal of meer of minder missionair. Maar in het algemeen denkt men, wanneer men het over missionarissen heeft, toch eerder aan deze laatsten dan aan de gedoopten die eenvoudig dienstbaar zijn binnen de gemeenschap waarin zij hun roeping ontdekt hebben. Enkele constanten in de missionaire spiritualiteit komen we tegen in het leven van vele missionarissen, zowel mannen als vrouwen. Eén ervan is ongetwijfeld de vurige liefde voor de levende Christus en voor het koninkrijk. De persoon van Christus vormt ten diepste het inspirerend uitgangspunt dat bepalend is geweest voor de keuze van de missionarissen, en blijft dat ook. Niemand kan voortgaan op deze weg zonder door de Christus van Pasen gegrepen te zijn. Alleen hij of zij die in innige verbondenheid leeft met de meester, kan de weg van zijn zending gaan zonder om te keren. Men kan deze innige verbondenheid op verschillende manieren zoeken, maar niemand kan het avontuur van de missie wagen zonder aangetrokken te worden door de liefde van de Heer.¹

Elke ontmoeting met Christus die voorbijgaat aan de solidariteit met de verlaten mensen en de zondaars, maakt van de religieuze ervaring een romantisch en misschien ontroerend gebeuren, maar raakt de kern van de christelijke religieuze ervaring niet.² Een filosofe als Simone Weil was geraakt door de waarheid dat '... geen enkele poëzie over het volk waarachtig is, waarin de vermoeidheid niet aanwezig is, of de honger en de dorst die uit die vermoeidheid voortkomen'.³ In de geschiedenis heeft het missionaire avontuur niet altijd het perspectief gekend dat het gericht was op het rijk dat Jezus en zijn Vader voor ogen stond. In de geschiedenis van de missie bestaan verschillende modellen die een andere benadering hebben gekend van dezelfde missie.

Modellen van zending in de geschiedenis

1 Er is het bekende model van het zielenheil tegen elke prijs. Verschillende getuigen, werkend vanuit deze specifieke zendingstheologie, droomden ervan 'één ziel te redden en dan te sterven'. Zonder zich veel te bekommeren om de context hebben zij zich vanuit een bepaald model van evangelisatie gebaseerd op de exclusiviteit van het doopsel als eerste en zelfs als enige horizon, terwijl het behoren tot de kerkgemeenschap door het ontvangen van het sacrament een belangrijke rol speelde. Deze missionarissen zijn lange tijd op een ietwat naïeve wijze hand in hand opgetrokken met de westerse kolonisatie in haar verschillende fasen.

2 In een latere fase heeft het perspectief van de inplanting van de kerk (*plantatio ecclesiae*) het missionaire handelen bepaald. Er werden veel gemeenschappen gevormd, en het christendom werd verspreid over de gehele wereld. In wezen is dit model zeer ecclesiocentrisch; we moeten zeggen: te ecclesiocentrisch. Het perspectief van het rijk Gods, dat veel methodologische consequenties met zich meebrengt, en de hele missionaire marsroute verandert, is nog maar van recente datum.

3 Vandaag, na het Tweede Vaticaans Concilie, speelt niet alleen de gedachte van het rijk Gods een grote rol in het nadenken over missie, maar wordt tevens gesproken over de trinitaire oorsprong die bepalend is voor de methode en het doel van de zending. Ook de dienst van de waarden van het rijk is hier van belang, en deze waarden worden duidelijk uitgelegd als fundamentele elementen voor alle missie, ook daar waar van een expliciet toetreden tot de Rooms-Katholieke Kerk geen sprake is.⁴

Bij het nadenken over de levensgeschiedenissen van de missionaire getuigen moet men zich rekenschap geven van deze veranderingen. De missionaris is altijd een profeet. En het profetisme is nooit afwezig geweest van de weg van de missie. Een van de bekendste theologen uit India, de jezuïet M. Amaladoss, zegt dat de profetische opdracht de centrale kern vormt van alle missie.⁵

Er is ook het motief van de zending als exodus, als uittocht, vooral heel letterlijk opgevat als het verlaten van zijn geboorteland. De missie is ook het gaan van een weg zonder dat er een terugweg is. Het is een dienst die nooit volbracht is. De notie van het vertrekken uit de eigen wereld en het loslaten van eigen zekerheden wil de radicaliteit uitdrukken van het alleen God toebehoren en zijn project toegewijd zijn.

De missionaris, een subversief persoon

Het eerste grote heroïsche en missionaire verhaal begint bij de jonge kerk. In weinige jaren waren er christenen verspreid over heel de bekende wereld, waar ze getuigden van de universaliteit van de boodschap van Jezus. De Handelingen van de apostelen weerspiegelen het handelen en het missionair bewustzijn van de eerste christelijke gemeenschappen. Zonder uittocht – uit zichzelf en uit de eigen leefomgeving – kan zending niet bestaan. Men moet wegtrekken, vooral uit zijn eigen leven. Wie zijn leven wil behouden, zal het verliezen, en wie zijn leven wil verliezen, zal het winnen. Bijgevolg is elke missionaris, in zekere zin, een subversief persoon, en als zodanig iemand die stoort. Hij verstoort wat gevestigd is, en doorbreekt elke enge begrenzing. Deze houding maakt het missionaire leven in zekere zin excentriek, maar tegelijkertijd origineel. Missionarissen zijn mensen die men wellicht kan bewonderen, maar zeker niet nadoen of volgen! Missionarissen worden soms bewonderd om hun radicaliteit. Soms worden zij zelfs uitgenodigd hun eigen getuigenis te geven, maar niet meer dan dat. Christelijke gemeenschappen zijn van nature missionair, maar er is tegelijkertijd de neiging dat alles binnen gepaste grenzen en onder controle te houden. De manier van leven van sommige missionarissen vormt een bedreiging voor het instituut waaraan hij of zij verbonden is, en dan vertegenwoordigt hij of zij een gevaar dat moet worden bezworen.

Deze 'missionaire dwaasheid' maakt integraal deel uit van de spiritualiteit. In die zin beleeft de missie die dubbele polariteit, want enerzijds wordt zij geliefd en gewaardeerd, en anderzijds moet zij gecontroleerd en bezworen worden voor het subversieve aspect dat er altijd aan kleeft. Voorbeelden daarvan zijn Matteo Ricci, Moeder Theresa van Calcutta en anderen.

Een ander kenmerk van de missionaire spiritualiteit is de optie voor de armen. Het profetisme en de optie voor de armen zijn altijd samengegaan, en ook het martelaarschap, als gevolg van een aan anderen gegeven leven, radicaal, om Christus te volgen, die arm geworden is. Dit aspect nog meer nadruk te geven is een van de vormen om de droom van het rijk Gods geloofwaardig te doen worden en zichtbaar te maken; dat wil zeggen: zich radicaal begeven in de situaties van gemarginaliseerden en zich ermee identificeren. Jezus' houding en gedrag te midden van mensen die aan de kant geschoven waren, uitgesloten uit het centrum, vormen een hermeneutisch paradigma van het hoogste belang.

De weg van de missie wordt dus getekend door de dienstbaarheid en de evangelische en materiële armoede van Jezus, en, meer nog, door de aanwezigheid bij de armen en de zorg voor hen. Tallozen, mannen en vrouwen, hebben als missionarissen deze weg van onthechting gevolgd, en hebben zich onvoorwaardelijk ten dienste gesteld van de armsten.

Het is de moeite waard hier even stil te staan bij, en na te denken over de betekenis van 'armoede'. Veel missionarissen hebben, vanuit hun verlangen de Jezus van het evangelie, de arme, te volgen en Hem te dienen, gekozen voor een leven in armoede, en armen bijstand te willen verlenen zonder zich vragen te stellen over het mechanisme van onderdrukking en de oorzaken daarvan. Anderen, met een groter bewustzijn, hebben begrepen dat armoede niet het resultaat is van het natuurlijk verloop der dingen, maar veroorzaakt wordt door de onrechtvaardige structuren en harten zonder besef van recht. Hier werd barmhartigheid verheven tot een principe, zoals Jon Sobrino zegt, en deze heeft als zodanig de werkelijkheid van de armoede ernstig onder kritiek gesteld.⁶ Wellicht hebben een groter historisch bewustzijn en een consequentere lezing van het evangelie in de missie in bepaalde gebieden van de wereld geleid tot een profetischer houding. Zo zijn er mannen en vrouwen gevonden die zich allen als missionarissen hebben willen vereenzelvigen met Christus, die arm geworden is, maar die toch verschillende houdingen hebben aangenomen en tot uiteenlopende manieren van optreden zijn gekomen. Zo kunnen we missionarissen als een Frei Bartolomeo de Las Casas, Moeder Teresa van Calcutta en de heilige Rosa van Lima moeilijk op hetzelfde plan plaatsen. Maar bij allen waren het arme leven en de dienst aan de armen kernpunt van hun spiritualiteit. We moeten erkennen dat er in vele gevallen van verschillende opvattingen omtrent evangelisatie en missie sprake was.

Dienst aan de inclusiviteit en de dialoog als missie

Een van de diensten die heden ten dage meer in het oog springen, is de dienstbaarheid te midden van verschillen. Het begrip 'inclusiviteit' is nog niet zo lang gangbaar, en is in zekere zin nog 'in opbouw'. Inclusiviteit is heel wat meer dan religieuze verdraagzaamheid. Het is het verdedigen van de legitimiteit van het anders-zijn. Het is een ruimte verdedigen voor mannen en vrouwen die mij bestrijden, omdat hun perspectief voor mij een verrijking betekent. Het is de poging om steeds alle perspectieven te verenigen tot een cultureel mozaïek dat hoe langer hoe meer tot iets verrijkends wordt.⁷

Inclusiviteit is bijgevolg altijd het tegengestelde van uitsluiting. Als we aan het onderwerp 'missie en inclusiviteit' denken, moeten we daarbij alle soorten mensen betrekken die uitgesloten worden van de voordelen van de volheid van het leven, of die gewoonlijk niet gewaardeerd worden in de samenleving. Maar inclusiviteit hangt ook samen met de behoefte tot een geheel te komen en de totaliteit te kunnen beschouwen.

Het is niet gemakkelijk in dit verband te spreken over missie. Bij velen roept het woord 'missie' het beeld op van het streven naar expansie van de kerk, van vermeerdering van het instituut, van een explosieve groei van het aantal doopsels en vormsels. In het algemeen hechten mensen die zo denken, veel belang aan de jaarrapporten, en evalueren zij deze dan ook vanuit een praktijk die erg dicht staat bij de ideologie van het succes die ons omringt. Zij trachten de kwaliteit van een bepaalde groep mensen te evalueren alleen maar vanuit statistieken en cijfers. Wanneer zij de vraag stellen: 'Heeft onze kerk succes gehad vorig jaar?', is het enige feit dat belangrijk lijkt te zijn, het eindresultaat van het budget.

Echter, de missie van de kerk dient te worden gezien als een vrijmoedig getuigen van Gods daden die Hij ten diepste in Christus heeft doen zien. En dit getuigenis heeft zijn publieke expressie gevonden in de liturgische viering – dat theatrale drama dat vanaf het begin het mysterie heeft vertolkt van de heilsgeschiedenis, het drama van de menswording, van de dood en de verrijzenis van Jezus. Later, toen het christendom een verbond gesloten had met de machten van de wereld, en het de officiële godsdienst was geworden van het Romeinse keizerrijk, werd de missie meer begrepen in termen van heersen en dominantie. Deze dominantie heeft verschillende vormen aangenomen: van veroordeling van religieuze uitingen die dikwijls als duivels of demonisch gekwalificeerd werden, tot controle van het seksuele leven van de mensen en inmenging in andere domeinen van het privé-bestaan.

Vandaag nog steeds denken veel mensen bij het woord 'missie' in dit soort termen. Missie betekent dan het ontwikkelen van nieuwe verkoopstrategieën als overlevingsstrategie van een instelling die in een crisis verkeert. Zij veranderen de missie zelfs in iets technisch: iets dat gemotiveerd wordt door aantallen, en gebaseerd is op verkoopstrategieën in een min of meer concurrerende wereld.

Zo is er tegelijkertijd sprake van 'missie' enerzijds en van 'missies' anderzijds. Missie is verbonden met het wezen van de kerk, met wat zij concreet is en wat zij essentieel wil: de evangelische dienstbaarheid verwezenlijken en rechtvaardigheid bevorderen.

Eschatologie en missie

Er is een tijd geweest waarin de meeste theologen dit onderwerp behandeld hebben binnen het domein van de ecclesiologie (de leer omtrent de kerk). Zo behoorde de missie tot de sfeer van de vraag naar de taak van de kerk en hoe zij zich moet gedragen in de wereld. Dit perspectief is niet helemaal verkeerd, want de kerk zag als haar bestemming heel de mensheid te leiden naar het evangelie in gehoorzaamheid aan de opdracht van de Heer Jezus Christus. Geleidelijk aan echter is een groep theologen het thema van de missie gaan behandelen vanuit het oogpunt van de eschatologie, wat ertoe leidt de christen te begrijpen als deelnemend aan de geschiedenis. De vraag die vandaag aan de orde is, is dus de volgende: welke betekenis geven wij, christenen, aan de historische gebeurtenissen waarin men geroepen is oog te hebben voor de openbaring van God? De basisvragen zijn dan: Wat openbaren de historische gebeurtenissen van het bestaan van God, van onze activiteit en dienst naar de wereld toe? Wat is de betekenis van de geschiedenis van de volkeren op aarde, en in het bijzonder van de geschiedenis van de openbaring van God in Israël en later in de kerk? In welke richting wijst de geschiedenis? Waar brengt zij ons heen? Natuurlijk gaan dergelijke vragen uit van de vooronderstelling dat er enige zin moet zijn in de geschiedenis. Er moet een spirituele betekenis zijn, een *telos*, een doel. Dit doel, deze bestemming, kan onderkend worden in de mate waarin dat wat wij als de grote goddelijke verlossingsdaden in het verleden beschouwd hebben, ook gezien kan worden als openbaring omtrent de historische voorwaarden van de mensen en de gemeenschappen in het heden, en in verband met de toekomst. En als we deze daden beschouwd hebben, komen we in de buurt van het begrip waarmee de schrijver van de brief aan de Efeziërs spreekt over 'het plan van God'. Met andere woorden: God heeft een plan, een project, 'het mysterie van zijn wil, (...) namelijk alles te doen samenkomen in Christus, in de volheid der tijden, alle dingen, die van de hemel en die van de aarde' (Efeziërs 1, 9-12).

Het rijk Gods is, bijgevolg, het eschatologisch referentiepunt van de

missie. In de huidige geschiedenis is de kerk de historische uitdrukking die het rijk Gods vertegenwoordigt. Dat is het exacte theologisch verband tussen de kerk en het rijk Gods. De kerk zelf is niet het rijk Gods, maar zijn bewerker en vertegenwoordiger. Zij kan het rijk vooruit doen gaan of vertragen, op een fragmentarische wijze, die verband houdt met haar eigen dubbelzinnigheden. Zij is heilig, maar ook zondares. De kerk omvat het rijk niet, maar wordt erdoor omvat. Het rijk behoort niet tot de kerk, maar de kerk behoort toe aan het rijk. Het plan dat het rijk zal leiden, is niet in de handen van de kerk, maar alleen in de handen van God.

Christus het 'midden van de geschiedenis'

Christus is het middelpunt van de geschiedenis, niet alleen in de zin van een chronologische studie, maar in een diep spirituele betekenis, zoals Tillich zegt. Met andere woorden: er zijn heel wat mensen die, in onze tijd, nog leven 'vóór' de komst van Christus en zijn spirituele invloed; anderen erkennen zijn heerlijkheid en heerschappij en knielen voor Hem terwijl zij Hem aanvaarden als Heer. Dezen leven reeds in de tijd na de komst van Christus (Filippenzen 2 en Openbaring 5). Tillich noemt de periode vóór de openbaring van Christus in de eigenheid van een individu, volk of groep 'de latente periode'. Het is de periode waarin het rijk verborgen blijft. Het rijk is nog verborgen in vele gebieden en culturen. Bijgevolg wordt de missie door hem vertaald als elke activiteit van de huidige kerk die de verandering zoekt van de verborgenheid naar de klare en transparante openbaring van het rijk Gods.

Het gaat er hier niet om te zeggen dat de niet-christenen 'anonieme christenen' zijn, zoals Karl Rahner gezegd heeft⁸, maar te bevestigen dat God werkzaam bezig is in alle culturen en bij alle volkeren, zodat Hij deze voorbereidt op de ontvangst van zijn openbaring – zelfs niet vernoemd – en de voltooiing van zijn rijk. Tillich bevestigt dat 'de missies niemand bereikt zouden hebben als er niet de voorbereiding was geweest voor de christelijke boodschap in een universele openbaring'.

Missie als werken aan transformatie

Met andere woorden: de universele openbaring van God bereidt de weg voor de *kairos* (het moment waar het op aankomt). Bijgevolg is de basisbetekenis van de missie niet de verchristelijking of de kerstening of de christenheid, vermits de missie niet het opleggen is van culturele modellen. De missie is, integendeel, de poging de verschillende godsdiensten te verenigen in een mengeling zonder identiteit.

De missie betekent transformatie, omvorming op een fundamentele wijze. Het is de poging om structuren en strategieën te scheppen die erop uit zijn de latente conditie van het rijk en van de kerk – aanwezig

in alle wereldgodsdiensten en in alle culturen – om te vormen tot het rijk in zijn manifeste toestand, iets nieuws: de nieuwe werkelijkheid in Jezus als Christus. Deze omvorming is dus de maximale betekenis van de missie. Deze activiteit van de missionaris is bezig zich te voltrekken, want God zelf roept, roept samen, daagt de actuele kerk uit en rust haar toe voor haar taak. En de kerk toont reeds zijn medewerkster te zijn in het werk van het herstel van de wereld, van het behoud van de schepping en van de transformatie van groepen en individuen opdat de openbaring zal verschijnen van het laatste eschatologische doel van het rijk.

Dit is in algemene lijnen de opvatting van missie die zich sterk ontwikkeld heeft na het Tweede Vaticaans Concilie. De missie is missie van God zelf, die het roepen van zijn volk hoort en die neerdaalt om het te bevrijden.

De dienst die bruggen scheidt en de mensen aanspreekt

Missie is dus niet iemand ertoe overreden er bepaalde leerstellingen op na te houden of die in zich op te nemen. Het is veeleer mensen aantrekken, hen toerusten, met hen ons eigen leven delen, zoals Christus dat gedaan heeft met ons, en hen dienen, terwijl we van degenen naar wie onze dienst uitgaat, een betere manier van dienen leren. Dat vergt geduld. In de catechismus hebben we geleerd dat de weg waarlangs God zich met de mensheid onderhoudt, er een van geduld is. En toch, ondanks al onze ontrouw, roept Hij ons op te leven in een verbond met Hem. En Hem te dienen, terwijl Hij ons dient aan zijn heilige tafel van de levende verbondenheid en Hij ons uitzendt om de anderen te dienen langs de aardse wegen van het leven.

En deze beweging kan niet gemotiveerd worden door het zoeken van resultaten waarop we ons met trots kunnen beroepen, zoals de bekering van iemand tot ons geloof en overtuiging. Het voornaamste doelwit om iemand te naderen is hem of haar dienstbaar te zijn, en eucharistisch Christus en onszelf te delen en ertoe bij te dragen dat het leven van de ander vrijer, gelukkiger, voller en voltooid is. Jezus sprak: 'Ik ben gekomen opdat zij leven zouden bezitten, en wel in overvloed' (Johannes 10, 10).

Noten

- 1 Hier valt te denken aan Jeremia 31, waar het gaat om de 'verleiding' door God. Zie ook M.C. Bingemer, 'La séduction du sacré', in: C. Caliman (redactie), *La séduction du sacré*, Petropolis: Vozes, 1990.
- 2 Simone Weil, *Attente de Dieu*, Parijs: Fayard, 1966, 71.
- 3 Simone Weil, *La pesanteur de la grâce*, Parijs: Plon, 1988, 204.
- 4 Karl Rahner heeft voor het eerst over 'anonieme christenen' gesproken.

- 5 M. Amaladoss schreef een artikel 'La mission comme prophétie', in: *Les défis du livre de la mission*, São Paulo: Editions Monde et Mission, 1995.
- 6 J. Sobrino, *The Principle of Mercy. Taking the Crucified People from the Cross*, Maryknoll/New York: Orbis Books, 1994.
- 7 Hier denk ik vooral aan Do Couto Teixeira, J. Dupuis, en J. Heissig en vele anderen die onlangs geschreven hebben over interreligieuze dialoog.
- 8 Deze uitdrukking, in de wereld gebracht door K. Rahner, is tegenwoordig niet meer actueel, nu de dialoog zo sterk gevorderd is, maar zij heeft wel grote vooruitgang gebracht gedurende het Tweede Vaticaans Concilie.

⇒ **Maria Clara Luchetti Bingemer** (1949) studeerde sociale wetenschappen en theologie in Rio de Janeiro (Pontifica Universidade Católica, PUC), en verdedigde in 1989 aan het Gregorianum te Rome een proefschrift over de spiritualiteit van Ignatius van Loyola. Ze is sindsdien een belangrijke woordvoester onder de vrouwelijke theologen in Latijns-Amerika. Ze is verbonden aan de katholieke universiteit van Rio de Janeiro (PUC), en is coördinator van het daaraan verbonden *Centro Loyola* voor geloof en cultuur. Ze schreef talrijke boeken over mystiek, spiritualiteit, religie en geweld en geweldloosheid, en geeft leiding aan retraites voor geloofsverdieping. Ze is gehuwd en moeder van drie kinderen. Website: www.users.rdc.puc-rio.br/agape.

Summary – Every Christian is a missionary by virtue of his or her baptism. But some people live this charisma in a special way. The biographies of missionaries show that the love for Christ, who was sent by the Father, is the deepest motive for mission. The perspective of the Kingdom of God makes from this missionary spirituality a way without return. This spirituality has served Christian mission in a diversity of models. From efforts to save at least one soul, through church planting to the eschatological focus of the fulfilment of the Kingdom with fullness of life for all. The missionary spirituality has always taken the form of service to the poor and the deprived, which is explained nowadays as a frank witness of the mercy of God where not the numbers of conversions to the Church are decisive, but the transformation of societies in the perspective of the Kingdom.

Zending als dialoog

Michael Amaladoss s.j.

De grote opdracht 'Ga en maak alle volkeren tot leerling' (Matteüs 28, 19) als visie op missie werd tijdens en na het Tweede Vaticaans Concilie verdiept, verwijd en verscherpt.

Het Tweede Vaticaans Concilie zag missie niet als iets dat beperkt moest blijven tot de activiteiten van missionarissen in missielanden. Gevoelig voor de ontkerstening in vele vroegere christelijke landen van Europa zag het concilie de kerk zelf als essentieel en overal missionair, en zag het haar wortels in de scheppende werking van de heilige Drievuldigheid. Omdat God zijn leven met de mensen wil delen, zendt (missioneert) Hij het Woord en de Geest naar de wereld. Zij openbaren God op verschillende manieren in de loop van de geschiedenis via allerlei wijzen, leiders en profeten en groepen mensen. Het Woord wordt vlees in Jezus in een eindfase om dit plan uit te voeren en tot voltooiing te brengen, opdat God uiteindelijk 'alles in allen' wordt (1 Korintiërs 15, 28). Daarom is Gods missie altijd en overal actief. Iedere andere zending waarin God uitverkorenen stuurt, staat in dienst van deze basiszending van God. Missie heeft haar *grond* in Gods eigen wezen en actie in de wereld.

De Federatie van Aziatische Bisschoppenconferenties heeft in haar eerste algemene vergadering in Taipei de evangelisatie in Azië beschreven als een drievoudige dialoog: met de armen, met de rijke culturen en met de grote godsdiensten van Azië. Deze visie ziet het werk voor de bevrijding van de armen en voor de dialoog met de culturen en de godsdiensten niet louter als pre- of indirecte evangelisatie, maar als haar integrale dimensies, omdat deze verschillende manieren uitmaken om van de blijde boodschap te getuigen. Zo'n *verwijding* van de missieruimte kan sommigen doen denken dat iedere activiteit in zekere zin missie wordt.

Theologische overweging heeft ons geholpen zo'n overmatige verwijding te vermijden door een *verscherping* van de visie op missie. Deze verscherping gebeurt in twee stadia. Ten eerste: de dialoog van het evangelie met de drie dimensies – de armen, de culturen en de gods-

diensten – loopt zo dooreen dat we het ene niet kunnen doen zonder het andere. We kunnen de armen niet bevrijden, de sociale structuren niet veranderen, zonder de wereldvisies en waardesystemen (culturen) van de volkeren te veranderen en zonder samen te werken met de gelovigen van andere godsdiensten, met wie we tenslotte onze sociale en culturele context delen. Ten tweede: het doel van de missie is de opbouw van het rijk Gods als een gemeenschap van vrijheid, vriendschap en rechtvaardigheid. Onze strijd met en voor de armen is zowel de toetssteen als het terrein waarop deze verandering effectief plaatsvindt. Culturele en religieuze verandering en interreligieuze samenwerking zijn aan deze verandering aangepast.

Een nieuwe theologie van de godsdiensten

Een andere ontwikkeling, die om andere godsdiensten steeds meer in een positief licht te plaatsen, stond in wisselwerking met deze beweging van verdieping, verwijding en verscherping van de missievisie. Kerkvaders als Justinus en Clemens van Alexandrië namen de kiemen van het Woord waar vanuit de Griekse filosofische traditie, en zagen dit als een 'pedagogie' tot Christus. Maar toen het christendom tot staatsgodsdienst werd verheven, werden de andere godsdiensten als vijanden van het keizerrijk, het christendom en God beschouwd. Andere volkeren moesten veroverd en gekerstend worden. Deze opvatting leefde verder toen de Europese koloniale machten met andere godsdiensten in Afrika, Azië en Latijns-Amerika in contact kwamen. De missie werd gezien als de oplegging van culturele en religieuze structuren van het christendom op andere volkeren voor hun eigen heil. Zelfs mensen als Matteo Ricci in China, Roberto de Nobili in Indië en de jezuïeten in de Paraguayaanse Reducties, die de andere volkeren waardeerden, hadden toch ook een negatieve kijk op de godsdiensten die zij navolgden.

De recente positieve kijk op andere godsdiensten is niet pas met het Tweede Vaticaans Concilie gekomen. In de negentiende eeuw al zagen sommige hindoes in Indië Jezus als een goeroe die hen ertoe inspireerde hun eigen religieuze traditie te hervormen. Eén van hen die christen werden, Brahmabandav Upadhyaya, dacht zelfs dat de hindoeïfilosofie en -godsdienst een aanvulling zou vinden in Jezus en het evangelie, en specifiek nog in de theologie van Thomas van Aquino. Hij stond echter negatief tegenover de institutionele structuren van het christendom. Het schema van voorbereiding en voltooiing werd later door christelijke missionarissen in Indië overgenomen. Farquhar schreef een boek waarin hij naar het christendom verwees als de *kroon van het hindoeïsme*. Pierre Johanns, een Belgische missionaris, schreef een reeks essays onder de algemene titel *Naar Christus langs*

de Vedanta, waarin hij aantoonde dat verscheidene vedantische filosofische tradities in de scholastieke theologie van Thomas van Aquino hun vervulling kunnen vinden. Priester Monchanin en Dom Henri Le Saux hadden grote bewondering voor de mystieke tradities van het hindoeïsme, en stichtten een christelijke ashram. Ze hoopten dat deze mystieke tradities hun vervulling zouden vinden in de mystiek van de Drievuldigheid.

Deze traditie volgend vond het Tweede Vaticaans Concilie 'goede en heilige elementen' en 'kiemen van het Woord' in andere religieuze tradities. Het bevorderde de dialoog ermee en erkende de burgerlijke vrijheid van de leden van andere godsdiensten, naar eigen geweten, de godsdienst van hun keuze aan te hangen. Zo respecteerde het hun waardigheid als mensen die naar Gods beeld geschapen zijn. Geïnspireerd door deze opening en aangemoedigd door hun eigen levendige contact met leden van andere godsdiensten dachten bisschoppen en theologen in India dat God hen door die andere religies aansprak. Ze dachten dat de geschriften van andere godsdiensten enigszins als geïnspireerd konden worden beschouwd. Ze stonden positief ten opzichte van de gebedsmethoden en tradities van de Aziatische godsdiensten. Ze offerden dat, indien de aanhangers van andere godsdiensten gered werden, dit juist kwam door – en niet ondanks – hun godsdienst. Ze stelden voor dat zij in bepaalde omstandigheden tezamen de eredienst zouden kunnen houden en hoopten dat dialoog met hen zou leiden tot sociale en religieuze harmonie.

Deze open benadering werd door *Evangelii nuntiandi* van paus Paulus VI ontmoedigd. Hij zag in andere godsdiensten slechts 'ten hemel uitgestrekte mensenhanden', waarvoor de christelijke openbaring als een antwoord kwam. Maar de toenadering werd door Johannes Paulus II wel aangemoedigd, toen hij de leiders van andere godsdiensten in oktober 1986 uitnodigde samen te komen in Assisi en er te bidden voor de vrede in de wereld. Velen suggereerden dat deze uitnodiging andere godsdiensten legitimeerde als bevorderaars van de ontmoeting tussen God en de mensen, alhoewel Johannes Paulus II benadrukte dat elk authentiek gebed van de heilige Geest komt. Maar de Geest kan natuurlijk werken via de symbolen en rituelen van andere godsdiensten. In de encycliciek *Redemptoris missio* bevestigde Johannes Paulus II de formele aanwezigheid en de werking van de Geest in andere godsdiensten en culturen. Maar deze bevestiging is nog gedaan naar het model van 'voorbereiding en voltooiing', waarbij de andere godsdiensten en hun gelovigen uitgenodigd worden hun voltooiing te vinden in het christendom.

Godsdiensten als bevordering van de ontmoeting van God en mens

Zo'n positieve rol voor andere godsdiensten in Gods verlossingsplan heeft geleid tot een verandering van het paradigma in de missievisie. Maar voordat we dit verder onderzoeken, moeten we duidelijk zijn wat betreft de status van andere godsdiensten in Gods plan voor de mensheid. Gods Geest komt niet tegenwoordig en wordt niet actief in andere godsdiensten omdat de kerk deze aanwezigheid na twintig eeuwen ontdekt heeft. Gods Geest was er altijd al aanwezig, maar wij waren er blind voor. Laat mij tegelijkertijd zeggen dat zo'n 'ontdekking' op een cruciaal terrein als de zending van de kerk ons ertoe moet aanzetten andere vergelijkbare bevestigingen en stellingen van de kerk omzichtig te bekijken. We moeten meer positieve redenen vinden om te verzekeren dat Gods Geest aanwezig en actief is in andere godsdiensten. Een praktische en proefondervindelijke reden voor Aziaten zijn de 'vruchten van heiligheid' die men vindt in het leven van de aanhangers van andere godsdiensten. Het lezen van hun geschriften en devotionele literatuur, vertrouwdheid met hun gebedsmethoden en *sadhana* (geestelijke inspanning) als *yoga* en *zen* en kennis van hun symbolen en rituelen kunnen ons helpen bij zo'n ontdekking. Het is geen geheim dat vele christenen zich aangetrokken voelen tot de Aziatische spirituele tradities. Een meer theologische reden is het mysterie van de schepping zelf. God heeft de mens geschapen naar zijn eigen beeld. De waardigheid van de mensen is geworteld in dit beeld. De goddelijke wijsheid, dikwijls gezien als het symbool van de Geest, was bij God in de schepping (Spreuken 3, 10-20; 8, 22-31). Het Woord van God waarin alles geschapen is, verlicht iedere mens die in de wereld komt (Johannes 1, 9). God spreekt nog steeds tot de mensen in de schoonheid van de natuur (Psalm 8) en in de diepten van hun geweten (Romeinen 1, 20). Deze relatie tussen God en de mensen is niet radicaal verbroken door de menselijke zonde. Jezus waardeert heidenen als de honderdman (Matteüs 8, 10), de Samaritaanse vrouw (Johannes 4) en de Kananitische vrouw (Matteüs 15, 21-28), die Hem met geloof beantwoorden. Daarom openbaart God zich op verschillende manieren aan alle mensen. Het Tweede Vaticaanse Concilie verzekerde dit in het document over de kerk in de moderne wereld. De andere godsdiensten, die evengoed menselijke, sociale en symbolische uitdrukkingen zijn van de ontmoeting tussen God en mens, vergemakkelijken deze ontmoeting en vieren haar.

Een nieuw model voor missie

Zo'n positieve benadering van andere godsdiensten laat ons 'missie' op een nieuwe manier zien.

Het traditionele model was gebaseerd op een lineair beeld van de ge-

schiedenis. God scheidt de wereld. De mensen zijn door hun zonden ongehoorzaam aan God en worden uit zijn tegenwoordigheid verdreven. God bereidt de aarde voor door Abraham, Mozes en de profeten. Ten slotte zendt God het Woord om vlees te worden en zich met de mensen, door het paasmysterie van de verlossing, te verzoenen. Dan vestigt Jezus de kerk als de gemeenschap van de verlostten, en stuurt haar op missie in de wereld. Al wie in deze gemeenschap binnentreedt door zijn geloof in Jezus te belijden, wordt gered.

De omlijning van de ontwikkeling is complexer in het nieuwe model. God scheidt de mensen. Zijn doel is hen te doen delen in zijn leven, en hen in een gemeenschap samen te brengen. God zendt het Woord en de Geest op verschillende manieren en in verschillende tijdsperiodes in de wereld om dit te verwezenlijken. Paulus schetst deze visie voor ons in zijn brieven aan de Efeziërs (Efeziërs 1, 3-10), de Korintiërs (1 Korintiërs 15) en de Romeinen (Romeinen 8). Johannes roept in zijn evangelie een vergelijkbare visie op (Johannes 1, 1-14.17), en ook in het boek van de Openbaring (Apokalyps 21). Deze universele verzoening moet evenwel in en door de geschiedenis gebeuren, en moet rekening houden met het egoïsme en de weerstand van de mensen. God zendt veel boden en profeten (Hebreeën 1, 1-2). Ten slotte zendt God zijn eigen Zoon, die mens wordt en een historische en sociale beweging begint om alles samen te brengen. Dat is het koninkrijk waartoe God de wereld leidt. De kerk is de gemeenschap van volgelingen van Jezus, geroepen en gezonden in de wereld, als het symbool en de dienaar van het koninkrijk. De kerk staat ten dienste van Gods zending. Ze kan zich niet in Gods plaats stellen. Ook de andere godsdiensten maken deel uit van Gods zending. De godsdiensten zijn evenmin als de kerk volmaakt, aangezien ze steeds een menselijke component bevatten. Maar God is in de religies aanwezig en werkzaam, zoals Hij dat ook is in de mensen, ondanks hun onvolmaaktheden en zondigheid. Gods edelmoedige liefde hangt niet van onze beperkte menselijke structuren af. Jezus, Woord van God, stelt zich op ons onbekende manieren voor alle volkeren open. Als mens is Hij speciaal aanwezig in de wereld door hen die zich aan Hem toevertrouwen.

Verlossing is daarom niet de redding van individuele zielen uit de hel. Het is een kosmisch project van universele verzoening, bezielde door God, het Woord en de Geest. God is degene die redt, niet de godsdiensten. Godsdiensten bemiddelen de verlossing ook niet. Ze symboliseren en vergemakkelijken de ontmoeting van God en mens alleen maar. De hele geschiedenis is een verlossingsverhaal. Ze heeft veel verweven draden. Jezus en de kerk hebben een speciale rol in dit verhaal. Het is geen exclusieve rol. Het is een dienende rol, gekenmerkt door zelfontledigende nederigheid. Haar weg is er één van

zelfopofferende liefde en dienstbaarheid tot de dood. Ze bouwt aan de gemeenschap van het koninkrijk door zulke liefde en dienstbaarheid.

Het doel van de missie is daarom tweeledig: de opbouw van het rijk Gods en van de kerk als haar symbool en dienaar. De profetische verkondiging en de opbouw van het koninkrijk roepen de mensen altijd op tot bekering. Maar dit betekent afkeer van de satan als de verpersoonlijking van het kwaad en van de mammon als het structurele principe ervan. Andere godsdiensten kunnen dit zien als een afkeer van egoïsme en gehechtheid. Bekering is niet allereerst een verandering van een religieuze overtuiging. In die context zijn de andere godsdiensten geen vijanden, maar elkaars medewerkers. Dialoog is geen voorbereiding op de verkondiging. Het is geen minderwaardig alternatief wanneer rechtstreekse verkondiging onmogelijk is. Dialoog en verkondiging zijn twee dimensies van eenzelfde interactie. Verkondiging belijdt iemands persoonlijke godservaring. Dialoog luistert naar de godservaring van de ander. Verkondiging vindt plaats in een context van dialoog. We staan klaar om iedereen te verwelkomen die zich geroepen voelt leerling van Jezus te worden en in zijn dienst met Hem samen te werken. Maar wij dringen hier niet op aan als was dit de enige weg tot verlossing. Het doopsel is geen vrijgeleide tot verlossing, maar een roeping om gezonden te worden met Jezus.

Een oproep tot dialoog

Geen enkele godsdienst kan daarom andere godsdiensten van Gods plan uitsluiten. Geen enkele heeft daartoe het recht of kan dit rechtvaardigen. Godsdiensten kunnen niet inclusief zijn, noch beweren dat zij een aanvulling zijn op een andere godsdienst. Ze zijn duidelijk onderling verschillend en niet met elkaar in een lineaire ontwikkeling verwant. Tegelijkertijd zijn de godsdiensten toch ook niet volledig verschillend, pluralistisch en relativistisch op een chaotische, postmoderne manier. Ze behoren tot een systeem dat berust op een gemeenschappelijk principe, namelijk God of de Almachtige, die hun gemeenschappelijke oorsprong en einddoel is.

We weten echter niet welke vorm deze uiteindelijke vervolmaking zal hebben, daar de verschillende godsdiensten een verschillend beeld hebben van het doel dat zij nastreven. Het is een mysterie dat voor ons die onderweg zijn, onbekend is. De verschillende visies zijn echter niet relativistisch. Een godsdienst scheidt haar eigen visie niet. Zij drukt slechts haar ondervinding van de ene Volmaakte uit. Daarom is zij relationeel. Terwijl de Almachtige al deze visies overstijgt, is Hij alleen door hen bereikbaar. Deze spanning tussen de Almachtige en de vele visies hierop, wil een oproep zijn tot dialoog en samenwerking.

De eenheid tussen de godsdiensten kan niet worden bereikt door hen in een hiërarchische orde te rangschikken, noch door hen te zien als complementair om zo samen een geheel te vormen. Iedere godsdienst is geschikt voor haar eigen volgelingen. Gods vrijheid om zichzelf te geven en de vrijheid van de mensen om aan Gods oproep te beantwoorden, maken het om het even wie onmogelijk die antwoorden te vergelijken of van buitenaf te graderen. We kunnen alleen getuigen van onze eigen godservaring. We hebben het recht niet de godsbeleving van andere gelovigen te beoordelen. Dit sluit de mogelijkheid echter niet uit de anderen, daar waar we in hen een ontoereikend antwoord aan God ontdekken, uit te dagen, vooral op het vlak van persoonlijk en sociaal gedrag. Maar geen enkel absoluut criterium kan eenzijdig zijn. Het kan alleen maar naar boven komen door dialoog. Ik zeg niet dat er geen absolute criteria bestaan. Ik wil alleen zeggen dat we onze beweringen dat we die criteria bereikt hebben, moeten kunnen staven.

In de context van religieus pluralisme betekent missie vandaag dialoog. We mogen zeker zijn van Gods goede nieuws voor ons. Maar doordat we erkennen dat God ook tot andere volkeren gesproken heeft, kan onze verkondiging slechts in dialoog gebeuren. Het is onnodig onze waarheid te verbergen, maar we kunnen haar ook niet voorstellen als de enige waarheid. Er is inderdaad maar één werkelijkheid. Maar elke ervaring of uitdrukking daarvan is begrensd door historische, culturele en persoonlijke omstandigheden. Dat is waar. Maar dat kan andere mogelijke ervaringen en uitingen niet uitsluiten. Dit pluralisme roept op tot dialoog en samenwerking.

Zoals missie een tweevoudig doel heeft, zo ook de dialoog. Godsdiensten kunnen met elkaar een dialoog aangaan op zuiver religieus niveau. Hier spreekt men van wederzijdse verrijking en convergentie. Men kan van dialoog geen instrument maken van proselitisme, alhoewel we de mogelijkheid niet uitsluiten dat God iemand ertoe roept voor een bepaalde religieuze traditie te kiezen. Van de andere kant bestaan godsdiensten niet voor zichzelf, maar voor het leven. Op dit niveau zijn godsdiensten geroepen samen te werken om een moreel en geestelijk fundament te leggen voor de opbouw van de gemeenschap van het rijk Gods in de wereld. Het rijk Gods is natuurlijk een christelijke term. De hindoes spreken van *ramrajya*, de moslims van *umma* en de boeddhisten van *inter-being*. Wie in geen enkele godsdienst gelooft, kan spreken van een nieuwe samenleving van gelijkheid, rechtvaardigheid en vrede. Dit zijn verschillende visies. Maar zij worden verondersteld universeel te zijn, en vereisen de medewerking van alle mensen.

Godsdiensten in conflict

Het is de ironie van de geschiedenis dat juist op het moment waarop wij, christenen, ons beginnen open te stellen voor dialoog met andere gelovigen, zij niet klaar zijn voor een dialoog met ons. In India bijvoorbeeld waren in de negentiende eeuw veel hindoes bereid tot dialoog. Ze wilden leerlingen van Jezus worden, hoewel ze de kerk verwierpen als een buitenlandse culturele en religieuze instantie, die met de kolonisten vereenzelvd werd. Maar de kerk was toen niet bereid tot dialoog. Men vond het belangrijker van deze mensen leden van de kerk te maken dan leerlingen van Jezus. We waren niet in staat onderscheid te maken tussen de kerk en het rijk Gods. En nu we bereid zijn tot dialoog, zijn de godsdiensten in conflict. Welke zijn hier de redenen voor?

Godsdienst is de diepste bron van de *identiteit* van een groep, omdat ze de grote vragen beantwoordt wat betreft het ik, de anderen, het heelal en de Almachtige. Wanneer een kind in een gemeenschap opgroeit, wordt deze identiteit op een halfbewuste manier geïnterioriseerd door de rituelen van de levenscyclus, door feesten en religieuze praktijken. Het is een primaire identiteit, die bepaalt hoe we onszelf, de anderen en de wereld bekijken. Religieuze praktijk kan sociaal determinanter zijn dan geloof. Dit houdt de idee in van de roeping om speciaal uitverkoren te zijn of een speciale ervaring gehad te hebben, waardoor de ander niet alleen als verschillend gezien wordt, maar ook als minderwaardig. Men voelt zich bevoorrecht. Psychologen zeggen dat dit identiteitsbegrip al is vastgelegd nog voordat een kind de schoolleeftijd bereikt heeft. Het ik-begrip groeit in een wij-context. Godsdienst kan een bron van identiteit zijn, vooral op sociaal en algemeen niveau, zelfs als het niet geïnterioriseerd wordt.

Dat verschil van de religieus-andere kan vervagen door onwetendheid en vooroordelen. De ander wordt dikwijls gekenschetst in stereotypen. In een conflictsituatie kan de innerlijke strijd tussen goed en kwaad geuit worden door de ander niet alleen als een vijand te zien, maar ook als een boosdoener. De ander wordt gedemoniseerd. Geweld tegen de ander(en) wordt dan gerechtvaardigd.

Bedreigd door de impact van de secularisatie van de moderne wetenschap en technologie, zijn religieuze groepen geneigd vast te houden aan wat zij als de fundamenteën van hun godsdienst beschouwen. Deze fundamenteën worden dikwijls geïdentificeerd in termen van een letterlijke interpretatie van de Schriften of van de religieuze tradities. Zo'n identificatie leidt natuurlijk tot een negatieve identificatie van andere godsdiensten die niet akkoord gaan met deze fundamen-

ten. Dat is *religieus fundamentalisme*, dat een zelfverdedigende houding aanneemt tegenover andere godsdiensten, die als onwaar en als agressief worden gezien.

Een derde reden voor interreligieus conflict is de *gemeenschappelijkheid*. Gemeenschappelijkheid is gebaseerd op het voorwendsel dat mensen die hetzelfde religieuze geloof aanhangen, ook dezelfde economische en politieke belangstelling hebben. Soms ijveren zulke groepen voor het bestaan van een eigen, afgescheiden natie. In veel landen wordt godsdienst nog altijd gebruikt als een bron van identiteit. In maatschappijen waarin men wedijvert om schaarse middelen, wordt de religieuze identiteit door een elite – die er alleen op uit is de eigen politieke positie te verbeteren – gebruikt om een groep te verenigen en te mobiliseren. Dan wordt godsdienst een politiek instrument. Echte godsdienst kan in dit proces zelfs opgeofferd worden. Gemeenschappelijkheid en fundamentalisme kunnen elkaar versterken om godsdienst politiek, gewelddadig en conflictueus te maken.

Ten slotte is er een *historisch geheugen*. Interreligieuze conflicten, meestal als een dimensie van politieke en economische rivaliteit, hebben een lange geschiedenis. De religieuze groepen hebben in zulke conflicten een verleden van pijn en verlies. De herinnering hieraan roept om wraak, zo gauw er zich een gelegenheid voordoet. Het geheugen van de slachtoffers heeft de neiging lang en sterk door te wegen. Al deze factoren worden in een situatie van actuele of eerder beleefde onrechtvaardigheid veroorzaakt.

De praktijk van de dialoog

De uitdaging en de praktijk van de interreligieuze dialoog heeft in die context van interreligieus conflict drie dimensies. Ten eerste moeten de godsdiensten zich voorbereiden op samenleven en samenwerken. Gezien de huidige situatie zou dit een proces van conflictoplossing inhouden, alsook de verwijdering van achterdocht en de bevordering van wederzijds begrip. Ten tweede moeten godsdiensten ontdekken dat ze geroepen zijn tot broederlijkheid en samenwerking in hun gemeenschappelijke inzet ter bevordering van die menselijke gemeenschap van vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid, zowel op nationaal als op internationaal vlak. Ten derde kunnen zij in de context van die samenwerking op sociaal, politiek, economisch en cultureel vlak op strikt religieus niveau in dialoog gaan over hun godservaring, die leidt tot wederzijdse verrijking en een eendrachtig streven naar het doel waartoe God de hele mensheid en het heelal roept.

Verzoening

De eerste stap in de dialoog tussen godsdiensten is de conflictoplossing. We hebben veel voorbeelden in landen als India, waar leden van verschillende godsdiensten in het verleden in vrede en sociale harmonie leefden. Spijtig genoeg is die tijd voorgoed voorbij. De huidige ervaring is er een van confrontatie, achterdocht en conflict. De redenen zijn zowel lokaal als mondiaal. Het is niet nodig er hier verder op in te gaan. Godsdiensten proberen vaak aan de verantwoordelijkheid voor dit geweld te ontkomen door te wijzen op economische, sociale en politieke oorzaken. Wat de ware redenen ook mogen zijn, godsdiensten hebben de neiging geweld te rechtvaardigen en zelfs aan te moedigen in de context van de aanhoudende strijd tussen wat als goed en als kwaad wordt gezien. Aan de andere kant bieden godsdiensten ook vanuit het standpunt van God of van de Almachtige de motivatie en de inspiratie tot vrede. Maar dit begint met de erkenning, het respect en de aanvaarding van de andere godsdiensten als elementen in Gods plan. Dit lost echter het probleem van het geweld dat mensen doorstaan hebben niet op. Ieder zoeken naar vrede te midden van geweld, zal de geest van wraakzucht opzij moeten zetten. Mensen kunnen nog steeds rechtvaardigheid vragen, maar de 'oog om oog, tand om tand'-mentaliteit kan leiden tot een eideloze spiraal van geweld. Bisschop Desmond Tutu, die voor de vrede tussen de blanke en de zwarte bevolking van Zuid-Afrika werkt, spreekt eerder van een herstellende dan van een vergeldende rechtvaardigheid. Die legt meer nadruk op de wederopbouw van de gemeenschap dan op een strikte instandhouding van rechtvaardigheid. Die houdt vergeving in. Vergeving veronderstelt echter een erkenning van schuld bij de ander. Men mag niet vergeten wat er gebeurd is. Het historische geheugen kan als een waarschuwing dienen voor de toekomst. Maar men kan elkaar vergeven en de relaties opnieuw opbouwen. In een hevige confrontatie zijn, normaal gezien, beide partijen betrokken, zelfs als er één domineert. Vergeving kan dus wederzijds zijn. De commissie voor waarheid en verzoening in Zuid-Afrika, begonnen onder voorzitterschap van aartsbisschop Tutu, is een zeldzaam hedendaags voorbeeld waarin op basis van de waarheid een oprechte poging tot vergeving werd gedaan. De belijdenis van ervaringen had, zowel bij slachtoffers als bij daders, een louterend effect. Bovendien schonk de gemeenschap vergiffenis aan iedereen die zijn deelname aan het geweld opbiechtte. Maar zulke inspanningen tot verzoening zijn zeldzaam. Gewoonlijk heeft de dominante groep de neiging te doen alsof er niets gebeurd is. De slachtoffers, die niet kunnen vergeten, noch vergeven, staan machteloos. Zij kunnen geen vergeving schenken aan iemand die zijn/haar schuld niet bekent en om vergiffenis vraagt. Zolang er geen vergeving is, kan er wel een uitwendige rust zijn, maar

geen vrede. In zo'n situatie van open of verborgen spanning heeft een dialoog tussen godsdiensten geen zin. Gebaren van dialoog, zoals samen bidden, kunnen soms een symbolische of politieke rol spelen. Dit kan van beide zijden mensen van goede wil samenbrengen. Maar het zal sociaal gezien niet effectief zijn, als het niet leidt tot verzoening. Een persoon (of een groep) kan ervoor kiezen te vergeven en zich te ontdoen van het gif van haat en wraak van zijn eigen systeem. Dat zal voor hem persoonlijk heilzaam zijn. Maar het zal niet bijdragen tot gemeenschapsopbouw als de andere partij niet bereid is tot bekering.

Zelfs waar er geen openlijk conflict is, kan er slechts een onbehaaglijke vrede zijn, die aan de ene kant gekenmerkt wordt door exclusieve of inclusieve verhoudingen en aan de andere kant door onwetendheid, vooringenomenheid en stereotiepe beelden van de anderen. Die gespannen verhoudingen op religieus gebied kunnen aanhouden, zelfs als men op economisch en politiek niveau samenwerkt. Een echte inspanning is daarom noodzakelijk om de wederzijdse kennis en verstandhouding te bevorderen. Dat kan op school gebeuren, in de media en door deel te nemen aan festivals en andere socio-religieuze gebeurtenissen, zoals de initiatie en het huwelijk.

Samenwerking

Een tweede soort dialoog heeft te maken met de noodzakelijke samenwerking tussen godsdiensten in de publieke sfeer. Vroeger was godsdienst nauw betrokken bij het openbare leven. Koningen en regeringen beriepen zich op goddelijke legitimiteit. Nationale eenheid werd gebouwd rondom de religieuze identiteit van de overheersende groep. Dat is nog steeds zo in islamitische landen – en niet alleen daar. Na de godsdienstoorlogen in Europa wilden politici de politiek bevrijden van de godsdienst. Zij bevorderden seculiere regeringen die ernaar streefden godsdienst tot de privé-sfeer terug te dringen. Een sterke band tussen godsdienst en politiek moet zeker vermeden worden. Maar geen enkele godsdienst zou het aanvaarden een privé-aan gelegenheid te blijven en op die manier af te zien van haar profetische roeping in het openbare leven en in de politiek. De relatie tussen godsdienst en politiek kan in verschillende landen op een andere manier beleefd worden. Zelfs in Frankrijk heeft de vraag van moslimmeisjes om de islamitische sluier op school te dragen, de laatste jaren de discussie weer op gang gebracht. Moslims overal ter wereld, hindoes in India en christenen in vele landen, zijn een uitdaging voor de profane pretenties van hun regeringen. Enerzijds willen we de scheiding tussen religie en politiek bewaren. Niemand wil een theocratische staat. Anderzijds zijn de godsdiensten niet tevreden wanneer

zij tot de privé-sfeer worden beperkt. We zullen dus een middenweg moeten vinden, waarbij godsdiensten hun profetische rol in de publieke, burgerlijke sfeer kunnen spelen zonder zich rechtstreeks in het politieke proces te mengen. In een multireligieuze maatschappij kunnen de godsdiensten deze rol slechts in dialoog met elkaar spelen. Geen enkele godsdienst kan de hele groep haar perspectieven opleggen, maar ze kunnen wel een open dialoog aangaan om tot een praktische consensus te komen, waarop politieke en wettelijke acties van de gemeenschap gebaseerd kunnen worden. In het verleden vond de kerk het nodig in zulke situaties de 'wet van de natuur' in te roepen. Het concept van de 'natuurwet' kan in een postmoderne wereld niet van kracht zijn. Zij moet vervangen worden door een overeenstemmend model waarin mensen met verschillende religieuze opvattingen door dialoog op praktisch niveau tot consensus komen. Politieke filosofen als John Rawls spreken van een 'overlappende consensus'. Jurgen Habermass suggereert een communicatieve actie. Deze zoekt niet naar uniformiteit, noch naar eenheid, maar wel naar gemeenschap in verscheidenheid. Het decreet van het Tweede Vaticaans Concilie over de religieuze vrijheid heeft voor deze praktijk de weg gebaad, alhoewel er meer sprake is van vrijheid van de gelovigen dan van onderlinge samenwerking.

Wederzijdse verrijking

Samenwerking in het gemeenschappelijk project om de burgerlijke sfeer te bezielen kan de context zijn waarin andere godsdiensten als godsdiensten worden ontdekt, namelijk als symbolen die de ontmoeting tussen God en mens bevorderen. Natuurlijk kunnen de andere godsdiensten ook ontdekt worden in een zuiver religieuze zoektocht naar een ervaring van de Transcendente. Men kan hun heilige Schriften en andere gewijde werken lezen. Hun gebedsmethoden en *sadhana* kunnen beoefend worden. Hun goeroes kunnen voor onderricht en begeleiding geraadpleegd worden. Hun heiligdommen en rituelen kunnen bezocht worden. Het is duidelijk dat de aanwezigheid en de werking van Gods Geest niet alleen in andersgelovigen herkend wordt, maar ook in de religieuze structuren die hen bezielen.

Die dialoog kan leiden tot wederzijdse verrijking en groei. Er kan wederkerige profetie bestaan. Er zijn ook gevallen van mensen die de overstap naar de andere kant maken en verrijkt terugkeren. Een authentieke ervaring van andere godsdiensten schijnt aan te tonen dat er, hoewel God of de Volmaakte één en dezelfde is, vele wegen zijn om Hem te ervaren. Deze kunnen niet in termen van eenheid, complementariteit of hiërarchie verenigd worden. Ze zijn verschillend, en hun eenheid is transcendent. God is de verborgen derde pool, die

werkzaam is in iedere dialoog tussen godsdiensten. Men kan een speciale roeping hebben om lang een specifieke weg naar God te gaan. Men kan het aanvoelen hebben dat zijn eigen godsdienst een bijzondere rol speelt in de geschiedenis van goddelijke manifestaties. Maar dit kan nooit exclusief zijn. Dat is het wat authentieke interreligieuze dialoog mogelijk maakt, zonder dit als instrument voor een heimelijk doel te willen gebruiken.

Conclusie

In de multireligieuze wereld van vandaag kan men missie niet indenken zonder dialoog. Als we de vrijheid van God die ons roept, en de vrijheid van de mensen om die roep te beantwoorden, ernstig nemen, kan missie alleen in dialoog gebeuren. Dat is de manier waarop God de wereld heeft gemaakt en haar geschiedenis leidt. Maar dialoog is geen vriendschappelijk gesprek. Het is wederzijdse verzoening, samenwerking, verrijking en profetie. God is de verborgen aanwezigheid in elke dialoog, omdat onze zending Gods zending is. Het rijk Gods is de horizon.

Het wordt misschien tijd dat we de termen 'missie' en 'missionaris', die in vele delen van de wereld een pejoratieve betekenis hebben gekregen, laten vallen. Als we deze termen opgeven, zou dit ook kunnen betekenen dat we de praktijken die met die termen geassocieerd worden, laten vallen. We moeten niet ophouden over onze geloofsovertuigingen te spreken. Maar we moeten dat doen op een manier waarmee we Gods vrijheid en die van de anderen respecteren. We moeten een perspectief en een taal van dialoog en samenwerking tussen gelovigen van verschillende godsdiensten ontwikkelen.

De focus van zo'n dialoog en samenwerking zou niet bekering als verandering van religieuze affiliatie zijn, maar bevordering van een gemonialiseerde samenleving, gekenmerkt door vrijheid en gelijkheid, rechtvaardigheid en vrede. Met andere woorden: de focus is niet gericht op de godsdiensten, maar op menselijk leven en gemeenschap, iets wat de godsdiensten verondersteld worden te bevorderen en te dienen. Juist zoals de sabbat er is voor de mens, en niet de mens voor de sabbat, zo zijn godsdiensten er voor de mensen en hun samenleven.

Gezien de voortdurende ervaring van interreligieus en ander geweld, lijken conflictoplossing en verzoening vandaag, ten slotte, voorrang te verdienen. Anders zou de vrees van mensen als Samuel Huntington bewaarheid kunnen worden. Of we nu willen of niet, de wereld is een mondiaal netwerk van communicatie en economische en politieke

relaties aan het worden. Het is een uitdaging voor ons er een wereld-gemeenschap van te maken. Op dit ogenblik lijken we daarin niet te slagen. Maar dit is nog altijd Gods visioen voor de wereld. Mag dit ook onze droom worden, die ons tot engagement en samenwerking met alle mensen van goede wil beweegt.

⇒ **Michael Amaladoss s.j.** is directeur van het *Institute of Dialogue with Cultures and Religions*, Chennai, India.

Summary – The traditional goal of mission, the planting of the Church in the areas of the world where the good news of Jesus had not yet been heard, was deepened, broadened and sharpened at and after the Second Vatican Council. Mission has its depths in God's own being and action in the world. This implies the widening of mission as a threefold dialogue with the poor, the rich cultures and the great religions of Asia. The focus of mission as the building up of the Kingdom of God as a community of freedom, fellowship and justice means a sharpening of this vision in such a way that we cannot liberate the poor and change social structures without changing peoples' worldviews and systems of values (that is: cultures) and without collaborating with the believers of other religions with whom we share our social and cultural context.

A new theology of religions according to which the Second Vatican Council found 'good and holy elements' and the 'seeds of the Word' in other religious traditions, promoted dialogue with them.

This leads to a new paradigm for mission in which salvation is seen as a cosmic project of universal reconciliation animated by God, the Word and the Spirit. The prophetic proclamation and building up of the Kingdom always calls people to conversion. But the conversion is from Satan as the personal principle of evil and Mammon as the structural principle of evil, and does not primarily imply a change of religious affiliation.

In such a context the other religions are not enemies but collaborators. Dialogue is not a preparation for proclamation, or a lesser alternative when direct proclamation is not possible. Dialogue and proclamation are two dimensions of one interaction. Proclamation confesses one's experience of God. Dialogue listens to the God-experience of the other. Proclamation takes place in the context of dialogue. Dialogue is not friendly conversation. It is mutual reconciliation, collaboration, enrichment, and prophecy. God is the hidden presence in every dialogue, because our mission is God's mission. The Kingdom of God is the horizon.

Missie en macht

Agnes M. Brazal

Zending is een tweerichtingsverkeer, zei het Tweede Vaticaans Concilie. Dat schept ruimte voor de Filipijnse cultuur in de uitleg van het evangelie.

Missie werd in het verleden gewoonlijk gezien als een opdracht die in eenrichtingsverkeer werd uitgevoerd: christenen brachten 'redding' of 'sacrale macht' naar heidenen. Om redding te verkrijgen voor hun ziel moesten heidenen bekeerd worden tot het christendom. Missie bestond erin de kerk, die de kracht tot redding bezat, in te planten in nieuwe streken. Het verband tussen missionering en kolonisatie resulteerde in veel gevallen in geweld en in destructie van cultuur of eigenheid van volkeren.

Maar sinds het Tweede Vaticaans Concilie zijn er veranderingen opgetreden in de katholieke missiethologie, waardoor deze opvatting van het eenrichtingsverkeer is verlaten. De kerk heeft de enge ecclesiocentrische visie waarin zending als *plantatio ecclesiae* werd opgevat, opgegeven, en bedoelt thans met missie het aangaan van dialoog in nieuwe situaties: lokale culturen, wereldreligies, volkeren in verdrukking en de natuurlijke omgeving.

Deze tekst wil een bijdrage leveren tot de reeds afgelegde weg, en missie vanuit de Filipijnse cultuur opnieuw formuleren, namelijk als *mutual empowerment*, een wederzijdse geestelijke versterking.

Missie: ontmoeting van machten

Volgens Foucault is macht een veelzijdig begrip.¹ Anders dan in de marxistisch-economische opvatting ziet Foucault macht niet simpelweg als een instrument om een klasse te laten domineren of om relaties te onderhouden die productie op het oog hebben. Macht is voor hem allereerst een relatie die gebaseerd is op krachten die van nature aanwezig zijn als element in om het even welke onderneming. Dit element vindt zijn uitdrukking niet alleen via de mechanismen van de staat en de producerende relaties, maar ook via lokale instellingen of micro-toepassingen in het alledaagse leven. Zelfs de productie van kennis is niet vrij van de invloed van macht. Macht produceert be-

paalde vormen van kennis om particuliere sociale groepen te ondersteunen of te onderwerpen.

Macht is niet alleen negatief, bedoeld om mensen te onderdrukken, te hinderen of te controleren. Macht kan ook weerstand tegen onderdrukking produceren. In het koloniale tijdperk was het missionair ondernemen sterk verbonden met de koloniale macht. Maar overeenkomstig de analyse van Foucault dienen we over macht niet simplistisch te spreken in termen van de dominerende kolonisator versus de gekoloniseerde. Macht wordt uitgeoefend in een soort georganiseerd netwerk, waarbinnen 'individuele personen altijd gelijktijdig macht ondergaan én macht uitoefenen. Mensen zijn niet alleen passief doelwit van macht; ze spelen altijd een rol in de uitoefening ervan.

Missie en prekoloniale opvattingen van macht: een genealogie

De bewoners van de Filipijnen, die de Spanjaarden ontmoetten in de late zestiende eeuw, leefden in een wereld die bezield werd door de geesten van hun voorouders en geesten uit de omgeving, en ze probeerden daarmee in goede harmonie te leven. De geesten bezaten het land en de hulpbronnen, en de gebruikers raadpleegden de geesten en onderhandelden met hen door middel van rituelen. Men geloofde dat ziekten veroorzaakt werden door geesten, en dus moesten deze tevredengesteld worden. De sjamanen (*baylans*), meestal oudere vrouwen of anders verwijfde mannen of travestieten, onderhandelden met de goden en probeerden deze te kalmeren door middel van gebeden of door het offeren van voedsel, drank of zelfs goud. Als het de sjamaan niet lukte de gezondheid te herstellen, geloofde men dat dit kwam door de werking van krachtiger geesten dan die welke de sjamaan hielpen. Overeenkomstig deze visie werd de inheemse leefwereld overspoeld door krachtmetingen tussen de geesten.

Relaties tussen de inboorlingen zelf werden ook gezien als ontmoetingen tussen machten: het was een taxeren van elkaars *dungan* of dubbelganger van de ziel. *Dungan* kan levenskracht, karakter, en zo wilskracht aanduiden, maar kan evengoed staan voor een autonome geest die in het lichaam woont, en is dus tegelijk een soort *alter ego* en 'zielenstof'.² *Dungan* refereert niet eenvoudigweg aan de karaktersterkte, zoals door Hannah Arendt is uitgelegd als de kwaliteit van een object of persoon, die kan blijken in iemands relaties tot anderen, maar is hiervan essentieel onafhankelijk.³ *Dungan* is een combinatie van karaktersterkte én de macht om anderen zo te beïnvloeden dat ze zich in een bepaalde richting bewegen.

Hedendaagse sjamanen blijven geloven dat iedereen geboren wordt met een *dungan*. Als de *dungan* zich niet thuis voelt in zijn verblijfplaats, kan hij, geleid door de geesten, het lichaam van de persoon

verlaten, rondzwerfen en gevangengehouden worden. Het verlies van deze *dungan* of zielsdubbelganger leidt tot langdurige ziekte of zelfs tot de dood van de gastpersoon. Het concept van *dungan* functioneert traditioneel ook in alle sociale lagen als de taal om de relatieve macht van volwassenen te beschrijven. Een persoon die een sterker *dungan* bezit, kan een ander met zwakker *dungan* overheersen en willens en wetens ziek maken. De sterkte van iemands *dungan* is ook verbonden met de mogelijkheid contacten te onderhouden met de geesten. De *datus*, de inheemse politieke leider, en de sjamanen (*baylans*) zijn personen met sterk *dungan*: ze hebben talent om te onderhandelen met de geesten.

Filomena Aguilar beschrijft de ontmoeting tussen de inheemse bevolking en de missionarissen als een 'botsing tussen twee spirituele werelden'.⁴ De missionarissen voerden een machtsstrijd met de *baylans*; ze zagen zichzelf daarin als alternatieve sjamanen. In feite deelden de inheemse bevolking en de zestiende-eeuwse missionarissen een gemeenschappelijk geloof in een bovennatuurlijke realiteit met engelen, duivels, geesten en andere spirituele wezens. Evenals de traditionele rituelen ter plaatse deden de sacramenten dienst als middel tot genezing en bemiddeling van de geestelijke wereld. Ze voorzagen de bevolking van een andere manier van omgaan met ziekte, dood of andere moeilijke levensomstandigheden. De geestelijken daagden ook, heel direct, het oude geloof uit, door het doorbreken van taboes, bijvoorbeeld door het omhakken van een *balite*-boom, door de bevolking beschouwd als verblijfplaats van geestelijke wezens en dus als levende tempel. Aangezien er daarna klaarblijkelijk niets ergs met hen gebeurde, werden de missionarissen en hun geestelijke wereld (heiligen, engelen) geacht een krachtig *dungan* te hebben. Deze perceptie van de monniken werd een cruciale basis voor de Spaanse keizerlijke aanwezigheid, al moet ook gezegd worden dat de economische en technologische macht van het keizerlijke leger op eenzelfde manier bijgedragen heeft tot het gezag van de monniken.

Onderwerping van de *baylans*

De bekering van de inheemse sjamanen (*baylans*) was van belang om het succes te verzekeren van de missie op de Filipijnen. De Spaanse priesters veroordeelden de sjamanen als ontuchtige priesteressen van de duivel. Op de Filipijnen is, net als in de rest van Zuidoost-Azië, seksuele vruchtbaarheid verbonden met magische kracht en met macht. Impotentie kan politieke chaos betekenen.⁵ De *baylans* waren voor de kloosterlingen niet zomaar rivalen op religieus gebied: ze waren vrouwen van wie zowel de seksuele vrijheid als de macht onderworpen moest worden aan de Spaanse en inlandse mannelijke autoriteit. De biecht bleek een van de meest effectieve, verfijnde mechanismen

te zijn bij het uitroeien van zowel het inheemse geloof als de macht van de *baylans*. Door het inlands geloof aan te duiden als 'misbruik' of 'bijgeloof', beschikten de priesters over de mogelijkheid de *baylans* en hun volgelingen te lokaliseren. Hun begrip 'heidendom' werd daardoor tot een bron van nieuwe macht.

Veel inlandse chefs bekeerden zich en werden geassimileerd als lokale vertegenwoordigers van het koloniale bestuur. De *baylans* werden, samen met andere inheemse vrouwen, gemarginaliseerd en beperkt tot het huishoudelijke domein, naar het ideaalbeeld van de vrouw uit het zestiende-eeuwse mediterrane Spanje. Stap voor stap werden de vrouwelijke *baylans* in de inheemse godsdiensten vervangen door mannen. Tijdens de revolutionaire periode van de negentiende eeuw waren de meeste leiders van de millenaristische verzetsbewegingen tegen de Spanjaarden mannen.

Met het denigreren van inheems geloof, dat door de zendelingen tot 'heidendom' was bestempeld, begonnen de inboorlingen te geloven dat hun *dungan*, zielenstof, karakter, kracht, zwakker was. Deze verinnerlijking van minderwaardigheid werd in de loop van de eeuwen nog versterkt door de racistische bejegening van de inheemse bevolking door zowel katholieke als protestantse missionarissen.

Inheemse concepten van macht en weerstand

Volgens de opvatting dat macht te vergelijken is met een netwerk van relaties, is iemand nooit totaal zonder macht. Toen de inboorlingen beseften dat de macht van de Spaanse monniken en hun geestelijke wezens van een grotere orde was, gingen ze tappen uit wat zij als bronnen van koloniale macht beschouwden.

Libritos

Op de Filipijnen werd, net als elders in Zuidoost-Azië, geloofd in een macht die alles doortrekt: stenen, bomen, kleren, vuur.⁶ Deze macht kon evenwel geconcentreerd worden in bepaalde voorwerpen.⁷ Wat *talisman* genoemd werd (zoals dolken, porseleinen potten, muziekinstrumenten), had energie uit de kosmos in zich opgenomen. Hoe meer *talismans* een persoon had, des te machtiger werd hij of zij.

Tijdens de Spaanse kolonisatie maakte de inheemse bevolking, die hinkte tussen twee spirituele werelden, die van het christendom en die van de pre-Spaanse inheemse religie, de eerste *libritos*, gebedsboekjes die zo klein waren dat je ze gemakkelijk kon verbergen. Hierin waren verbasterde Latijnse woorden geschreven, een taal met een specifieke macht.

De sjamanen die uit deze bron van macht taptten, droegen deze *libritos* om hun nek of als een amulet. Men geloofde dat deze boekjes hen onoverwinnelijk maakten en hun de mogelijkheid boden te onder-

handelen of een bondgenootschap te sluiten met de geesten. Door het Latijn konden de *ingkantú* (Spaanse geesten) ertoe gebracht worden te zorgen voor genezing of een goede oogst, geluk te brengen of een dolende ziel te herstellen. Deze nieuw gevonden bron van kosmische kracht betekende een wezenlijke hulp. Ze moedigde de opstanden en het oproer tegen de Spaanse kolonistoren in de negentiende eeuw aan. Ook al hadden de inheemsen alleen maar kapmesen, ze vochten zonder vrees: ze geloofden dat ze onoverwinnelijk waren. De monniken probeerden alle *libritos* en amuletten in handen te krijgen en te vernietigen.

Pasyon, loob en macht

Een ander element in de opvattingen over macht bij het Filipijnse volk is dat men een verband legt tussen iemands innerlijk wezen en zijn of haar vermogen de omgeving te beheersen en politieke ontwikkelingen te sturen. Het succes van een groepsleider is evenredig met zijn innerlijke macht, die bepaald wordt door de toestand van zijn innerlijk wezen, zijn *loob*. Dat is het innerlijk zelf of de kern van iemands persoonlijkheid. Zelfs het vermogen van een leider om kracht en energie te onttrekken aan amuletten hangt af van de kwaliteit van zijn *loob*. Een amulet kan alleen effectief zijn als de bezitter ervan reinigingsrituelen uitvoert, een ascetisch en gedisciplineerd leven leidt en gebeden reciteert.

In de latere periode van de Spaanse kolonisering, in de negentiende eeuw, werden de krachten van Christus, die men kende uit het lezen van de *pasyon*, het lijdensverhaal, gelezen tijdens de Stille Week, meer en meer in verband gebracht met zijn indrukwekkende *loob*. Die is zuiver, evenwichtig en aanstekelijk en aantrekkelijk door zijn schoonheid. Zoals wordt geloofd dat krachtige *talismans* licht uitstralen en hun bezitters iets stralends geven, wordt ook Christus zelf in het passieverhaal, de *pasyon*, beschreven als stralend, met licht omgeven. Alleen een persoon met 'een echt goede *loob*' of 'een mooi *loob* dat anderen aantrekt' kan een licht zijn voor anderen. Een 'mooi *loob*' betekent dat men rechte paden bewandelt en barmhartigheid bewijst. Hier wordt een verband gelegd tussen macht of kracht (*lakas*) en de schoonheid (*ganda*) van het innerlijke zelf (*loob*). Het is *ganda*, de gracieuze goedheid of menselijke aantrekkelijkheid, die richting geeft aan de *lakas*, de innerlijke kracht.

De traditionele opvattingen over macht: een kritische beoordeling

De traditionele opvattingen over macht die we hierboven ter sprake gebracht hebben, zijn belangrijk omdat ze nog steeds bepalend zijn voor de opvattingen van arme Filipino's op het platteland en in de steden over sacrale (heilige) macht en de 'bezitters' van die macht. Dit

blijkt uit actuele populair-religieuze praktijken, zoals het wrijven met een doek over afbeeldingen van heiligen om hun kracht te absorberen. De clerus of missionarissen worden door sommigen nog beschouwd als bezitters van heilige kracht, ook soms in magische zin. Zelfs verslagen van *People Power I* van het jaar 1986, dat het twintigste jaar oude dictatorschap van Marcos deed tuimelen, beschrijven wat er toen gebeurde, in termen van deze opvattingen van macht. Heiligenbeelden dienden als talismans, en hielpen *People Power* triomferen over de militaire macht. Afbeeldingen en mondelinge getuigenissen herinneren ons aan de opstanden in de negentiende eeuw waarin boerenmensen het met hun amuletten opnamen tegen de superieure krachten van de Spaanse en Amerikaanse kolonisten.⁸

Deze traditionele opvattingen van kracht kunnen echter ook de bestaande hiërarchie versterken, en worden daar ook voor gebruikt. Zo kan de opvatting dat de hoeveelheid kracht in het universum beperkt zou zijn, en dat slechts weinigen in staat zouden zijn veel kracht in zich op te nemen, gebruikt worden als rechtvaardiging van patrooncliëntrelaties, zowel in de kerk als in de brede maatschappij. Deze manier van denken versterkt de visie op missie als machtsoverdracht in een eenrichtingsverkeer, vanuit centra waar zich een concentratie van macht bevindt: vanuit het Westen naar de lokale kerk, van de clerus en de missionarissen naar de leken, en van de christelijke kerk naar andere religieuze groeperingen. Dat macht zich in bepaalde voorwerpen kan concentreren, in bijvoorbeeld heiligenafbeeldingen of hosties, die door de bezitter ervan in zich kunnen worden opgenomen, versterkt ook het bijgeloof en het al te ver reikende vertrouwen in amuletten en talismans.

Het verband tussen macht of kracht en de schoonheid van *loob* in inheems perspectief houdt echter wel een belofte in voor een eigen Filipijnse variant van missionering als *mutual empowerment*. *Loob* is ten diepste een relationeel concept. Het is een innerlijke kwaliteit die niet losstaat van haar uiterlijke verschijning, die zich manifesteert in de manier waarop iemand omgaat met de anderen. De kwaliteit van iemands *loob* (mooi, goed of slecht) hangt af van de manier waarop een persoon omgaat met andere personen. Macht die verbonden is met *loob*, is dus relationeel gezag.⁹

Deze idee van de hoffelijkheid van een 'mooi *loob*' manifesteerde zich in *People Power I*. Het hart van militairen en van passieve burgers werd geraakt door niet-gewelddadige actie in combinatie met 'aantrekkelijke goedheid': vrouwen die rozen en sandwiches gaven aan de militairen, burgers die vrijwillig met hun voertuigen een blokkade opwierpen tegen de aankomende tanks, een aanhanger van Cory die verhinderde dat een gewonde aanhanger van Marcos verder toegetakeld werd binnen de Malacañang-gronden.

Op weg naar een zending als *mutual empowerment*

Heilige macht is, net als sociale macht, macht in relatie. Heilige kracht is altijd daar aanwezig waar ook maar kracht wordt gebruikt om wederkerigheid of rechtvaardige verhoudingen te scheppen, waar pogingen worden ondernomen om 'kracht-met' voort te brengen die leidt tot een rechtvaardiger leven, een leven in mededogen. Deze heilige kracht lokaliseert zich niet in een individu, maar veeleer in de verbondenheid die bestaat tussen alle dingen.

Feministen hebben het concept van wederkerigheid geïntroduceerd als norm voor juiste relaties. Wederkerigheid 'is een relationeel proces, waarbij alle personen of partijen sterker worden, door de ervaring van het vermogen in zichzelf om te overleven, elkaar op een creatieve wijze te beïnvloeden, en dat een constructieve uitwerking heeft op de omringende wereld. Wederkerigheid keert zich af van pretenties van superioriteit op grond van ras, sekse, klasse, cultuur of antropocentrisme, zoals je vindt in verhoudingen van blanken tegenover zwarten, mannen tegenover vrouwen, managers tegenover werknemers, mensen tegenover dieren en planten.¹⁰ Daarentegen leidt wederkerigheid tot een versterking van het *dungan* (zielenstof, karakter, kracht) van beide partijen en daar hoort bij dat men zich dan ook goed thuis voelt in zijn eigen lichaam. Wederkerigheid staat tegenover complementariteit. Bij complementariteit staat de rol van de twee partijen immers vast: wat bij de ene groep wezenlijk ontbreekt, wordt aangevuld door de andere. Omdat daar de rollen a priori vastgelegd zijn, leiden complementaire relaties dikwijls tot bevoogding en overheersing. Een relatie in wederkerigheid is iets anders. Deze veronderstelt geen van tevoren bepaalde rollen: mensen wisselen talenten en bronnen uit. Dit gebeurt in een proces van symbiose dat wederzijds leidt tot versterking van het *dungan*.

Zending als *mutual empowerment*, missie waarin partijen elkaar onderling versterken, veronderstelt dus een relatie op basis van geven en nemen. Binnen het middeleeuwse concept van missionering, dat de eerste missionarissen die de oversteek naar de Filipijnen maakten, als basisvorming kregen, kunnen de relaties beschreven worden in termen van complementariteit, tussen de kerk in Europa en de niet-christelijke landen of tussen de missie en de inboorlingen: de eerste partij zendt, geeft, draagt reddende krachten uit, en de tweede ontvangt.

Het Tweede Vaticaans Concilie heeft een belangrijke verandering ingeluid in de manier waarop de kerk over missie denkt. Het conciliesstuk *Lumen gentium* keert zich af van het denkbeeld van de kerk als sociale entiteit die 'reddende kracht bezit' naar de kerk als sacrament of teken van Gods aanwezigheid in de wereld (*Lumen gentium* 1). Dit

gaat gepaard met een verschuiving van het beeld van de kerk die uitzendt naar 'de missiegebieden' naar een kerk die zich als geheel als missionaire kerk ziet (*Ad gentes* 2). Bovendien: de kerk is niet degene die zendt, ze is degene die gezonden wordt. God (Hij of Zij) zelf zendt, en niet een of andere kerk in het bijzonder. *Missio Dei* is Gods werk, zowel in de kerk als in de wereld, en de laatstgenoemde is geroepen tot participatie. Dit houdt ook de erkenning in dat heilige kracht reeds aanwezig is in andere culturen, zelfs voordat de missionerende activiteit er van start ging. *Ad gentes* verwoordt het aldus: 'Al het goede dat men gezaaid vindt in de harten en geesten van mensen of in de rituelen en culturen die eigen zijn aan gevarieerde volkeren, is niet verloren. Meer dan dat, het is genezen, edel gemaakt en perfect voor de eer van God' (*Ad gentes* 9).

Het conciliedocument *Gaudium et spes* begrijpt de kerk vanuit een pneumatologisch perspectief, en daarin wordt de rol van de Geest in de wereld geïdentificeerd: 'Gods Geest, die met een wonderlijke zorg (voorzienigheid) de loop der tijden regelt en het aangezicht van de aarde vernieuwt, is niet afwezig in deze ontwikkeling', staat er, met een verwijzing naar sociale verandering, gegrondvest op waarheid, rechtvaardigheid en liefde (*Gaudium et spes* 26).

Missie en de kracht van de Geest der Wijsheid (*lakas*)

Met het oog op de context van de Filipijnen, waar de inheemse godsdiensten de wereld zagen als betoverd door allerhande geesten, wil ik proberen de idee van missie als *mutual empowerment* uit te werken vanuit een pneumatologisch perspectief. In het bijzonder zullen we dit doen in relatie tot *Sophia* (Wijsheid), een van de manifestaties uit het Eerste Testament die een meer intercultureel karakter vertonen. Het boek Wijsheid stelt *Sophia* voor als een geest 'die de mensen liefheeft' (Wijsheid 1, 6). In Wijsheid 7, 22-27 worden *Sophia* en de Geest één. *Sophia* neemt hierbij alle functies van de Geest van God aan.

In haar is een geest
die verstandig is, heilig,
uniek, veelzijdig, subtiel,
beweeglijk, doordringend, smetteloos,
helder, onkwetsbaar, weldadig, menslievend,
standvastig, onwankelbaar, onbekommerd, alles vermogend,
alles overziend, alle geesten doordringend, hoe verstandig, zuiver
en subtiel ze ook zijn.
Want ze is de adem van Gods kracht,
(...) vernieuwt alles;
van generatie tot generatie treedt ze binnen
in heilige zielen,

en maakt hen tot vrienden van God
en tot profeten.
(Wijsheid 7, 22-27)

Haar alomtegenwoordigheid is als Gods Geest die de wereld vult, en net als de Geest zet ze mensen op het rechte pad (Wijsheid 9, 17) en kan ze door God naar de aarde gestuurd worden (Wijsheid 9, 9-11). In Filipijnse begrippen uitgedrukt is de Geest-Sophia een goddelijke vrouwenfiguur van kracht (*lakas*) en gracieuze goedheid ('mooi loob'). Ze is de creatieve kracht (*lakas*) die door alle dingen loopt (Wijsheid 8, 1).

Als personificatie van de kosmische ordening is zij de kracht die volgens het Zuidoost-Aziatische gedachtegoed door het universum stroomt. Volgens het inheemse Filipijnse wereldbeeld is deze kracht, die alle materie, de mensen en alles wat geschapen is, doordringt, een goddelijke kracht: het heilige wordt er immers begrepen als groten-deels immanent aanwezig. We kunnen dus over deze kracht spreken als over Sophia.

Ze is een beeld van Gods goedheid (*ganda*). Ze is mooier dan de zon (Wijsheid 7, 29), onweerstaanbaar (Wijsheid 7, 23), een reflectie van eeuwig licht, een vlekkeloos spiegelbeeld van God-aan-het-werk (Wijsheid 7, 26); ze is de geest die heelt en medelijden toont van de indigene religies, die ons langs het rechte pad (*katwiran*) leidt (Spreuken 8, 20). Ze manifesteert zich in elke generatie, in de ziel van heilige mensen. Van hen maakt ze vrienden van God en profeten (Wijsheid 7).

De vrouw die aan vloeiingen leed

Deze Sophia (Wijsheid) heeft zich gemanifesteerd in de zielen van heilige sjamanen, *baylans* en andere religieuze leiders. Voor ons, christenen, echter was Spirit-Sophia geïncarneerd in Jezus. In zijn missie zien we haar kracht aan het werk, in wederkerige relatie.

Aan de ene kant kan Jezus' missie gezien worden als een overbrengen van kracht, in één richting. Jezus is een man van 'heldendaden'. Hij bezit in zichzelf een concentratie van heilige krachten. Hij kan de wind bevelen, zieken helen, slechte geesten uitdrijven. Volgelingen van de verrezen Jezus delen, als plaatsvervangers, in zijn heilige kracht. Dat gebeurt via een hiërarchie van verbondenheid met hem (van de gewijden, bisschoppen, priesters, religieuzen tot de leken). Hier wordt macht meer beschouwd als iets dat overdraagbaar is, dat doorgegeven wordt van de krachtigere persoon naar de minder krachtige.

Aan de andere kant, als we Jezus in een netwerk van machtsrelaties plaatsen, kan dat een andere lezing van Jezus' missie opleveren, waar-

bij Hij zowel ontvanger van kracht is als gever. Carter Heyward zegt: de kracht van de Geest is 'noch in Jezus noch in onszelf, maar tussen ons en onder ons allen'. Zelfs Jezus had geen monopolie van Geest-Sophia.

Als Jezus de gracieuze goedheid (*kagandahang-loob*) en kracht van Spirit-Sophia manifesteerde (Jesaja 11, 2), was dit omdat ook Hij eerst liefde en respect ontvangen had van zijn familie en vrienden, die ook zelf door de Geest-Sophia waren bewogen. De evangeliën spreken over Kafarnaüm als plaats waarnaar Jezus terugkeert om te eten. Hij bezoekt huizen van zijn vrienden om te converseren en zich te ontspannen. Bij het actief uitoefenen van zijn zending trok hij er zelden alleen op uit. En een van de eerste dingen die Hij deed, was anderen oproepen zich bij Hem aan te sluiten en zo, mannen en vrouwen verenigd, Gods koningschap te helpen realiseren. De steun die zijn leerlingen Hem gaven, hielp meer 'kracht-met' te genereren in Jezus.

Wat meer is, Jezus zou nooit tot zijn gedachten over Gods *basileia* gekomen zijn zonder de hulp van een gemeenschap die hem had grootgebracht. Zijn interactie met vrouwen, niet-joden en zondaars hielp Hem vorm te geven aan zijn visie op Gods rijk.

De evangeliën zinspelen ook op het relationele karakter van Jezus' genezingswonderen. Genezing kan niet gebeuren zonder geloof aan de kant van de zieke. Mirakels vereisen een hart (Marcus 6, 6).

Bij ontmoetingen waarbij Jezus zich in een positie van onderdrukkende structurele macht bevindt, ondergaat Hij zelf ook een verandering in de loop van het proces. De genezing van de bloedvloeiende vrouw is een voorbeeld van zo'n kracht, werkzaam in een mutuele relatie (Marcus 5, 24-34). De vrouw is getroffen door een ziekte die voortkomt uit haar vrouw-zijn. De rituele wet beschouwt vrouwen die menstrueren, als onrein. Wat de vrouw met hemorragie betreft: haar menstruatie stopt nooit, dus ze is voortdurend onrein.

Structureel gesproken is Jezus, als een joodse man in een patriarchale maatschappij, in een situatie van machtiger zijn dan de vrouw, of Hij dat nu graag wilde of niet. Zijn sociale positie heeft Hem bekleed met voorrechten die vrouwen in het algemeen niet hebben. Vanuit deze positie was de vrouw onzichtbaar voor Hem. Dat zou kunnen betekenen dat Hij, vanuit zijn sociale positie, die vrouw nog niet gezien had als een slachtoffer van (structurele) verdrukking. Van haar kant bezien is het *dungan* van de vrouw rusteloos geworden door een maatschappij die haar vrouw-zijn (menstruatie) gedefinieerd heeft als iets dat haar onrein maakt. Haar *dungan* is niet thuis in haar lichaam. Het is zo geworden dat het zich niet alleen vervreemd voelt van haar lichaam, maar ook van de sociale omgeving. De vrouw is evenwel niet volledig hulpeloosheid geworden. Ze is vastbesloten weer heel gemaakt te worden. Ze put kracht uit haar binnenste om

een patriarchaal sociaal taboe te doorbreken: om Hem aan te raken. En zodra ze Hem aanraakt, voelt ze in haar lichaam dat ze genezen is van haar ziekte. Ze is genezen door haar doorbreken van het taboe. Haar *dungan* komt thuis en blijft in zijn woning.

Dan voelt Jezus kracht uit zich verdwijnen. Volgens Zuidoost-Aziatische opvattingen mag dit begrepen worden als een overdracht van macht, van de genezer naar de genezene. Geest-Sophia-kracht vermindert nooit in wederkerige relaties. Het verlies van kracht betekent veeleer een verandering in Jezus, verandering en verlies van patriarchale macht. De vrouw heeft de taboe-barrière, die een afscheiding vormde tussen Jezus en haar, doorbroken. Door de actie van de vrouw, die bekrachtigd werd door Geest-Sophia, werd een begin gemaakt met het vervangen van een hiërarchische structuur, en dat met een nieuwe visie. Wanneer Jezus haar ziet, erkent Hij dat haar geloof de bron van haar genezing was.

Wat Jezus betreft, nadat Hij haar 'gezien' had, dacht Hij niet dat Hij door haar aanraking onrein gemaakt was. Hij herinnerde de vrouw er niet aan dat ze nog een week moest wachten om volledig genezen te zijn, noch dacht Hij van zichzelf dat Hij een rituele zuivering moest ondergaan om gereinigd te worden. Jezus negeerde de reinigingsvoorschriften geheel. Ook Jezus werd geraakt, op de proef gesteld en heel gemaakt door deze ontmoeting.

De kracht van Geest-Sophia werkt en wordt sterker in relaties waar de harten (*loob*) elkaar raken en de goedheid opwekken die in iedereen schuilt. Het verhaal over de vrouw met haar bloedingen onderstreept de noodzaak van het nemen van initiatief (geloven in zijn eigen waarde, in zijn *dungan*). Dit geldt in het bijzonder voor hen die verdrukt en uitgesloten worden door de machtsstructuren. Ze kunnen maar beter niet wachten tot de paternalistische krachten hen eens zullen redden.

Besluit

Hoe kunnen we thans in overeenstemming met de visie van het Tweede Vaticaanse Concilie op creatieve en vruchtbare wijze de onlosmakelijke verbinding tussen missie en macht in overeenstemming brengen met de waarden van de *basileia*, Gods zeggenschap? Wij antwoordden hierop door te benadrukken dat missie zou moeten leiden tot een wederzijds versterken van *dungan*. Sacrale macht is, net als sociale macht, een relatie op basis van kracht, evenwel een macht die geproduceerd wordt door – en ook leidt tot – wederkerige relaties. Missie als *mutual empowerment*, wederkerige versterking van *dungan*, is een proces van geven en nemen, met een afschuw voor alle pretenties van superioriteit op basis van ras, sekse, klasse en antropocentrisme die de ene groep zich tegenover de andere aanmatigt. De

basis van zo'n missieconcept is pneumatologisch: de Geest-Sophia is de voornaamste handelende persoon in deze missie. Door de Geest-Sophia aanwezig te zien, niet alleen in Jezus, maar ook in de mensen die Hij ontmoette, kunnen we een kracht in wederkerigheid werkzaam zien in de zending van Jezus. Jezus gaf anderen kracht én vond zelf kracht door de gracieuze goedheid van zijn familie en vrienden, en evengoed door de uitdaging van de uitgestotenen van zijn maatschappij. In een situatie zoals bij de genezing van de vrouw met hemorragie, waar Hij zichzelf, volgens de structuren, in een hogere sociale positie wist dan de ander, vinden we Hem, uitgedaagd en bekeerd door de ander.

Zending als *mutual empowerment* is een relatief nieuw begrip. Hopelijk is het een woordverbinding die meer mogelijkheden biedt, vooral voor hen die gemarginaliseerd of uitgesloten worden door de machtsstructuren in de kerk en de brede maatschappij. In tegenstelling tot de traditionele begrippen van macht, waarin alleen buitengewone mensen 'licht' kunnen uitstralen dat voortkomt uit hun kracht, woont de Geest-Sophia in alles en iedereen, en wordt ze versterkt door wederkerige relaties. De Geest-Sophia biedt inspiratie tot geloofsuitingen die de innerlijke kracht in mensen doet toenemen en kan tot uitdrukking komen in structuren die gedragen worden door liefde en recht. De zwakken kunnen zich, aangezien ze zelf dragers zijn van missionaire roeping, met elkaar verbinden, om zo een concentratie van 'Wijsheid-kracht' te vormen. Zo zullen machtsposities en de bezitters ervan zich kunnen richten op de waarden van de *basileia*, het godrijk. Bevrijding van onrechtvaardige structuren zal niet komen van mannen die 'heldendaden' verrichten, maar zal tot stand gebracht worden door inspanningen die voortkomen uit onderlinge verbondenheid. In de Filipijnse context moet deze beweging, als men ze op culturele basis wil grondvesten, 'ernaar streven van een magie van machtige mensen over te gaan naar de magie van gemeenschappen van vrede en solidariteit'.²⁷

Uit het Engels vertaald door Rita Spillebeen-Vangheluwe

Noten

- 1 Michel Foucault, *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, New York: Pantheon Books, 1980, 142.
- 2 Alicia Magos, *The enduring Ma-aram Tradition. An ethnography of a Kinaray-a Village in Antique*, Quezon City: New Day, 1992, 47-50.
- 3 Hannah Arendt, *On Violence*, 44. In de hedendaagse cultuur van 'West-Visaya' refereert 'gahum' aan een 'mystieke kracht die uitgaat van binnen

het lichaam van de persoon die ze bezit of van een voorwerp in zijn bezit'. 'Gahum' begiftigt een persoon met 'superieure kennis en mogelijkheden om te bevelen en gevolgd te worden'. Alleen al de aanwezigheid van een persoon met 'gahum' kan mensen hypnotiseren tot blindelings volgen, ongeacht het doel.

- 4 Filomena Aguilar Jr, *Clash of Spirits. The History of Power and Sugar Planter Hegemony on a Visayan Island*, Quezon City: Ateneo de Manila, 1998, 38-42.
- 5 Reynaldo Clemeña Iletto, *Pasyon and Revolution. Popular Movements in the Philippines, 1840-1910*, Quezon City : Ateneo de Manila, 1979, 235.
- 6 Benedict R. O'G. Anderson, 'The Idea of Power in Javanese Culture', in: Claire Holt, B.R.O'G. Anderson en James Siegel, *Culture and Politics in Indonesia*, Ithaca NY: Cornell University, 1972, 1-70.
- 7 Meñez, 'Talismanic Magic and Political Leadership', in Meñez, *Explorations in Philippine Folklore*, Quezon City: Ateneo de Manila, 1996, 97-98.
- 8 Meñez, 'Talismanic Magic', 101.
- 9 Deze verbinding tussen macht en schoonheid/gratie lijkt diep ingeworteld in de Filipijnse psyche: hij wordt ook uitgedrukt in de Filipijnse scheppingsmythe. Deze verhaalt dat *Malakas* (kracht, de eerste man) en *Maganda* (schoonheid, de eerste vrouw) terzelfder tijd uit een bamboe komen, die gesplitst wordt door het gepik van een vogel.
- 10 Carter Heyward, 'Mutuality', in: Lisa Isherwood and Dorothea McEwan (redactie), *A-Z of Feminist Theology*, Sheffield Academic Press, 1996, 155.
- 11 Mario Bolasco, 'Notes on Revolts and Popular Religiosity in the Philippines', in *Points of Departure. Essays on Christianity, Power and Social Change*, Manila: St. Scholastica's College, 1994, 232.

☞ **Dr. Agnes Brazal** promoveerde in 1998 aan de Katholieke Universiteit Leuven en is verbonden aan Maryhill School of Theology op de Filipijnen. Zij is coördinator van *Ecclesia of Women* in Asia, een netwerk van Aziatische vrouwelijke katholieke theologen, en vice-voorzitter van de *Catholic Theological Society of the Philippines*. In 2003 werd zij door *Missio Aachen* onderscheiden voor haar bijdrage over *Religious Identity and Migration*. E-mailadres: abrazal@mydestiny.net.

Summary – This essay re-articulates mission as mutual empowerment from a Philippine cultural perspective. The first part attempts to clarify the integral link between mission and power with the aid of Michel Foucault's analysis of power. Power is not a substance that can be possessed or localized, rather, it is exercised in a 'net-like organization' where ' individuals are always in the position of simultaneously undergoing and exercising their power. Considering the indissoluble connection between mission and power, and in line with the shifts in the concept of mission initia-

ted by the Second Vatican Council, the second party of this essay underlines that mission should lead to a mutual empowerment of *dungan*. *Dungan* signifies both strength of character (being at ease with one's self/body) and capacity to influence others to act. Mission as mutual empowerment of *dungan* must be a give and take process that echews all racist, sexist, classist, clericalist and anthropocentric assumptions of the superiority of one group over another one. In the Philippine context, this power in mutual relation, if it has to be culturally grounded, 'has to strive to translate the magic of big men into the magic of communities of resistance and solidarity'.

Zending in een wereldwijde internetsamenleving

Stuart C. Bate o.m.i.

De wereldsamenleving ondergaat door internet en *cyberspace* een revolutionaire verandering. Dat heeft ook grote gevolgen voor de gestalte van de kerk en haar missie.

De moderne maatschappij, die voortkwam uit de industriële revolutie, beweegt zich thans naar een nieuwe wereldwijde gestalte, die in snel tempo de structuur, het gedrag en de overtuigingen van het menselijk leven aan het transformeren is. De moderniteit verlegde het middelpunt van de maatschappij waarin God het centrum en de onderhouder was, naar de mensheid, die zelf over de vermogens beschikte om de schepping te transformeren. Er kwamen nieuwe geloofsvormen en ethische systemen op. Sommigen zeiden dat menselijke wezens personen met individuele mensenrechten zijn, terwijl anderen de mensheid omschreven in termen van klassen en gemeenschappen. Anderen bekrachtigden de rechten van de elites en de *Übermensen* om de macht naar zichzelf toe te kunnen halen. Principes als 'beschaving', 'evolutie' en 'ontwikkeling' hebben een aantal mensen van deze cultuur ertoe gedreven voor een betere wereld voor iedereen te werken. Deze inspanning werd in organisaties als de Verenigde Naties, de Wereldbank en het Internationaal Gerechtshof uitgedrukt. Toch was de Moderne Tijd ook een periode van grote oorlogen, van extreme hebzucht en van uitbuiting, doordat de machtsprincipes de verdeling van de wereld in drie grote blokken toelieten: een eerste wereld van rijkdom, een tweede wereld van collectivisme en staatsmacht, en een derde wereld, een onbelangrijke en verwaarloosde wereld van armoede.

De postmoderne maatschappij draagt in veel opzichten nog de kenmerken van deze moderne wereld. De toegankelijkheid van de productiemiddelen verdeelt de wereld nog steeds in *haves* en *have-nots*, en dit op een nog grotere schaal dan ooit. De nieuwe, opkomende maatschappij is door en door kapitalistisch, maar nu op een totale, wereldwijde schaal. De macht van de natiestaten is beperkter geworden, en de georganiseerde misdaad groeit. Er is grote behoefte aan een wereldwijde politieke orde die in staat is het welzijn van de

mensen voldoende te verzekeren. Het communiceren via het internet is een andere vorm van menselijke samenleving aan het creëren. Het is gebaseerd op een nieuwe revolutie, de informatierevolutie, waarvan de gevolgen en doorwerking minstens zo groot zullen zijn als die van de industriële revolutie.

Informatietechnologie en onderlinge verbondenheid

Manuel Castells, die een diepgaande analyse heeft gemaakt van deze ontwikkelingen, spreekt van een 'technologische revolutie, geconcentreerd op informatietechnologieën', die de vorm van de menselijke samenleving radicaal aan het transformeren is, en nieuwe sociale structuren ten gevolge heeft. Zulke radicale veranderingen van de maatschappij kwamen al eerder voor, bijvoorbeeld toen de mensen zich, zo'n vijfduizend jaar geleden, voor het eerst in steden gingen ophouden. In de sociale wereldgeschiedenis zien we niet zozeer geleidelijke veranderingen, maar veeleer 'een reeks stabiele staten waarvan het bestaan op uitzonderlijke momenten onderbroken werd door elkaar snel opvolgende, grote gebeurtenissen, die zo een volgende stabiele staat hielpen opbouwen'. De industriële revolutie was zo'n gebeurtenis, en de informatierevolutie is een volgende.

De belangrijkste factor achter deze omwenteling is 'het in toenemende mate onderling verbonden (*interconnected*) karakter van het politieke, economische en sociale leven van de volkeren op deze planeet'. Satellieten hebben de media binnen het bereik gebracht van alle mensen, waar dan ook. Het systeem van mobiele telefonie brengt zelfs het Afrikaanse continent, dat nu ook op de kar van de mondiale communicatiecultuur gesprongen is, in een transformatieproces. Het internet stelt individuen en groepen ertoe in staat met elkaar te communiceren op een schaal die amper tien jaar geleden nog ondenkbaar was. Er verschijnen nieuwe sociale ruimten, die mensen ertoe in staat stellen nieuwe soorten maatschappijen, zowel geografische als virtuele, te laten ontstaan. De manier waarop mensen op elkaar reageren en hun handelen op elkaar afstemmen, is radicaal veranderd.

Culturele en filosofische aspecten van 'de netwerkmaatschappij'

In het verleden werd de menselijke identiteit steeds op basis van symbolen als de clan, het dorp, de etnische groep, de godsdienst, de natie en het beroep gevormd. Gewoonlijk was dat nauw verbonden met een geografische ruimte, het land. De gilden bezaten in het Middeleeuwse Europa hun eigen straten, en de handel in bepaalde producten speelde zich in specifieke buurten af. Vandaag verschaft het netwerk ons nieuwe vormen van sociale ruimte en nieuwe mogelijkheden voor het ontwikkelen van sociale identiteit. Het vele rondreizen over de hele wereld heeft de geografische factor minder belangrijk

gemaakt, en heeft culturele identiteiten doen ontstaan als de *jet set*, de business-reiziger en de pendelaar. Maar de informatierevolutie ontwikkelde ook een volledig nieuwe vorm van sociale ruimte. *Cyberspace* is een virtuele realiteit die toegankelijk is voor eenieder die over een elektronisch hulpmiddel als een computer, een mobiele telefoon of een televisietoestel beschikt. Binnen deze *cyberspace* worden menselijke interactiedomeinen gecreëerd waaruit onvermijdelijk specifieke vormen van sociale identiteit en cultuur zullen voortkomen. *Chatrooms* en e-groepen brengen mensen met gelijke interesses en levenswijzen bij elkaar. Een van de gevolgen is dat er sociale ruimten geschapen worden waarin identiteitsvorming op grond van controversiële terreinen van de menselijke identiteit – zoals seksuele geaardheid of raciale vooroordelen – niet tegen te houden zijn.

Menselijke identiteit is verbonden met overtuigingen en waarden, die de mensen helpen de sociale ruimte waarin ze leven, beter te begrijpen en vervolgens te transformeren. In de natiestaat, bijvoorbeeld, waren organisaties van de burgerlijke samenleving – zoals vakbonden, non-gouvernementele organisaties en kerken – vaak instrumenten voor sociale transformatie in de richting van een betere samenleving. De informatierevolutie deed een nieuwe entiteit ontstaan, het 'netwerk', dat bijzonder machtig en vaak overweldigend is. Een van de gevolgen daarvan is dat er geen sociale instellingen meer lijken te bestaan die machtig genoeg zijn om de onaanvaardbare kanten ervan te kunnen ombuigen. Bijgevolg is dit netwerk bedreigend, omdat het niet vermenschlijkt kan worden. Het leidt tot een bezorgdheid over de aard van de menselijke identiteit in zo'n 'genetwerkte' wereld. De realiteit van het onderling verbonden zijn ontwikkelt haar eigen doelen, strategieën en systemen, maar mensen zijn wel genooddaakt aan het netwerk deel te nemen omwille van hun levensbehoeften op het werk, in de economie en in de staatsbureaucratie. Het netwerk behandelt mensen die eraan deelnemen niet als menselijke wezens, maar als digitale entiteiten. Mensen proberen hierbij lokale centra van menselijke identiteit te creëren. Maar deze omvatten slechts aspecten van verdediging, vlucht en weerstand tegen de macht van het netwerk. Castells onderscheidt vier belangrijke terreinen waarop zich zo'n 'identiteitsreconstructie' voordoet. Hij heeft het over religieus fundamentalisme, nationalisme, etnische identiteit en territoriale identiteit.

Sommige verzetsreacties tegen de mondialisering verwerpen haar tot op zekere hoogte, maar maken tegelijkertijd ook schoorvoetend gebruik van het systeem, als daarmee bepaalde doelen gediend kunnen worden. Voorbeelden daarvan zijn de groei van het religieus fundamentalisme, de wereldwijde groei van sekten en de groei van ideolo-

gische bewegingen die militair geweld gebruiken, zoals *American Militia*, *Al Qa'ida* en *Aum Shinrikyo*.

Godsdienst is duidelijk een belangrijke voedingsbodem voor identiteitsconstructie, en wordt gebruikt om identiteiten van verzet tegen de mondialisering te creëren.

Basam Tibi, een moslim-geleerde, zegt dat de toename van het islamitisch fundamentalisme in het Midden-Oosten te maken heeft met de 'blootstelling van dit deel van de islamitische wereld, die zichzelf als een collectieve identiteit ziet, aan het mondialiseringsproces, het nationalisme en de natiestaten als gemonialiseerde organisatieprincipes'.

Castells karakteriseert het Amerikaanse christelijke fundamentalisme als 'een reactionaire beweging die een sociale en persoonlijke identiteit wil construeren op basis van beelden uit het verleden, en deze wil projecteren op een utopische toekomst; hiermee willen zij de ondraaglijke hedendaagse tijden te boven komen'. Deze 'ondraaglijke' tijden houden dan de dreiging van de mondialisering in, die niet losstaat van het verlies van de controle over het zogeheten 'traditionele Amerikaanse gezinsleven', dat ondermijnd wordt door groepen als de burgerrechtenbeweging, het feminisme en de beweging voor homorechten.

Postmodernisme en het verlies van waarheid

Cultuur en identiteit worden geacht toegang te bieden tot de waarheid over de wereld. Het overheersende epistemologische probleem in de 'netwerkwereid' betreft de westerse crisis van de kennis omtrent de waarheid. Lyotard heeft deze crisis het duidelijkst verwoord. Hij zegt dat alle samenlevingen in stand gehouden worden door de waarheid en de orde van 'grote verhalen' die de belangrijke waarden en geloofsovertuigingen schetsen en uitdrukken. De 'Amerikaanse droom', de 'Europese beschaving' en 'wetenschappelijke objectieve waarheid' zijn voorbeelden van grote westerse verhalen. Het postmodernisme plaatst vraagtekens bij de mogelijkheid dat deze grote verhalen de weg openen naar de objectieve en echte waarheid, omdat zij altijd bepaald zijn door duidelijk aanwijsbare historische en culturele factoren. Postmodernisten zijn meer te vinden voor de verhalen met een minder groot draagvlak, die aan de diversiteit van lokale omstandigheden beantwoorden en geen aanspraak maken op universele waarheid of kennis. Deze benadering wijst de pretentie van de godsdiensten te beschikken over de universele waarheid, af, en ondermijnt zo zaken als de waarheid van de geschriften of de leer van de kerk. Ze werpt allerlei ethische problemen op over de universele geldigheid van begrippen als 'mensenrechten' en 'goed en kwaad'. Het realisme

was hier het grote antwoord op in de filosofie, de sociale wetenschappen en de theologie.

Zoeken naar eenvoud en aantrekkelijkheid

In een complexe en overweldigende wereld, waarin het moeilijk is sociale betekenis, macht en zin een plaats te geven, worden veel mensen aangetrokken door eenvoudige, verstaanbare wereldbeschouwingen van waaruit een identiteit, een doel en een zinvolle praxis ontworpen kunnen worden. De ontwikkeling van zulke culturele paradigma's blijft een grote uitdaging voor onze tijd, en heeft al tot een toename van interesse voor culturele studies geleid. Syncretisme blijkt het grootste mechanisme van onze huidige culturele opbouw van de werkelijkheid te zijn. Dit komt doordat het de netwerkmaatschappij een onderlinge verbondenheid toelaat die boven de verschillende culturen uit gaat, waardoor elementen van verschillende culturele oorsprong samenkomen. In de muziek kennen ze dit proces heel goed. Heel wat mengelingen en remixen zijn razend populair. Zo'n fusie gebeurt in een periode van wereldwijde heropleving van traditionele culturen, of het nu de Maori's en Polynesiërs in de Stille Zuidzee zijn of de Kelten van Ierland en Amerika. Zulk een syncretisme was duidelijk waarneembaar in de Afrikaanse versie van *Big Brother* – een televisieprogramma dat over het gehele Engelsprekende deel van het continent te volgen was – waarin mensen uit twaalf verschillende landen bijeengebracht waren. Ze bleken, als leden van een hedendaagse Afrikaanse cultuur van de stedelijke elite, veel gemeen te hebben.

De groeiende macht van de populaire cultuur

Allerlei uitingen van populaire cultuur zijn door de informatierevolutie sterk bevorderd. Dit komt doordat de voorstanders ervan veel meer mensen kunnen bereiken, waardoor zij een machtige elite kunnen vormen. Filmsterren en popidolen zijn de iconen van de wereld van vandaag, en ze maken daardoor deel uit van een miljoenenindustrie. Zelfs dertig jaar geleden nog was het profiel van de sporthelden relatief beperkt. Maar vandaag zijn de Ronaldo's, de Michael Jordans en de Schumachers megasterren en rolmodellen voor de grote massa. De populaire cultuur vertegenwoordigt ook een verschuiving van prioriteiten: van het geschreven woord met zijn eenduidigheid in de moderniteit naar het audiovisuele, het symbolische en het ervaringsgerichte van de populaire cultuur. Bijgevolg kwamen het beeld, de indruk en de emotie in het centrum van de culturele waarheid te staan.

De opkomst van de spiritualiteit

Volgens Beaudoin bevat de populaire cultuur ook religieuze uitgangspunten die de mensen bij onderwerpen als identiteit en de zin van het leven begeleiden. Hieronder vallen muziekvideo's, alsook bepaalde films en boeken en figuren als Moeder Theresa, de Dalai Lama en Benny Hinn. Het zijn symptomen van de opkomst van de spiritualiteit als een sterke culturele vorm waarin een sociale identiteit tot uitdrukking wordt gebracht. 'Spiritualiteit vertegenwoordigt in het laatste decennium een enorm groeiende industrie', schreef G. Lynch. Gewoonlijk wordt deze spiritualiteit voorgesteld als een reeks technieken en handleidingen voor het leiden van een doelgericht, zinvol leven met een gezonde levensstijl voor zichzelf en anderen. 'Het is een godsdienst waarin het ik in het midden staat', aldus M. Starkey. De enorme groei van de *new age*-beweging is een duidelijk voorbeeld van deze trend.

De consequenties voor missie

Als M. Castells gelijk heeft, en de zoektocht naar menselijke identiteit inderdaad een van de overheersende punten van de informatierevolutie zal worden, ligt hier een enorme opdracht voor de kerk. Het zal een uitdaging zijn in dit informatietijdperk de mensheid een coherente, verstaanbare identiteit aan te bieden. Zo'n identiteit zou niet alleen een identiteit van verzet mogen zijn, maar moet een visie bieden die de netwerkmaatschappij zal kunnen transformeren. De christelijke visie op redding van de zwakken door lijden en de dood heen is ten zeerste geschikt voor deze taak.

Dat is niet zonder problemen. In Europa zien velen de kerk als iets ouderwets, waarvoor het niet langer de moeite waard is zich in te zetten. Er zijn dus nieuwe christelijke identiteiten nodig als legitiem antwoord op de menselijke identiteitsbehoefte in een maatschappij van netwerken.

Maar er zijn ook enkele positieve tekenen: christenen gebruiken televisie, websites en e-groepen. Paus Johannes Paulus heeft gebruikgemaakt van mondiale transportnetwerken om een herder te zijn voor zijn wereldwijd verspreide volk. Zijn jeugdsamenkomsten vinden plaats rondom symbolen van de populaire jongerencultuur, en lijken vaak op popconcerten. Hij speelde een rol in het economische en politieke leven van de wereld.

Auteurs als R.J. Neuhaus en R. Schreiter zien het symbool 'katholiek' als een verenigend en integrerend symbool voor het christendom in deze wereld van netwerken. Voor Neuhaus 'roept het belang van het katholicisme op tot een vernieuwde demonstratie van eenheid in verscheidenheid'. Schreiter zegt dat 'een vernieuwd en uitgebreid con-

cept van het katholieke goed kan dienen als een theologisch antwoord op de uitdaging van de mondialisering'.

Er ligt een aantal uitdagingen. Nodig is een grote nadruk op de lokale expressie van het christelijk geloof in de plaatselijke kerken. Dit houdt volkse religieuze spiritualiteit in, geïncultureerde liturgieën en de ontwikkeling van catechesevormen die culturele elementen in zich opnemen.

We hebben een groter idee van interculturele communicatie en dialoog nodig in de kerk, om het respect voor de diversiteit en een gevoel van eenheid – en niet uniformiteit – te kunnen bevorderen.

De rijkdom van het katholicisme bestaat erin dat het nooit gebonden is geweest aan één cultuur, maar de rijke vruchten kon plukken van de interpretaties van het geloof en het evangelie door de Grieken en de kerkvaders, door middeleeuwse en moderne denkers. Afrikaanse, Aziatische, Latijns-Amerikaanse en wereldwijde herinterpretaties van het geloof zullen op gelijkwaardige wijze verrijkend zijn, en dit niet alleen voor hun eigen cultuur, maar voor het gehele lichaam.

We moeten doorgaan met het ontwikkelen van theologische antwoorden op onderwerpen en problemen die uit de wereldwijde systemen voortkomen. Bevrijdingstheologieën, feminisme, ecologie en mensenrechten zijn voorbeelden van theologische antwoorden die geholpen hebben een christelijke identiteit te creëren tussen groepen die in een netwerk met elkaar verbonden zijn.

Antwoorden op de uitdagingen van het postmodernisme

Het postmodernisme zegt ons niet dat we onze rede opzij moeten schuiven, maar veeleer dat we argwanend moeten zijn ten aanzien van haar motiveringen. Dit kan goed nieuws betekenen voor deze wereld van netwerken, omdat het van leer trekt tegen de arrogantie van de moderne periode, die dacht alle antwoorden op de menselijke beschaving gevonden te hebben. Vandaag wordt er over de oplossingen onderhandeld door verschillende standpunten en perspectieven samen te brengen. Het postmodernisme daagt ons uit een nieuw begrip van missie te ontwikkelen. Eén dat voortkomt uit openheid, discussie en reflectie vanuit allerlei perspectieven. Dit betekent een verschuiving van de zekerheid die we vinden in Handelingen 2 naar de onzekerheid van Handelingen 10. In Handelingen 2 beweegt de Geest de apostelen ertoe de straat op te gaan en met kracht te spreken. Ze lieten hun vrees varen, en trokken erop uit in volle overtuiging. Maar in de hoofdstukken 10-15 van Handelingen lezen we van een onzekerheid betreffende de toedeling van de Geest aan de heidenen; over hun toetreden tot de kerk moet worden onderhandeld. Dit gebeurde tussen de Petrus en de Heer, die hem in een droom tegemoet

kwam, en vervolgens in de geloofsgemeenschap, en dat leidde ten slotte tot de synode van Jeruzalem.

Christelijk realisme

Realisme verschaft een belangrijk filosofisch antwoord op het epistemologische relativisme. Postmodernistische standpunten zijn 'eerder gebaseerd op het abstracte dan op het concrete' (Freedman). Dit komt doordat de voorstanders het onderliggende relativisme ervan op een theoretische manier verkondigen, terwijl ze feitelijk met een hele set aan geloofsopvattingen en waarden leven, die ze op een dogmatische manier aan anderen proberen op te leggen; zo bijvoorbeeld dat iedereen relativistisch zou moeten zijn. Het katholieke standpunt, vooral zoals het door Johannes Paulus II wordt geschetst in *Fides et ratio*, biedt ons een ernstige en beredeneerde stellingname waarin wordt aangegeven dat kennis niet alleen kan worden opgedaan door de rede, maar ook door geloof (vergelijk *Fides et ratio* 8; zie ook de beschouwing *Dei Filius*, III: Denzinger 3008).

De ontwikkeling van een nieuwe missiologie

In het boek *To Stake a Claim. Mission and the Western Crisis of Knowledge* presenteren J. Kirk en K. Vanhoozer de vruchten van acht jaar werk aan het studieproject 'Naar een missiologie van de westerse cultuur'. De aandacht ging daarbij vooral uit naar de 'epistemologische impasse' van het christendom in 'de postmoderne westerse cultuur'. Dit rijke boek geeft reden tot hoop. In de conclusie vat Bert Hoedemaker het gehele project samen, en probeert hij een coherente, epistemologische grond voor missie te ontwikkelen. Vooreerst situeert hij missiologie eerder binnen de interculturele dialoog dan in de filosofie. Dit houdt een bezorgdheid voor het pluralisme in. Zijn theologische grond is, in zekere zin, in de eschatologie geplaatst, vanuit 'de veronderstelling dat (...) de finale vervolmaking van alle dingen in bijbelse zin verbonden zou worden aan het succesvol overschrijden van alle grenzen tussen culturen en godsdiensten'. Dit houdt een antwoord op het pluralisme in, in de zin van de opkomst van eenheid en ultieme waarheid. Hij plaatst pneumatologie als het ontmoetingspunt tussen het pluralisme van culturen en godsdiensten, het communicatieproces en de theologische grond van het *eschaton* (het einde aller dingen), aangezien 'de heilige Geest de verbinding legt tussen het goddelijke en het menselijke leven'.

Uitdagingen voor de kerkelijke praktijk

Vragen naar de waarheid hebben te maken met vragen aangaande de kerkelijke praktijk, want zij raken de vragen uit het dagelijkse leven van de mensen. Als wij ons alleen richten op het formuleren van dui-

delijke, maar cultureel onaanvaardbare of onbelangrijke, antwoorden op intellectuele of ethische vraagstukken, worden we irrelevant. Maar, aan de andere kant, indien de kerkelijke praxis alleen de standpunten van de cultuur weergeeft, hebben we ook geen boodschap. Dat betekent dat de kerkelijke leer in het sociale en culturele leven van de mensen geworteld moet zijn. Dat wil zeggen dat ze criteria van inculturatie respecteert, dus 'verenigbaar moet zijn met de christelijke boodschap en in eenheid met de universele kerk'.

Redding in Christus is een blijde boodschap voor alle mensen. Christenen moeten dit *kerygma* overal waar ze kunnen, verkondigen (*Redemptoris missio* 4-11 en *Dominus Jesus*). Deze belangrijke zendingsdimensie van de kerk werd niet genegeerd door de postmoderne kritiek. Oplossingen zoals die van Paul Knitter zijn onverdedigbaar, want door te zeggen dat alle wegen naar God gelijkwaardig zijn, kiest hij er geen enkele. De mens is door zijn natuur beperkt, en we zijn genoodzaakt een weg te kiezen.

Missie houdt in dat we het evangelie moeten verspreiden op manieren die cultureel verstaanbaar zijn, en goed nieuws worden voor de volkeren in hun eigen context. Inderdaad, het karakter van 'goed nieuws' zou de lakmoestest moeten zijn voor al het zendingswerk dat we doen. Is het goed? Is het nieuw in deze sociale context? 'Goed' betekent natuurlijk niet alleen gelukkig, vreugdevol en aantrekkelijk. Het eerste deel van het evangelieverhaal is dat duidelijk wel, en de massa's volgen Jezus zolang Hij geneest en predikt. Maar het echte goede nieuws vindt plaats in het tweede deel van het evangelieverhaal, wanneer Jezus redding brengt door zijn lijden, dood en verrijzenis.

De activiteit van de kerk is altijd gekleed in een cultureel gewaad. Toch zijn we ons daar vaak onvoldoende van bewust. Dat betekent dat de zendingsleer dieper moet nadenken over de culturele dimensies van de menselijke behoeften in een bepaalde context om effectieve cultureel significante pastorale antwoorden te kunnen ontwikkelen. De kerk is in Europa niet langer meer in overeenstemming met de cultuur waarin ze zich bevindt, maar lijkt nog steeds toegesneden te zijn op het *ancien regime*. Overigens komen er wel tekenen van nieuw christelijk leven op. Een deel van de missie in de Europese samenleving zou zich kunnen wijden aan de profetie in de kerk zelf. Dit is veeleisend en brengt lijden met zich mee. Toch is het belangrijk. Het profetische getuigenis van christenen binnen andere politieke en sociale contexten elders – zoals de plaats waar ik vandaan kom – heeft veel vruchten afgeworpen.

Conclusie

Ik heb een heel aantal punten aangeraakt die uit de informatierevolu-

tie voortspruiten. De belangrijkste uitdaging is de verpletterende kracht van de netwerksamenleving. Deze kan gemakkelijk gemanipuleerd worden door groepen die hun eigen belang najagen, vaak ten koste van anderen. Dit netwerk wordt nog niet door menselijk leiderschap gecontroleerd om het gemeenschappelijk welzijn van alle mensen te bewerkstelligen. Zo kan dat 'netwerk' tot een demon worden en daarom oorzaak van een grote bekommernis voor de mensheid van vandaag. Het doet ook fundamenteel religieuze vragen rijzen, namelijk die van de menselijke identiteit, en we moeten hier een deel van het antwoord op vormen. Maar het doet ook vragen rijzen over kwesties als armoede, discriminatie en menselijk lijden op een schaal die nooit eerder vertoond werd, en dit moet een uitdaging zijn voor allen die geroepen zijn het blijde nieuws aan de armen te brengen.

Literatuur

- S.C. Bate, 'Matthew 10 – A mission mandate for the global context', in: T. Okure (redactie), *To cast fire on the earth*, Pietermaritzburg: Cluster, 2000, 42-56.
- S.C. Bate, 'Culture in Christian Praxis', in: *Journal of Theology for Southern Africa* 109 (2001), 67-82.
- S.C. Bate (redactie), *Responsibility in a time of AIDS*, Pietermaritzburg: Cluster, 2003.
- S.C. Bate, *Understanding Human Society*, Nairobi: Paulines, 2003.
- T. Beaudoin, *Virtual Faith*, Chichester: Jossey-Bass, 1998.
- M. Castells, *The information age: economy, society and culture. Volume II: The power of identity*, Oxford: Blackwell, 1997.
- M. Castells, *The information age: economy, society and culture. Volume III: End of Millennium*, Oxford: Blackwell, 1998.
- M. Castells, *The information age: economy, society and culture. Volume I: The rise of the network society*, Oxford: Blackwell, 2000².
- J. Kirk en K. Vanhoozer (redactie), *To Stake a Claim. Mission and the Western crisis of Knowledge*, New York: Orbis, 1999.
- G. Lynch, *After religion. Generation X and the search for meaning*, Londen: Darton Longmann and Todd, 2002.
- J.-F. Lyotard, *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
- R.J. Neuhaus, *The Catholic Moment*, San Francisco: Harper and Row, 1987.
- R. Schreiter, *The New Catholicity*, New York: Orbis, 1997.

☞ **Fr. Stuart C. Bate** is lid van de oblaten van Maria. Hij is als hoogleraar verbonden aan de nieuwe katholieke universiteit in Zuid-Afrika, het Sint-Augustinuscollege. Hij publiceerde een aantal boeken en artikelen op het gebied van sociologie, pastoraat en missiologie, in het bijzonder op het gebied van de inculturatietheologie. Van zijn

laatste publicaties vallen met name te noemen: *Responsibility in the Time of Aids* (2003), en *Understanding Human Society*.

Summary – Modern Western society, the creation of the industrial revolution, is now moving into a new global configuration that is rapidly transforming the structure, behaviour and beliefs of human life. This results in a new society based on a new revolution, the information revolution, the importance of which will be at least as great as the industrial revolution. Within cyberspace new domains of human interaction are created with the inevitable result that social identity and culture will follow. This postmodernist approach refutes the claim of religions to posit universal truths undermining issues like the truth of Scriptures or Church teaching. Syncretism appears to be the major mechanism of current cultural construction.

The challenge for Christian mission will be to offer a coherent, comprehensive identity in the information age, an identity born out of openness, discussion and reflection from all perspectives.

Missie als verlangen

Jacques Haers

Missie is een ontmoeting met Christus uitlokken. Dat veronderstelt communicatie, interactie, lotsverbondenheid, soms derde partij zijn in een proces van vergeving en verzoening.

De drijvende gedachte van deze bijdrage aan het door *Omnes gentes* georganiseerde colloquium 'Missie in alle staten' is de overtuiging dat zending, als ontmoetingsgebeuren onder mensen vanuit God en zo ook met God, te maken heeft met het verlangen naar holistische gemeenschap; dat wil zeggen: naar een gemeenschap die de hele mens en alle mensen betreft. Dit verlangen is de herinnering aan, en de vertolking van de oorspronkelijke scheppingsverbondenheid. Het is een verlangen dat bij christenen wordt aangewakkerd in de door de kerk bemiddelde persoonlijke ontmoeting met Jezus van Nazaret, de Christus, die het rijk Gods tot stand brengt.

Deze bijdrage wil oog hebben voor de ambiguïteit van dit verlangen, dat gemakkelijk ten prooi valt aan de verleiding tot legitimatie van machtsambities en superioriteitsgevoelens. Onderscheiding als het vermogen om het verlangen te peilen en het gebruik dat we ervan maken, is dan ook een noodzaak bij het denken over missie.

Een context

Het is moeilijk om vandaag onbevooroordeeld te spreken over 'missie' en 'missionarissen'. Minder geladen woorden als 'zending' en 'zending' helpen ons niet veel verder. Inderdaad, enerzijds verwijst missie naar de prijzenswaardige en onbaatzuchtige inspanningen van gedreven mensen om met vreemde anderen in communicatie te treden over het eigen geloof en de eigen godservaringen, en deze anderen een dienst te bewijzen in hun spirituele en materiële noden. Maar, anderzijds, wie 'missie' zegt, verwijst ook naar een lange geschiedenis van onbeschrijfelijk leed van verdrukte en gekoloniseerde mensen, wier lot schaamteloos werd toegedekt onder een ideologisch laagje religie ten dienste van een genadeloze uitbuiting. Missionarissen hebben een ambigue faam: het zijn onbaatzuchtige mensen, bezorgd om hun medemensen; tegelijkertijd hebben ze echter soms hun lot

verbonden aan dat van koloniale uitbuiters, en deze laatsten gebruikt om hun eigen opvattingen op te dringen en de innerlijke weerstand van anderen te breken.

Ik ben ervan overtuigd dat zending tot de kern van de christelijke ervaring behoort en kerkopbouw mogelijk maakt, maar precies daarom zal ik me binnen die ambigue geschiedenis moeten situeren om mogelijke vooroordelen te ontmaskeren en te ontkrachten. Ik ben een Vlaamse jezuïet en hoogleraar theologie. Ik ben geboren en getogen in Vlaanderen, één van de rijkste landen op aarde. Ik ben Belg, en behoor tot een voormalige koloniale macht die zich ook uitermate brutaal kon gedragen. Het is bovendien een land dat vele energieke en ondernemende missionarissen heeft voortgebracht en bekend is om zijn gulle steun aan hen. Ik ben opgegroeid in een uitgesproken katholiek land met sterke verhalen over missionarissen en hun idealen. Het lijkt geen twijfel dat deze situatie vandaag grondig veranderd is: secularisatie, individualisering en groeiende gevoelens van onzekerheid en angst hebben van Vlaanderen zelf een missieland gemaakt. Enkele van de grote uitdagingen voor de Vlamingen vandaag – zoals racisme en de spanning tussen identiteitsbepaling en mechanismen van uitsluiting – worden nog versterkt door een ongezonde tendens alle problemen legalistisch en administratief op te lossen door het invoeren van steeds nieuwe regels en reglementen. Dit versterkt de realiteit van 'Vesting Europa', precies op een ogenblik van wereldwijde materiële tegenstellingen en grote migraties, waarin van Europa gevraagd wordt zich verantwoordelijk op te stellen in een gemondialiseerde wereld waarin onderdrukking en uitbuiting toenemen en complexer worden.

Deze nieuwe omstandigheden bepalen sterk mijn werk als hoogleraar theologie, als voorzitter van het *Centre for Liberation Theologies* van de Faculteit Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven en te midden van studenten uit de hele wereld, in het bijzonder uit de Twee/Derde Wereld. Ik geef les aan deze studenten, maar leer ook zeer veel van hen, van hun engagement in contexten die ik me nauwelijks kan inbeelden. Ik ben hun hoogleraar, naar hen gezonden, maar veel meer nog word ik vanuit hen gezonden.

Ook de spiritualiteit van Ignatius van Loyola, stichter van de jezuïetenorde, blijft een bron van inspiratie, vooral wat betreft de relationele dimensies van het christelijke geloof die ze blootlegt, haar narratieve christologische structuur van de navolging, en het belang dat ze aan onderscheiding hecht. Ignatius is er bovendien op gebrand 'de zielen te helpen', en zijn sterke nadruk op de navolging van Jezus van Nazaret, de mens geworden God, nodigt ons uit het concrete, materiële leven van onze medemensen te delen. Dit is zending naar onze medemensen toe, vanuit God, wiens zorg voor mensen wij leren

delen. Voor Ignatius is het deze zending, die gemeenschap opbouwt. Zending is dus bij uitstek ecclesiaal: we zijn vanuit een gemeenschap gezonden om gemeenschap op te bouwen.

Al deze factoren dragen bij tot wat volgt: een gepassioneerd verlangen te verstaan wat onze zending van godswege in deze wereld is, gericht op gemeenschapsopbouw, in het bijzonder vanuit en ten dienste van zogenoemde 'wegwerpmensen' – Kevin Bales spreekt over *disposable people* – die de pijn van onze gebroken werkelijkheid belichamen en de slachtoffers zijn van ongenadige uitbuiting. Gezonden zijn wordt geboren uit het verlangen van God en het verlangen naar mensen, in het bijzonder naar gekwetste mensen.

Missie als communicatie

Missie kan gezien worden als een vorm van communicatie. Ik ben het daarmee eens – vooral omdat communicatie naar menselijke ontmoeting, gesprek en gemeenschap verwijst –, maar dat neemt niet weg dat dit schema toch nauwkeurig bekeken moet worden. Zeer dikwijls wordt communicatie als volgt verstaan: een boodschapper (zending) is door een zender gezonden om een boodschap over te brengen aan een ontvanger. Natuurlijk kan en moet men dit schema nog verfijnen: de boodschappers, zenders en ontvangers hebben codes – hun eigen taal en hun eigen wijze om zich uit te drukken –, en er is dus heel wat vertaalwerk of decoding nodig; er kunnen misverstanden ontstaan; er zijn terugkoppelingen; men moet rekening houden met wederkerigheid in de communicatie; enzovoort. Het schema is aantrekkelijk voor ons, omdat het een structuur aanlevert om missie te begrijpen en erover te spreken. Maar anderzijds is dit schema ook eenzijdig vectorieel: het vertoont een duidelijke richting, en die houdt het gevaar van eenzijdigheid in. Er wordt een scherp onderscheid gemaakt tussen zender en ontvanger, en de boodschap gaat van de eerste naar de tweede, niet omgekeerd. Wanneer zo'n schema in de theologie wordt gebruikt om te spreken over missie en openbaring, loopt men het gevaar in eenrichtingsverkeer te verglijden. Het wederzijdse ontmoetingsgebeuren waarop het Tweede Vaticaans Concilie de nadruk heeft gelegd, dreigt versluierd te worden, want het vectoriële schema wordt al te gemakkelijk als volgt begrepen: de zender bezit iets (meestal nog begrepen als kennis of als vastliggende, onbespreekbare waarden) dat doorgegeven wordt aan iemand anders, die dit iets niet bezit, maar voor wie de zender oordeelt dat het van belang is. Missie is dan: vanuit rijkdom en superioriteit iets aan een armen geven. Missionarissen kunnen zeer vrijgevig zijn, en voor de boodschap zelfs hun leven veil hebben. Maar het komt me voor dat de theologische vertolking van het verlangen iets te communiceren dat men belangrijk acht voor anderen – ongeacht wat deze anderen daar

misschien zelf over denken –, onvoldoende recht doet aan de interactieve aspecten van missie. Communicatie dreigt hier inderdaad eenrichtingsverkeer te worden – en dus van boven naar beneden –, en ze veronderstelt een of ander welomschreven boodschap die vooraf aan, en onafhankelijk van de communicatieve wisselwerking gegeven is. Zo'n visie stelt heel wat vragen: de boodschap wordt, zowel naar inhoud als naar vorm, in feite meer dan hier blijkt, bepaald door de interactie tussen zender, boodschapper en ontvanger; openbaring wordt een boodschap over God, niet het ontmoetingsgebeuren met God; het eenrichtingsverkeer van boven naar beneden leent zich gemakkelijk voor ideologisch misbruik waarin feitelijke onrechtvaardigheden – bijvoorbeeld koloniale wantoestanden – en bestaande, ook kerkelijke, machtsverhoudingen worden versluierd.

Missie als interactie of wisselwerking

Ik vind het daarom belangrijk communicatie te preciseren als interactie of wisselwerking, wat op wederkerigheid wijst: de rollen van het communicatiemodel worden uitwisselbaar. Als bovendien de boodschap, naar inhoud en vorm, mede bepaald wordt door de interactie tussen de gesprekspartners, wordt die boodschap alleen maar echt verhelderd als het verhaal verteld wordt van die wisselwerking, als – met andere woorden – aan narratieve theologie wordt gedaan. Zo'n narratieve benadering vraagt om fijngevoelige interpretatie en onderscheidingsvermogen als de kunst om te ontwaren wat er in de boodschap aan bod komt, een kunst die zich alleen maar laat verstaan vanuit het leven van hen die de boodschap belichamen. Het gaat in de christelijke boodschap daarom niet op de eerste plaats over een weten betreffende Jezus Christus, maar over het telkens weer binnen de gemeenschap tot stand brengen van de ontmoeting met Jezus Christus, een existentieel gebeuren, dat verloopt door een geschiedenis van ontmoetingen heen: we staan in een rij van ontmoetingen die uiteindelijk teruggaan op ontmoetingen met Jezus Christus.

Mijns inziens moeten we echter nog een stap verder zetten dan interactie. Het communicatieve schema dreigt door de nadruk op zulke neutrale woorden als 'zender' en 'ontvanger' de ware machtsverhoudingen te verdoezelen. Deze worden slechts ontmaskerd van onderuit, in de creatieve weerstand van mensen die lijden onder onrechtvaardigheden die toegedekt of goedgepraat worden door een religie die ze hebben leren waarderen. Het is paradoxaal: deze religie veraadert hen en geeft hun toch ook de kracht tot weerstand, terwijl ze tegelijkertijd vele van de traditionele culturele weerstandsmechanismen afgebroken heeft. Hier blijkt iets van het complexe gebeuren van de kolonisatie waarmee missie nauw verweven is: de christelijke religie, verkondigd door de missionarissen en gebruikt om koloniale

uitbuiting te verdoezelen of soms zelfs te legitimeren, wordt een bron van weerstandsmechanismen die, in combinatie met een herontdekking van de kracht van de eigen culturele identiteit, in de weerstand tegen uitbuiting ook leiden tot een herwaardering van het christelijke geloofsgoed. Paradoxaal genoeg herontdekken christenen wat ze geloven juist vanuit wat ze met behulp van hun geloof hebben verdrongen. In het lijden en het verzet tegen die verdringing groeit een verlangen dat het verlangen in het christelijke geloof ontsluit. Een recent congres over bevrijdingstheologieën in Leuven, georganiseerd door Georges De Schrijver, heeft verhelderd hoe dit herontdekken van de eigen identiteit nauw verbonden is met het gebeuren van de mondialisering en tegelijkertijd zeer dubbelzinnig kan zijn. Virgilio Elizondo en Daniel G. Groody illustreren goed hoe culturele en christelijke weerstandsmechanismen werkzaam zijn bij de Latino-bevolking in Noord-Amerika. In zijn doctoraatsthesis aan de Leuvense Faculteit Godgeleerdheid heeft Daniel Franklin Pilario hetzelfde gedaan voor de Filipijnen.

Christenen duiden dit proces op een theologische manier: het verlangen als passie voor de waardigheid van de mens – passie wordt hier dubbel begrepen als het vermogen tot lijden én als hartstocht – is het verlangen van God zelf dat zich een weg baant in de op mensen gerichte geschiedenis die haar hoogtepunt vindt in het leven van Jezus van Nazaret en zich van daaruit uitbreidt in onze geschiedenis. Dit verlangen is sterk en krachtig, maar ook zo zwak dat het zich kan laten misbruiken om bestaande machtsverhoudingen te legitimeren en onrecht tot stand te brengen. Het is een verlangen dat groeit en sterker wordt waar menselijke waardigheid wordt geschonden, zelfs wanneer de naam van God misbruikt wordt om deze schendingen mogelijk te maken. Hierbij sluit de zogeheten preferentiële optie voor de armen aan, zoals omschreven door Gustavo Gutiérrez, Jon Sobrino en Aloysius Pieris: de plaats van de armen is een voorkeursperspectief om naar de werkelijkheid te kijken; meer nog, men mag vertrouwen op de heel eigen creativiteit van deze armen in de strijd tegen onmenselijkheid en ten dienste van gemeenschappen van solidariteit.

Vanuit lotsverbondenheid tot gemeenschap gezonden

Het verlangen de eigen godservaring en ontmoeting met Jezus, de Christus, te delen met anderen, is een verlangen naar diepe levensgemeenschap vanuit God en tegelijkertijd de belichaming van Gods verlangen naar mensen. Vanuit God betekent missie: zending tot gemeenschap, die de gemeenschap weerspiegelt die de drie-ene God zelf is, en dus het verlangen van God op een intieme wijze vertolkt. Het betekent concreet navolging van Jezus, die gemeenschap sticht en deze gemeenschap opent voor wie arm, uitgestoten of vergeten

zijn, voor diegenen die niet genieten van de gemeenschapsverbondenheid. Verlossing betekent hier dus: bevrijding tot gemeenschap. Het gaat hier werkelijk om bevrijding: ons samenleven is door vele sociale vooroordelen en angsten bepaald; zelfs in zogenaamde democratische en gevorderde beschavingen is veel armoede, onrecht, stress, nietsontziende ambitie en onderdrukking. Daarom ook is de christelijke boodschap radicaal, en spreekt ze over vergeving en verzoening: ze moedigt aan tot wat onmogelijk lijkt. Niet voor niets is het rijk Gods, de uiteindelijke gemeenschap vanuit en rondom God, einddoel van het christelijke geloof, een einddoel dat een nauw samengaan van menselijke inspanning en goddelijke genade veronderstelt.

Gemeenschap is hier holistisch bedoeld, en dit op dubbele wijze: ze is gericht op de gehele mens – onze gemeenschap sluit niets uit, ze betreft niet bepaalde vooraf gekozen aspecten van het mens-zijn (bijvoorbeeld alleen de geestelijke, maar niet de materiële mens) – en ze is gericht op alle mensen en op heel de schepping – elke vorm van uitsluiting is verraad aan de gemeenschap.

Missie is gezonden worden tot mensen, en is dus beweging naar anderen toe – om hun iets van de eigen rijkdom te geven en om in dat proces nieuwe rijkdom te ontdekken die men van hen krijgt en zo samen te groeien. Het gaat om wederzijdse solidariteit, om wederzijds delen, ontvangen en geven. De beweging naar gemeenschap toe behelst de geleidelijke ontdekking van de rijkdom van de ander, van de cultuur en de levenswijze van de ander, en de bereidheid om de eigen armoede en zwakheid te tonen. Gemeenschapsopbouw vraagt dan ook om be-kering als het leren steeds meer ook vanuit de ander te kijken en vrij te worden van wat ons weerhoudt in onszelf om die blik van de ander te proeven: onze angsten en onzekerheden, ons wantrouwen, ons misprijzen ... Dit veronderstelt een proces van gesprek, van materiële nabijheid, van delen van levensomstandigheden, een proces van kostbare vriendschap, die ook iets kost, wanneer men bereid wordt zichzelf kwetsbaar op te stellen.

Het is ook – en op een pijnlijke wijze – een proces van verraad. We verkondigen te zoeken naar gemeenschap, en plots ontdekken we hoe weinig we vanuit de anderen denken, hoe weinig we in ons eigen hart de anderen respecteren en waarderen, en hoezeer we onze eigen inzichten en overtuigingen aan die anderen willen opdringen. We zijn ook bang ons eigen vertrouwde terrein te verlaten. We durven of willen de grens van het 'beschaafde' niet overschrijden, wat meteen betekent dat we de anderen nog altijd als barbaren beschouwen. Ook hier is bevrijding nodig uit onze vooroordelen en onze angsten. Deze bevrijding is soms, in een proces van vergeving en verzoening, een paradoxaal geschenk van degene die slachtoffer is van onze uitslui-

tingen en angsten. Wie gezond wordt, weet dat hij ook deze innerlijke arbeid zal moeten leveren, wil hij of zij trouw blijven aan de anderen.

Ten slotte gaat het om een proces van onmacht: anderen verstaan ons niet of willen ons niet verstaan, wellicht ook uit angst en vooroordelen. Het kan belangrijk zijn deze onmacht uit te houden, geduld te oefenen. Dan is er taaiheid nodig om te blijven geloven in de gemeenschap, in het bijzonder wanneer er conflicten ontstaan. De partijen kunnen soms zo met getrokken zwaarden tegenover elkaar staan dat een derde partij nodig is om te bemiddelen vanuit een dubbele vriendschap. De conflictwetenschappen leren ons dat de derde partij de gemeenschappelijke vriend is van de tegenstanders, die hun gemeenschap en samenleven op het oog heeft.

Jezus van Nazaret, de Christus, is een derde partij die de gemeenschap tussen mensen en tussen mens en God ter harte neemt. De navolging van Christus betekent in dit perspectief de bereidheid de rol van derde partij op zich te nemen en zich te laten bezielen door de op gemeenschap gerichte geest van Jezus, die meteen ook de Geest is die Jezus zelf bezielde. Dit leidt tot een intieme ontmoeting met Jezus van Nazaret, door het delen in zijn Geest, zoals die door de kerkgemeenschap in de loop van de eeuwen als een telkens nieuwe ervaring werd doorgegeven. Op die manier leren wij ook God kennen, in Jezus: dat is openbaring.

Men kan, theologisch gezien, nog een stap verder gaan en het zendingsbewustzijn in de scheppingswerkelijkheid gronden. De gemeenschap waaraan mensen timmeren, soms door moeilijke en geweldadige conflicten heen, is tegelijkertijd oorsprong en dus ook onze diepste werkelijkheid. Het gaat om onze oorspronkelijke lotsverbondenheid in de ene schepping: we zijn er onderling verbonden en zo met God en in God verbonden. Gezonden worden betekent dus: de trouw aan de schepping belichamen en zo de diepere samenhang ervan aan de oppervlakte laten komen als een belofte voor de toekomst. Dit is een zeer concrete aangelegenheid, want ze heeft het concrete, ook materiële welzijn en samenzijn van mensen op het oog. Het is tegelijkertijd een toekomstvisioen, want de werkelijkheid is een gebroken werkelijkheid, die wij slechts aandurven vanuit het leven van Jezus van Nazaret die in zijn opbouw van het rijk Gods de *logos* of innerlijke samenhang van de hele schepping openbaart.

Missionarissen: geroepen en gezond tot gemeenschap

Er kan niet op een abstracte wijze over missie gesproken worden: het gaat over het handelen van concrete mensen, missionarissen. Om te begrijpen waar missie over gaat – haar historische grootheid en tragiek, wat haar bezielt –, is het nodig te kijken naar de verhalen van

missionarissen, van mensen die een roep gevoeld hebben en zich hebben laten zenden, en daarin zichzelf, de anderen en God ontdekken. Het is niet mogelijk hier de spelregels van de gemeenschapsopbouw verder te onderzoeken. Ik wilde gewoon aangeven hoe de drie religieuze geloften – geïnterpreteerd als kwetsbaarheid (zuiverheid), gunnen (gehoorzaamheid), en de optie voor de armen (armoede) – kenmerken zijn van de geschiedenissen van vele missionarissen, zoals ze het waren van Jezus van Nazaret.

Ik besluit met het aangeven van een drietal hedendaagse metaforen om over missionarissen te spreken. We hebben hen reeds getypeerd als derde partijen. We kunnen ook spreken over rondwandelende apostelen: vanuit hun vriendschap met God in Jezus van Nazaret, de Christus – een vriendschap die ze concreet in hun geschiedenis met mensen hebben ervaren – trekken ze rond als mensen die mensen aan elkaar binden en bij elkaar brengen. Het rondwandelen geeft de kans tot ontmoetingen en de opbouw van een 'netwerk'. Missionarissen zijn de lijm van gemeenschappen.

Ik sluit af met een laatste metafoor, die vooral in deze tijd van mondialisering, waarbij ofwel scherpe en afscheidende grenslijnen worden getrokken, ofwel grenzen worden verwijderd om anderen te koloniseren, van groot belang is. Missionarissen zijn liminale mensen of grensmensen, die op de ontmoetingsgrenzen tussen mensen verblijven en vanuit de gekwetste mensen, die schreeuwen om verbondenheid en gemeenschap, aan samenleven timmeren, vanuit het bewustzijn dat degene die zij navolgen, Jezus van Nazaret, een lijdende grensmens was, die vanaf zijn kruis mensen als het ware omarmde en hierin naar God verwees. Missie heeft te maken met het openhouden van grenzen als ontmoetingsruimten van waaruit solidaire en zorgzame gemeenschappen worden opgebouwd ten dienste van iedereen.

Beknopte literatuuropgave

- M. Amaladoss, *Making Harmony. Living in a Pluralist World*, IDCR & ISPCCK, 2003.
- K. Bales, *Disposable People. New Slavery in the Global Economy*, Berkeley/Los Angeles/Londen: University of California Press, 1999.
- V. Elizondo, *A God of Incredible Surprises: Jesus of Galilee*, New York/Oxford: Rowman & Littlefield, 2003.
- D.G. Groody, *Border of Death, Valley of Life. An Immigrant Journey of Heart and Spirit*, New York/Oxford: Rowman & Littlefield, 2002.
- G. Gutiérrez, 'Option pour les pauvres: bilan et enjeux', in: *Alternatives Sud* 7 (2000) 1, 27-37.
- J. Haers, *Het avontuur van de traditie*, Averbode, 1999.
- J. Haers, *Geloften aan de Grens*, Averbode, 2000.
- J. Haers, *Wrede Weefsels, Vrede Weefsels*, Averbode, 2001.

- J. Haers, 'Identiteitsvorming vanuit lotsverbondenheid en gesprek', in: D. Pollefeyt (redactie), *Leren aan de werkelijkheid. Geloofscommunicatie in een wereld van verschil*, Leuven: Acco, 2003, 81-109.
- A. Pieris, *God's Reign for God's Poor. A Return to the Jesus Formula*, Sri Lanka: Tulana Research Centre, 1999.
- L. Reychler en T. Paffenholz (redactie), *Peace Building. A Field Guide*, Londen: Boulder, 2001.
- J. Sobrino, 'Bearing with One Another in Faith', in: J. Sobrino en J. Hernández Pico, *Theology of Christian Solidarity*, Maryknoll/New York: Orbis Books, 1985, 1-41.
- N. Standaert, *'L'autre' dans la mission. Leçons à partir de la Chine*, Brussel: Editions Lessius, 2003.
- O. Tanghe, *Leven en sterven in de missie der eenzamen. Roger Vandersteene, missionaris en oblaat (1918-1976)*, Tielt/Amsterdam: Lannoo, 1976.

☞ **Jacques Haers** (1956), jezuïet, studeerde wiskunde, filosofie en theologie. Is thans docent aan de Faculteit Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven. Is tevens voorzitter van het daar gevestigde *Centre for Liberation Theologies* en medeverantwoordelijke voor het *Master's Programme in Conflict and Sustainable Peace*.

Summary – Mission as understood from the perspective of communication – a sender transmits a message to a receiver – falls short of the interactive aspects of mission. Mission is rather communication in the sense of sharing. Sharing our joys and strength aims at building togetherness in joy and strength, at enacting and enabling community. This includes respect in its deepest sense: compassion in vulnerability, listening and discovering in the other the potentialities and the deep desires. Mission, therefore is about a dare. By bringing into the conversation one's own following of Christ, inviting others to do the same. This is done by doing what Jesus himself did: constituting community, living the togetherness of people and creation. Exactly by doing this we bring God in our midst in Christ and we allow him to operate his love towards a renewed creation and togetherness. This is the deep meaning of the church.

The power of mission lies in its passion, both in its enthusiastic desire and in its capacity to suffer from the evil it has been used to bring about.

Europa, missiegebied

Mark Rotsaert s.j.

In het maatschappelijke leven van Noord-Europa is geen plaats meer voor God. De kerken in Europa zullen boven verschillen uit moeten stijgen, willen ze geloofwaardig zijn.

Europa is niet altijd christelijk geweest. Pas in de derde en de vierde eeuw komen monniken uit het Nabije Oosten en Noord-Afrika naar sommige landen aan de Middellandse Zee om er het evangelie te brengen. Vanaf de vijfde en de zesde eeuw brengen monniken van de Britse eilanden het christelijke geloof naar landen uit Noord- en Centraal-Europa. De begindata van deze kerstening zijn eenvoudig te achterhalen, de *terminus ad quem* is moeilijker vast te leggen.

Drie gehelen in Europa

Waar staat Europa vandaag? Is Europa opnieuw een missieland geworden? Het is een risico vandaag te spreken van een Europese cultuur, zelfs als er gemeenschappelijke wortels zitten in onze moderne en postmoderne cultuur. We kunnen beter spreken van culturen, in het meervoud. Er zijn in Europa meer talen dan landen. Wanneer we in die verschillende landen christelijke gemeenschappen ontmoeten, valt het op dat er niet zo iets bestaat als één wijze van christen-zijn die dezelfde is voor alle Europese landen. En om niet te vervallen in een collectief individualisme – elk land, elke streek, elke parochie heeft zijn manier van christen-zijn – stel ik voor te spreken van drie nogal uitgestrekte gehelen: 1 Noord- en Centraal-Europa, 2 Zuid-Europa en 3 Oost-Europa (wat in deze uiteenzetting overeenkomt met de landen die in de tweede helft van de vorige eeuw onder een communistisch regime geleefd hebben).

Noord-Europa – Centraal Europa

Wat in Noord- en Centraal-Europa in het oog springt, is de afwezigheid van God op het publieke forum. Het geloof in God, dat bepalend is voor ons geloof in Jezus Christus, is naar het privé-domein verschoven. In de praktijk betekent dit dat elke moraal, elke ethiek die zich op een dergelijk geloof baseert, als verdacht beschouwd wordt, ja

zelfs als gevaarlijk. Toch was in de maatschappij met haar politieke structuren de christelijke moraal gedurende eeuwen het fundament van de menselijke relaties. Vandaag zijn de autonomie en de vrijheid van de mens verheven tot het pantheon van onze moderne maatschappij. De kerk, die de behoedster wil zijn van het geloof en de christelijke moraal, heeft geen stem meer in het kapittel. De macht die de kerk zo lang als een vanzelfsprekendheid heeft uitgeoefend, is verdwenen. Nergens wordt nog naar haar geluisterd; integendeel, het staat goed met haar te spotten. De sociale communicatiemiddelen doen – in bepaalde landen – niets liever dan haar belachelijk maken. Deze situatie is in vele landen voor de kerk moeilijk, soms pijnlijk. De privatisering van het geloof laat in het sociale en publieke leven een leegte achter waarin al gauw andere goden elkaar verdringen ...

Nochtans hebben wij inmiddels geleerd niet alleen een negatieve kijk te hebben op het fenomeen van de secularisatie. Staat de autonomie van de mens niet ingeschreven in de bijbelverhalen over de mens? En is het niet precies deze autonomie, die een nieuw godsverstaan heeft mogelijk gemaakt? Nodigt het machtsverlies van de kerk er niet toe uit op zoek te gaan naar een meer evangelische kerkbeleving, armer, meer ten dienste van de wereld? Wij zijn opnieuw pelgrims geworden, op weg naar een nieuwe mensheid.

Zuid-Europa

De secularisatiebeweging is overal aan de gang. Ze is ook aanwezig in Zuid-Europa, waar de kerk haar best doet om aanwezig te blijven in het publieke leven, en waar haar aanwezigheid minder categorisch wordt aangevochten. Terwijl in de landen van Noord-Europa de mogelijkheid zelf om een relatie met God te hebben, ter discussie staat, hebben de Romaanse talen – of zijn het de Romaanse culturen? – het minder moeilijk een nieuwe taal te vinden waarin zij hun relatie tot God en tot Jezus Christus kunnen uitdrukken. Je hoort de Italiaanse parochiepastoors wel eens klagen over het dalende aantal kerkgangers, maar zij kunnen zich nog steeds verheugen over een aanzienlijk aantal biechtelingen, vooral in de steden, en dat terwijl dit sacrament in Noord-Europa met verdwijning bedreigd wordt. Als je naar de wereld van de jongeren – dat wil zeggen: naar de toekomst – kijkt, lijdt het geen twijfel dat Zuid-Europa dezelfde beweging van ontkerstening kent als Noord- en Centraal-Europa. Aan het begin van het derde millennium wordt bij vele jongeren het christelijke en katholieke geloof nog weinig aangevochten. Er heerst veeleer onverschilligheid, vaak ook onwetendheid.

Oost-Europa

Vijftig jaar communisme heeft het christelijk geloof in de landen van

Oost-Europa niet kunnen laten verdwijnen. Sommige landen, zoals Tsjechië, zijn inmiddels sterk gesecculariseerd; andere, zoals Polen, Slowakije en Hongarije, hebben nog steeds een degelijke christelijke en katholieke kern die het communisme overleefd heeft: het is een katholicisme dat sterker geworden is dankzij de oppositie waarin het noodgedwongen verkeerde. In veel van deze landen speelt de kerk nog steeds een vooraanstaande rol op maatschappelijk vlak. Vooral de hiërarchie probeert de macht die ze nog heeft, te behouden. De politieke macht moet er wel rekening mee houden, zelfs al probeert de laatste via kleine hervormingen de kerk hier en daar stukjes publieke macht af te snoepen. De kerken van het Oosten dragen nog steeds de tekenen van een lijdende kerk. Tegelijkertijd is dit type kerk totaal vreemd aan de jongeren van die landen. Het is duidelijk dat ook bij de jongeren uit deze landen de secularisatie met rasse schreden vooruitgaat. En dit proces wordt nog bespoedigd door de negatieve resultaten van het communistische regime die zich vooral op het domein van de moraal laten voelen. Een vernuftig verklikingsysteem heeft in het verleden het vertrouwen tussen de mensen ondermijnd, en dat in alle lagen van de samenleving, zelfs tot in de kerk: iedereen was een potentiële spion. Maar kan een samenleving worden opgebouwd zonder een basis van wederzijds vertrouwen? Een ander moreel probleem is dat van de afwezigheid van motivatie voor het werk. Als alles naar de staat gaat, als er geen enkele vergoeding komt die rekening houdt met de competentie en de inspanningen van de werknemer, als mijn beroepsengagement niet ten dienste kan staan van mijn eigen welzijn en dat van mijn gezin, waarom dan harder werken, waarom dan meer werken? Er zal meer dan dertien jaar nodig zijn om in de voormalige communistische landen een basis van vertrouwen tussen de burgers op te bouwen en opnieuw een beroepsethiek te ontdekken, twee voorwaarden om een rechtvaardiger wereld op te bouwen.

Het verlangen naar geloofsgemeenschap

Het herhaaldelijke contact met verschillende Europese landen onthult ook bij steeds meer christenen, jonge en minder jonge, een verlangen dat, zelfs als het in de meest uiteenlopende omstandigheden ontstaan is, wil 'samenbrengen'. Zelfs indien we teruggeworpen worden op een geprivatiseerd geloof, zet het geloof zelf ons ertoe aan 'als één naar buiten te komen', gemeenschap, *communio* te vormen. Misschien heeft de kerk daaraan wel de grootste behoefte. De christen herontdekt de noodzaak kerk te worden, gemeenschap. En wat misschien kenmerkend is voor onze tijd, is dat dit innerlijke verlangen niet alleen, en misschien niet op de eerste plaats, gelegen is op het niveau van mijn lokale gemeenschap (mijn parochie, mijn gebedsgroep, mijn spirituele familie), maar onmiddellijk op een niveau dat

de natuurlijke grenzen overschrijdt. We herontdekken iets universeels. Het beeld dat ik van de drie grote gebieden in Europa opgetrokken heb, laat zien dat sommige grote stromingen overal aanwezig zijn en terrein winnen, maar dat er zich, terzelfder tijd, duidelijke verschillen aftekenen. Indien wij willen ingaan op die behoefte aan gemeenschap en *communio*, op die behoefte als één naar buiten te komen, zullen we in de allereerste plaats naar elkaar moeten gaan luisteren. Er is geen andere weg dan die van de bereidheid tot luisteren en van dialoog. En dat is een spirituele weg.

De dialoog

We zullen eerst bij elkaar moeten ontdekken dat de innerlijke behoefte als één naar buiten te komen, in *communio* te leven, niet ingegeven wordt door de wil macht te heroveren. Neen, het gaat om een behoefte die politiek noch psychologisch is, maar die geboren wordt uit een diep verlangen, het verlangen naar God. Het geloof in Jezus Christus, gave van God, legt in ons het verlangen in communicatie te treden, te dialogeren, naar elkaar te luisteren. Maar als wij naar elkaar willen luisteren, is het niet op de eerste plaats om elkaar beter te leren kennen. Het gaat er vooral om te luisteren naar het Woord dat spreekt in de ander en door de ander. We zijn op zoek naar een gemeenschappelijke taal die rijker is dan mijn persoonlijke taal, een taal die verrijkt is door het geloof van hen die andere ervaringen hebben.

Op de eerste buitengewone synode over Europa, onmiddellijk na de val van de Berlijnse muur, waren er heel wat blokkades aanwezig die een waarachtige en vrije bereidheid tot luisteren beletten. Verscheidene bisschoppen uit Oost-Europa, getuigen uit die lijdende kerk, begrepen de bisschoppen uit het Westen niet omdat die, volgens hen, de secularisatie te weinig hadden bestreden en nu het risico liepen in hun landen het geloof te verliezen. Zij hadden in Oost-Europa het geloof bewaard, en daarvoor hadden zij niet alleen betaald met hun persoon, maar velen hadden hun leven gegeven. Deze houding plaatste de bisschoppen uit het Westen in een zeer oncomfortabele positie. Wat hadden zij gedaan om het katholieke geloof te verdedigen? Tien jaar later, in 1999, verliep de tweede buitengewone synode over Europa in een heel ander klimaat. Snelle en diepgaande veranderingen hadden zich meester gemaakt van de landen in het Oosten. De bisschoppen van Oost-Europa begonnen zich te interesseren voor de manier waarop sommige bisschoppen in het Westen gereageerd hadden op het secularisatieproces. Op dat ogenblik begonnen de bisschoppen naar elkaar te luisteren. De harde stellingnames verdwenen. Er was een gemeenschappelijke bekommernis: het welzijn van de kerk. De geschiedenis leert ons inderdaad dat twisten en veldsla-

gen de kerk weinig of geen goed gedaan hebben. Alleen een geduldige dialoog kan de kerk één, heilig, katholiek en apostolisch maken.

Een spiritualiteit van bereidheid tot luisteren

Om als christenen werkelijk met elkaar in dialoog te treden is het belangrijk te werken aan die innerlijke vrijheid zonder welke geen enkele waarachtige dialoog kan bestaan. Dialoog heft de verschillen of conflicten niet op. Maar er kan geen dialoog zijn – of het nu de dialoog is onder katholieken, of de dialoog tussen katholieken en christenen van andere christelijke kerken, of de interreligieuze dialoog –, als we niets te zeggen hebben. Iets te zeggen hebben betekent in het domein van het christelijk geloof dat ik geleerd heb te luisteren naar het Woord. Ik moet het Woord aanhoren, ernaar luisteren. Maar ik moet ook leren beluisteren hoe het Woord in mij weerklank vindt. Dat betekent dat we het Woord moeten ontvangen als wat het inderdaad is, het Woord van God. Alleen de Geest van God, die mij geschonken is, is in staat het Woord van God te begrijpen. Alleen de Geest herkent de Geest. Het Woord horen, ernaar luisteren, het bemediteren en in een volgend moment – in de terugblik – luisteren hoe mijn hart dat Woord ontvangen heeft, luisteren naar mijn affectieve diepte waar de Geest van God mij doet trillen als zijn diapason. Zo word ik bekwaam te luisteren naar het Woord dat door de ander spreekt zoals het door mij spreekt. De bedoeling van een dergelijke dialoog is niet op de eerste plaats te weten wie er gelijk heeft, maar samen te ontdekken wat gemeenschap opbouwt. Dat betekent: geloven dat er een ‘innerlijke meester’ is die ons leidt, allen samen en ieder afzonderlijk. Zo wordt een christelijke gemeenschap opgebouwd. Die gemeenschap zal meer en meer een oecumenische gemeenschap zijn.

Op missie

Maar dat diepe verlangen stuwt ons verder dan de gemeenschap die we reeds onder katholieken, onder christenen vormen. Dit verlangen zendt ons op missie, maakt van ons ‘gezondenen’. Uiteraard is er het woord van Jezus aan het einde van het evangelie volgens Matteüs: ‘Ga, en maak alle volkeren tot leerling; doop hen in de naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest, en leert hun alles onderhouden wat Ik jullie geboden heb’ (Matteüs 28, 19-20a). Eenzelfde woord van Jezus vinden we terug aan het einde van het evangelie volgens Marcus: ‘Trek heel de wereld door om aan elk schepsel de goede boodschap te verkondigen’ (Marcus 16, 15). Jezus stuurt zijn leerlingen op missie. Het einde van het levensverhaal van Jezus is het begin van de geschiedenis van de kerk. Het is begrijpelijk dat dit woord van Jezus weerklank gevonden heeft in de harten van vele christenen. Dat ontelbare christenen hun eigen culturele en geografische milieu ver-

laten hebben, komt doordat dit Woord hen heeft aangesproken, doordat het Woord van God hun leven omgevormd heeft. De vreugde en de vrede die de blijde boodschap van Jezus in hun leven heeft te- weeggebracht, heeft bij hen het diepe verlangen doen ontstaan die vreugde en die vrede te delen met hen die haar (nog) niet kennen. 'Door de heilige Geest gedreven hebben mensen gesproken van gods- wege', zegt Petrus in zijn tweede brief (1, 21).

God zoeken en vinden in de ander

Maar het verlangen als één naar buiten te komen, zou wel eens de zending kunnen zijn van de christenen in Europa. De dialoog is hier onvervangbaar. Naar de ander luisteren komt ook voort uit die andere spirituele houding, die er een is van 'God zoeken en vinden in alles'. Vooraleer we tot de ander over God spreken, moeten we proberen Gods aanwezigheid te ontdekken in de ander. Deze houding wordt onder meer geformuleerd in het Decreet van de Sociëteit van Jezus over de priester-jezuïet, decreet van de laatste Algemene Congregatie in 1995: 'Vanuit hun ignatiaanse traditie brengen de jezuïeten in hun ambtelijk priesterschap een diep respect op voor de wijzen waarop God reeds aan het werk is in het leven van alle mannen en alle vrouwen. Het werk van God begint niet met wat wij doen; reeds in de weldaden van de schepping heeft God de basis gelegd van wat Hij zal vol- tooien door de genade van de verlossing. Bijgevolg spannen de jezuïe- ten zich bij de uitoefening van hun ambtelijk priesterschap in om te zien wat God reeds gedaan heeft in het leven van de individuen, de samenlevingen en de culturen, en te onderscheiden hoe God dit werk zal voortzetten' (decreet 6, paragraaf 20). Niet alleen hebben wij geen exclusief recht aanspraak te maken op het Woord van God, maar onze vertrouwelijke omgang met God nodigt ons uit Hem te herkennen in de anderen en in hun culturen. De geloofsgemeenschap die wij wen- sen te beleven, zal dus een onderscheidende gemeenschap zijn. Wij worden uitgenodigd om te onderscheiden hoe God zijn werk zal voortzetten in de wereld en in het leven van mannen en vrouwen. Luisteren naar het Woord van God, horen welke weerklank het heeft in mijn diepste affectiviteit en in die van de ander. In die dialoog, die probeert de scheppende activiteit van God te onderscheiden, zal het belangrijk zijn te steunen op de spirituele vertroosting die ons ge- geven wordt in de dialoog. Wat ons vreugde, vrede, vertrouwen, blijd- schap geeft, en dat niet één moment, maar een vertroosting die zich herhaalt en die in de diepte aanwezig blijft, dat wijst ons de weg die we moeten volgen, de weg die God gekozen heeft. Dat type onder- scheiding zal niet alleen een persoonlijke onderscheiding zijn. Het zal ook, omwille van de aard zelf van deze missie, een gemeenschappe- lijke onderscheiding zijn.

Voor het leven van de wereld

Samen moeten we onderscheiden hoe we – over politieke, taalkundige, culturele en andere grenzen heen – geloofsgemeenschappen kunnen bouwen ‘voor het leven van de wereld’. Europa heeft behoefte aan christelijke geloofsgemeenschappen waarin de mensen elkaar herkennen als christenen. Het meest van al hebben wij behoefte aan het communautaire aspect van een gedeeld geloof om in een wereld die de onze is, onze roeping als christen te kunnen beleven en een oproep te zijn voor hen die geen deel uitmaken van onze geloofsgemeenschap. Maar in elke dialoog moet er wederkerigheid zijn. Niets mag slechts van één kant komen. Om in dialoog te treden moeten we iets te zeggen hebben, maar altijd terzelfder tijd de ander – het zij een individu, het zij een gemeenschap – uitnodigen te reageren en te zeggen wat hij te zeggen heeft. We zullen zijn vragen serieus moeten nemen, zoals we graag zouden hebben dat hij onze voorstellen en onze vragen serieus neemt.

De nederige en arme Christus achterna

Missie in Europa zal alleen nog kunnen gebeuren in een houding van nederigheid en dienstbaarheid. Elke houding van overheersing, hoe subtiel ook, kan alleen maar afbreuk doen aan de gemeenschap, die alleen maar gemeenschap kan zijn als zij aanwezig blijft rondom haar verheerlijkte Heer, de arme en de nederige Christus. Wanneer we in staat zullen zijn in *communio* te leven, als ‘één in Christus’ naar buiten te komen, zullen we door dat feit zelf reeds een gemeenschap op missie zijn in een wereld die ontzettend lijdt onder het gebrek aan werkelijke *communio*.

Het moment dat we vandaag beleven, is misschien een *kairos*. In een wereld die ons terugwerpt op een geprivatiseerd geloof, een wereld die er behagen in schept ons machteloos en arm te maken, nodigt het evangelie ons uit de arme en nederige Christus achterna te gaan. Dat is een keuze die we moeten maken, en niet een keuze die onderscheiden moet worden. Kan niet in onze onmacht de macht van God zich openbaren?

Als er in Europa een steeds toenemend verlangen aanwezig is als één naar buiten te komen, een geloofsgemeenschap te beleven over alle grenzen heen, zal dat niet zijn om ons goed te voelen, om het bij elkaar gezellig te hebben. Zelfs waar deze psychologische effecten van *communio* een genade kunnen zijn, kunnen ze nooit het doel van de gemeenschap zijn. We hebben elkaar nodig om christen te zijn. Het is duidelijk dat deze nieuwe gemeenschap nooit een of andere onpersoonlijke superstructuur kan zijn. Deze gemeenschap door Europa heen zal slechts levensvatbaar zijn als zij samengesteld is uit verschil-

lende christelijke gemeenschappen. Wat ons bindt, is een gemeenschap in Jezus Christus.

Voor een rechtvaardiger, menselijker wereld

De kerkgemeenschap in Europa heeft als zending een rechtvaardiger, broederlijker wereld op te bouwen, waar de cultuur van het leven de overhand heeft op de cultuur van de dood. Dat zal de dienst zijn die de kerkgemeenschap, die de plaatselijke christelijke gemeenschappen groepeerst, kan en moet bewijzen aan de mensen van onze tijd. Het is een manier om in dialoog te zijn en te luisteren, niet alleen binnen de kerkgemeenschap, maar ook met de wereld die de onze is, de wereld die God zozeer heeft liefgehad.

De Pauselijke Raad voor de interreligieuze Dialoog en de Congregatie voor de Evangelisatie van de Volkeren hebben in 1991 een document gepubliceerd met de titel *Dialoog en verkondiging. Reflecties en oriëntaties voor de interreligieuze dialoog en de verkondiging van het evangelie*. In dat document is sprake van een viervoudige dialoog:

1 het *levensgesprek*, waarin de mensen zich inspannen om te leven in een geest van openheid en goede verstandhouding, terwijl ze hun vreugde en hun verdriet, hun problemen en hun menselijke bekommernissen met elkaar delen;

2 de *handelende dialoog*, waarin christenen en anderen samenwerken aan de integrale ontwikkeling en de totale bevrijding van de mensen;

3 de *dialoog van de religieuze ervaring*, waarin mensen vanuit hun eigen religieuze tradities hun spirituele rijkdom delen, bijvoorbeeld over het gebed en de contemplatie, het geloof en de wegen om op zoek te gaan naar God of het Absolute;

4 de *dialoog van de theologische uitwisseling*, waarin specialisten proberen hun begrip van de respectieve religieuze tradities te verdiepen en elkanders spirituele waarden te appreciëren.

We kunnen zonder al te veel moeilijkheden die vier typen dialoog toepassen op andere soorten ontmoeting en dialoog, bijvoorbeeld binnen de christelijke gemeenschap zelf. Zo betreft het verlangen als één naar buiten te treden en een nieuwe geloofsgemeenschap op te bouwen, vooral de dialoog van de religieuze ervaring. De handelende dialoog zal ons toelaten een stap verder te zetten.

Integrale ontwikkeling en totale bevrijding

Meewerken aan de integrale ontwikkeling en de totale bevrijding van de mens is een eis van ons geloof. De dienst van het geloof en de bevordering van de gerechtigheid zijn nauw met elkaar verbonden. De christelijke gemeenschap en de christelijke gemeenschappen in Euro-

pa zullen dringende apostolische acties moeten onderscheiden. Over welke belangrijke domeinen van onze samenlevingen kunnen wij tot een akkoord komen – dat wil zeggen: wij in onze christelijke gemeenschappen en al de anderen die verlangen te werken voor hetzelfde doel. Die domeinen zijn zo uitgebreid en zo talrijk dat het moeilijk is keuzen te maken. Nochtans tekenen enkele krachtlijnen zich reeds duidelijk af.

De migratie

Er is een probleem dat zo uitgebreid is als de wereld zelf: de volksverhuizing. Enkele jaren geleden sprak men van *movement of peoples*, vandaag spreekt men liever van *peoples on the move*. Het migratieprobleem is een zeer dringend probleem in Europa. Wie 'migratie' zegt, zegt, zeker in Europa, tevens '(politieke en economische) vluchtelingen, mensen zonder papieren, illegalen' enzovoort. Sinds enkele jaren worden alle landen van Europa geconfronteerd met dit migratieprobleem, zelfs al gaat het om verschillende niveaus en verschillende vormen. In alle landen zien we ook dat christenen zich inzetten om het lot van deze groter wordende probleemgroepen te verbeteren. In vele landen, en ook op Europees niveau, worden gemeenschappelijke en gestructureerde acties ondernomen door christelijke gemeenschappen, maar ook door vele non-gouvernementele organisaties én door sommige regeringen. De vreemdeling onderdak bieden is steeds een zending van de kerk geweest. Het Oude en het Nieuwe Testament hebben met betrekking tot de vreemdeling een boodschap zonder dubbelzinnigheid.

De islam

Als we naar de kaart van Europa kijken, geeft de migratie nog een ander fundamenteel probleem voor de opbouw van het Europa van morgen, namelijk dat van de islam. In een groeiend aantal Europese steden is de multiculturaliteit of pluriculturaliteit een onloochenbaar feit geworden. En in die pluriculturaliteit is duidelijk dat de aanwezigheid van de islam al even onloochenbaar is. Er wordt vandaag veel gesproken over integratieprogramma's. De politiek houdt zich er eindelijk mee bezig. Maar ook hier kunnen we vaststellen dat het in vele landen vaak christenen zijn, die het voortouw nemen in een gemeenschappelijke zoektocht naar een pluriculturaliteit waarin de verschillende componenten van de maatschappij in een zekere harmonie kunnen samenleven.

In onze christelijke landen, of ze nu overwegend katholiek of overwegend protestant zijn of waren, zal de integratie van de moslims moeilijk blijven zolang de integratieprogramma's niet voorzien in een interreligieuze dialoog. Hier kunnen de vier niveaus van de dialoog

zoals die in het document *Dialog en verkondiging* geciteerd werden, ons tot gids dienen. Het *levensgesprek* gebeurt reeds op verschillende plaatsen waar christenen en moslims – en anderen – een gemeenschappelijke actie ondernemen, bijvoorbeeld voor het schoon houden van hun wijk, de prijs van de woningen, de veiligheid rondom de scholen enzovoort. De *dialog van de religieuze ervaring* gebeurt eerder in kleine groepen. Veel moslims aarzelen eraan deel te nemen. Men vindt bij hen de elementen terug van een houding die ons, christenen, ook lang gekenmerkt heeft. Wij wisten reeds alles. Wij hadden van anderen niets te leren. Onze zekerheid was nagenoeg absoluut. Het is duidelijk dat in dergelijke omstandigheden geen dialoog mogelijk is. De twee eerste typen dialoog zullen ons moeten leren aan beide kanten elkaar geleidelijk aan te ‘temmen’, zoals de Kleine Prins zegt. We hebben geen andere keuze.

Het gezin

Tegenover de steeds talrijker wordende groep moslims in onze steden is er één element dat in het oog springt, namelijk dat van de familie. In de Turkse wijk in Brussel waar ik mijn bureau heb, lopen 's zomers de straten vol kinderen. In de woonwijk waar ik enkele jaren geleden woonde, waren meer honden op straat dan kinderen ... Maar het aantal kinderen is slechts één aspect van het gezinsprobleem in Europa. Wat is de rol van het gezin in onze moderne samenlevingen? En wat is de plaats van het gezin in de christelijke gemeenschap, in de kerkgemeenschap? De rol van het gezin in onze moderne samenlevingen is in volle evolutie, zoveel is duidelijk. Je krijgt de indruk dat het gezin zich teruggetrokken heeft uit het publieke leven. Onze maatschappij functioneert zo dat men spreekt van een fragmentering van het gezin. Zelfs als het gezin beperkt is – ouders met één of twee, soms drie kinderen – is het moeilijk er een foto van te maken, want die enkele gezinsleden zijn nooit allemaal op hetzelfde moment thuis ... En hoeveel eenoudergezinnen zijn er niet in sommige Europese landen? Hoeveel ontwrichte gezinnen? Hoewel vele enquêtes aantonen dat het gezin nog steeds een belangrijke waarde heeft voor de onderzochte personen, laten diezelfde enquêtes zien hoe sterk het leven in de gezinnen aan structuur heeft ingeboet. Het probleem is complex, maar vraagt niettemin om grote aandacht.

De kerkgemeenschap draagt ook hier een deel van de verantwoordelijkheid. De overdracht van het geloof is vandaag in vele Europese landen een van de grote moeilijkheden. We zullen opnieuw een christelijke levensstijl moeten uitvinden die aantrekkelijk is, zowel voor jongeren als voor jonge volwassenen. De taal van het geloof is slechts één element van die levensstijl. De wijze waarop wij het evan-

gelie beleven, zou van dien aard moeten zijn dat zij anderen enthousiast maakt om op dezelfde manier te gaan leven.

Andere domeinen

Elke christelijke gemeenschap zou zich 'in staat van onderscheiding' moeten bevinden om de prioriteiten voor haar zending aan te geven. Naast de vermelde domeinen zijn er uiteraard nog andere mogelijk die even dringend en belangrijk kunnen zijn, bijvoorbeeld de bio-ethische kwesties, de kwesties met betrekking tot leven en dood, de Noord-Zuidverhoudingen enzovoort.

Besluit

Europa mag zijn christelijke wortels niet verloochenen. Maar het is de taak van de christenen vandaag aanwezig te zijn op alle niveaus van het leven van de samenleving. In een Europa zonder God groeit, over vele grenzen heen, bij vele christenen het verlangen samen één lichaam te vormen. De dialoog zal hierin een belangrijke rol spelen. Door te luisteren naar het Woord van God en de weerklank ervan in het eigen leven en in dat van anderen ontstaat een dialoog die ons ertoe in staat stelt te onderscheiden in welke domeinen wij ons, samen met anderen, moeten inzetten voor een meer menselijke en liefdevolle samenleving.

⇒ **Mark Rotsaert s.j.** (1942) trad in 1960 in in de orde van de jezuïeten. Zijn specialisatie in de ignatiaanse spiritualiteit blijkt uit zijn publicaties: *Geestelijke oefeningen van Ignatius van Loyola* (Averbode/Gooi en Sticht, 1994) en *God vinden in alles* (Averbode/Gooi en Sticht, 2003⁵). Rotsaert was novicenmeester voor de kandidaat-jezuïeten van Vlaanderen en Nederland, provinciaal overste van de Vlaamse jezuïeten (1987-1993 en 1999-2003) en directeur van het Centrum voor ignatiaanse spiritualiteit te Hasselt (1994-1999); thans is hij voorzitter van de Conferentie van Europese Jezuïeten.

Summary – In Northern Europe God seems to have disappeared from the public life, whereas Southern Europe and Eastern Europe are characterised by a growing secularisation. Condition for a voice of the Church that is respected in the European world, will be a common understanding of Christians in order to fulfil the mission of the European Church, especially in matters of migration and meeting growing Muslim communities.

Geloofsoverdracht, hoe gaat die in z'n werk?

Henri Derroitte

Wat is de essentie van geloofsoverdracht? Verkondigen, getuigen, overbrengen, voorstellen of samen op weg gaan?

Zonder risico je te vergissen kun je beweren dat de vraag hoe je een bemoedigende religieuze boodschap kunt overbrengen, de christelijke gemeenschappen kwelt met een scherpte, ja angst, die sinds de Tweede Wereldoorlog alleen maar blijft toenemen. Van 1945 tot 2003 hebben deze bekommernis en de inspanningen die eruit voortvloeit zijn, aanleiding gegeven tot minstens vijf denkwijzen, vijf houdingen, vijf gedragstypen die men kan herleiden tot vijf werkwoorden: verkondigen, getuigen, overbrengen, voorstellen, samen op weg gaan.

Verkondigen

De eerste duidelijke aanwijzingen voor het verdwijnen van de vraag naar de godsdienst en het aansluiten bij een kerkelijke geloofstraditie zijn reeds oud. De apostolaatbewegingen die gevolgd zijn op de oorlog van 1939-1945, getuigen van een bewustwording bij veel christenen van hun verantwoordelijkheid in de verkondiging van het geloof. De vaststelling van een daling van de praktijk vroeg om verkondiging van het woord, voornamelijk op een verbale manier.

Toch moeten we vaststellen dat er ondanks de talrijke individuele bekeringsen en het enorme kapitaal aan goede wil en knowhow nooit een einde is gekomen aan deze bloedvloeïing. Mensen verlieten de kerk. Het staat vast dat de oorzaak niet ligt bij de missionaire bewustwording maar bij de vorm waarin het optreden werd gegoten.

Sommigen zeiden: 'Het is de kerk die een hinderpaal is'. En ongetwijfeld werden tal van elementen in het leven van de kerk, op alle vlakken, opnieuw onderzocht en zijn er nog vele zaken aan onderzoek toe. Maar we kunnen zonder ons te vergissen zeggen dat de kerk vandaag veel dichter staat bij wat men wilde dat ze was, dan dertig jaar geleden, en dat de daling toch aanhoudt. Hiermee zijn reeds twee zaken aangegeven die onze aandacht verdienen.

Taalgebruik

De woordenschat van het christendom stamt uit een beschavingscontext die totaal vreemd is aan de onze. De bijbel gebruikt beelden van een totaal andere pastorale wereld. De theologie, de liturgische teksten, de teksten van de paus en de bisschoppen zijn voor het merendeel van de mensen ten dele onbegrijpelijk. Verwerking daarvan is niet onmiddellijk mogelijk.

Post-christendom

Pater Jossua beweerde tijdens een conferentie in Luik dat je de mensen die bij ons geëvangelizeerd moeten worden, beter kunt omschrijven als 'post-christenen' dan als 'niet-christenen'. Onze tijdgenoten hebben horen spreken over godsdienst en over het christelijke antwoord, maar ze zijn voorbij dat moment. Wanneer je bij hen aankomt, kennen ze het reeds, of juister: denken ze het te kennen. Het interesseert hen niet meer; het is een ouderwetse aangelegenheid waarmee ze hebben afgerekend. Zij zijn er niet vóór, noch ertegen, maar er-voorbij.

Twee lagen in het Nieuwe Testament

De teksten uit het Nieuwe Testament die spreken over missie, kunnen in twee lagen opgedeeld worden. De oudste teksten zijn die van het model: 'Ga en onderwijs ...' Op dat ogenblik bestond er een aandachtig publiek van 'godvrezende' mensen, heidenen die zich rondom de synagogen bevonden. De recentere teksten – de pastorale brieven, Johannes, de katholieke brieven – zijn opgebouwd rondom het model: 'Wees bereid om met zachtheid getuigenis af te leggen van de hoop die in u is ...' De mensen die ervoor openstonden, waren reeds bekeerd. Nu komt het erop aan het te beleven.

Getuigen

Met betrekking tot de evangelisatie van de eerste tot de vierde eeuw spreekt de missioloog A. Seumois van een 'celmatige verspreiding'. Het getuigenis van de leden van de christelijke gemeenschappen trekt nieuwe bekeerlingen aan. Slechts bij uitzondering getuigt het apostolaat van massabewegingen: het is meestal individueel of familiaal gebonden. De evangelisatie gebeurt vanuit grote centra naar het platteland en via de grote handelsroutes.

Het terugrijpen naar de woordenschat uit het domein van het getuigenis is één van de hoofdlijnen van de recente verklaring van de Belgische bisschoppen. Deze benadering sluit voor hen tegelijkertijd een groot respect en een dappere helderheid in: 'Getuigen is iets anders dan de anderen absoluut willen overtuigen van eigen gelijk. (...) Dat

respect heeft de Kerk niet altijd gehad. Hoe dikwijls was haar ijver niet vermengd met superioriteitsgevoel.'

Deze wijze van overbrengen veronderstelt lange termijnen, geduld, een houding die gericht is op het concrete bestaan, een lange uitwisseling die voortkomt uit het leven met de mensen.

De voorwaarden voor het getuigenis zijn die van een grote gratuïteit: sommige historici beweren zelfs dat voor de eerste keer sinds Constantijn het zich bekennen tot het geloof gebeurt in een maximale vrijheid.

Dit getuigenis staat loodrecht op iedere vorm van ledenwerving. Het komt er niet op aan getuige te zijn van een ideologie of een moraal. Het komt erop aan getuige te zijn van Jezus. Deze gedachte impliceert automatisch een andere: alleen hij die leeft van de ontdekking van de Ander, kan ervan getuigen. Daarom ook heeft het persoonlijk gebed hier een beslissende plaats.

Overbrengen en voorstellen

In een tekst die in juni 2001 door *Documentation Catholique* werd gepubliceerd, nodigt monseigneur Michel Dubost, bisschop van Evry en verantwoordelijk voor de Franse bisschoppelijke commissie voor de catechese, de lezer uit na te denken over het meedelen van het geloof vanuit twee andere werkwoorden: overbrengen en voorstellen.¹

De bisschop van Evry gaat ervan uit dat het model van de overdracht het geloof beschouwt als 'een erfenis die overgaat van generatie op generatie, en waaraan iedereen trouw moet zijn'. Hij voegt eraan toe dat het risico van deze benadering is dat het voor de aanhangers van dit werkwoord 'nodig is en voldoende opnieuw te herhalen wat altijd werd gedaan'. Ik vind deze analyse bijzonder streng en – om eerlijk te zijn – ten dele onrechtvaardig. Uiteindelijk gaat achter het verlangen 'over te brengen' een zeer positieve bekommernis schuil: namelijk die van het verlangen onze tijdgenoten de kans te bieden op een ontmoeting die bron kan zijn van vreugde, van heil en bevrijding. Degene die het geloof wil overbrengen, is iemand die bij zichzelf denkt: het gaat om zo belangrijke dingen dat ik ze wens mee te delen aan de komende generaties. Het overbrengen van de christelijke boodschap vraagt niet noodzakelijk om een autoritaire pedagogie en archaïsche methoden. Wij kennen allen vrouwen en mannen die leergierig zijn en graag brede informatie ontvangen over de christelijke boodschap. Maar vanuit de overtuiging dat 'het grootste deel van het catechetisch aanbod zich beperkt tot overzicht van het zoeken naar zingeving, en een onopvallende verwijzing bevat naar een problematiek van de 'christenheid' waarin het geloof vanzelfsprekend is en cultureel evident en wenselijk, ontwikkelt zich, vooral in Frankrijk, maar ook in andere landen, de denkpiste van het voorstel. Vandaag is de pretentie

te steunen op de culturele vanzelfsprekendheid van het christelijk geloof niet langer houdbaar'.

Het zal dus nodig zijn elementen voor onderscheiding aan te reiken, een initiatietijd aan te bieden die uiteindelijk alles overlaat aan de vrijheid van de bestemming. Monseigneur Dubost spreekt van 'het geloof voorstellen als een appèl op de vrijheid van degene aan wie men het voorstelt en die er dan ook over kan beschikken zoals hij verkiest'. In antwoord op de *Brief aan de katholieken van Frankrijk*² wordt één suggestie steeds vaker herhaald: overgaan van een pastoraal van de vraag naar een pastoraal van het voorstel. Talrijke teksten van het Franse episcopaat en van de Frans-Duitse ontmoetingen geven sinds kort vorm aan dit nieuwe paradigma.

Het voorstel trekt lessen uit de vernieuwing van het catechumenaat in de westerse samenlevingen. Daar waar de mensen weten dat je je op elke leeftijd kunt laten dopen, leert de ervaring dat er zich mensen aanmelden om er meer over te vernemen. Dit catechumenaat geeft een nieuwe missionaire dimensie aan de gemeenschappen. Zij worden ertoe verplicht het geloof uit te drukken in woorden van vandaag. Het catechumenaat verplicht hen zich niet langer tevreden te stellen met stereotiepe formuleringen, en leert hun opnieuw na te denken over de zin van het leven en over de uitnodigingen van God. Het nodigt hen uit een persoonlijke taal te gebruiken wanneer zij het werk van God in de ander erkennen. De kerk in missie komt geen volledig uitgewerkt christendom brengen; zij gaat op zoek naar de genade van God die reeds aan het werk is in het leven van de mensen'.

Hier wordt bewust gezocht naar een manier waarop de kerk haar plaats dient in te nemen in een geseclariseerde samenleving. Deze overtuiging stelt aan de catechese twee eisen: enerzijds roept ze ertoe op het gemeenschappelijk werk van de wereldse en christelijke tradities in respect voor sommige gemeenschappelijke overtuigingen te vergemakkelijken; anderzijds veronderstelt zij dat men niet nalaat te luisteren naar de menswetenschappen, te beginnen met de antropologie.

Om eerlijk te zijn moeten we eraan toevoegen dat, naast de gewekte verwachtingen, ook meteen enkele ongeruste bedenkingen het daglicht zagen. Zo uitte monseigneur Dubost bijvoorbeeld de vrees dat 'het benadrukken van de vrijheid zo ver kan gaan dat het geloof geen inhoud meer heeft'. Andere christenen, ontuchtend door een te vurige ijver, begonnen te vrezen dat de logica van het 'voorstellen' het woord bijna uitsluitend zou toekennen aan degene die 'voorstelt', met het risico, uiteraard, onvoldoende tijd uit te trekken om te luisteren naar de samenhang van de levensweg van de bestemming.

Op weg gaan

Het zijn wellicht deze christenen, die nadrukkelijk opgeroepen hebben aandacht te schenken aan het concept van het 'op weg gaan', naar het voorbeeld van Christus op de weg naar Emmaüs. Ik citeer een uittreksel van de zendingsboodschap die André Fossion op het einde van het academiejaar 2001 meegaf aan de finalisten van het instituut *Lumen vitae* in Brussel: 'De eerste bekwaamheid van de verkondiger van het evangelie is binnen te treden in het gesprek dat aan de gang is, zich mengen in de gesprekken van de mensen, de taal aannemen van hen die wij ontmoeten, belangstelling hebben voor wat hen interesseert, kunnen praten over de gewone dingen, en ook zich laten bevragen. En dit naar het voorbeeld van Jezus zelf op de weg van Emmaüs: "Wat is dat voor een gesprek dat gij onderweg met elkaar voert?" (Lucas 24, 17). Er is geen evangelisatie, noch inculturatie van het geloof mogelijk zonder deze bekwaamheid tot vriendschappelijke dialoog met wie dan ook over alles wat het leven uitmaakt. Men zegt soms dat onze tijdgenoten onverschillig staan tegenover het christelijk verhaal, maar is het omgekeerde ook niet waar? Staan wij niet onverschillig tegenover alles wat onze tijdgenoten doet leven, onbekwaam om met hen te praten over wat hen boeit in hun concrete leven, hun vrije tijd, hun werk of hun relaties? De constitutie *Gaudium et spes* van het Tweede Vaticaans Concilie duidt ons in een mooie zin de weg aan die we moeten volgen: "Vreugde en hoop, verdriet en angst van de mensen van vandaag, vooral van de armen en van hen die, hoe ook, te lijden hebben, zijn evenzeer de vreugde en de hoop, het verdriet en de angst van de leerlingen van Christus: er is werkelijk niets bij mensen te vinden dat geen weerklank vindt in hun hart" (*Gaudium et Spes* 1).'

Het aanhalen van deze vijf werkwoorden is volgens mijn analyse geen chronologisch en progressief overzicht. Het is niet zo dat één concept zich opdringt ten nadele van de andere. Het komt er veeleer op aan vast te stellen dat een te lapidaire formulering het risico loopt het onderzoek en het debat te beroven van een reeks componenten die wezenlijk verbonden zijn met de godsdienstige communicatie. Het komt er bovendien op aan af te wegen of de nieuwe modellen tegemoet komen aan zowel de verwachtingen van onze tijdgenoten als de rijkdom van de christelijke traditie, en de impasses die onze voorgangers aan het licht hebben gebracht, zullen vermijden.

Is veranderen van model mogelijk?

Norbert Provencher, theoloog in Québec en hoogleraar aan de Sint-Paulusuniversiteit van Ottawa, heeft onlangs een hevig debat ontketend naar aanleiding van zijn verhandeling over de toekomst van

de kerk.³ Alvorens over te gaan tot de diagnose, analyseert hij de verschillende initiatieven die de kerk van Québec genomen heeft. Hij spreekt van een kerk in de terminale fase: 'Zouden onze pastorale aanpassingen niet slechts een therapeutische koppigheid zijn die een kerk, die eigenlijk verlangt een schone dood te sterven, koste wat kost in leven wil houden?' De verschillende hoofdstukken van het boek bespreken één voor één de verschillende aspecten van de hedendaagse pastoraal, en komen telkens uit bij dezelfde vaststelling: een kerk in verval, een kerk die niets meer overdraagt, een kerk die er niet meer in slaagt de hedendaagse maatschappij te ontmoeten, een kerk die niet langer helemaal geloofwaardig is, een kerk die een hypotheek legt op haar toekomst, een kerk die lijdt aan een tekort aan verbeelding, kortom, een kerk in de terminale fase.

Hij staat wantrouwig tegenover de 'nieuwe parochies'; hij vreest 'dat men zich zal beperken tot het opzetten van nieuwe structuren, en dat men zeer dikwijls, naar gelang van het aantal beschikbare priesters en regelmatige gelovigen, de problemen slechts voor een tijd zal oplossen.'

Aanpassing

De missiethologen zijn, net als de lezers van de teksten van het Tweede Vaticaanse Concilie, vertrouwd met de woordenschat van de aanpassing. Zij kennen ook begrippen zoals *aggiornamento* of *accommodatio*. Deze termen laten toe een eerste pastoraal paradigma te schetsen dat gedurende de laatste veertig jaar vaak gebruikt werd: het bestaat erin oog te hebben voor de steeds grotere afstand tussen de kerk en de wereld van vandaag en ervoor te kiezen dat de pastoraal zich aanpast aan de nieuwe vragen van deze tijd (aanpassing aan de huidige tijd) en aan de plaatselijke sociale bijzonderheden (ruimtelijke en culturele aanpassing). Deze aanpak zal een waarachtige belangstelling voor de huidige uitdrukkingsmogelijkheden met zich meebrengen. Bovendien zal zij de kerk ertoe brengen een nederige en welwillende houding tegenover de lokale culturen aan te nemen.

Deze aanpassing zal in onze parochies uitmonden in de integratie van de volkskunsten in de liturgie, in het gebruik – in sommige omstandigheden – van een profane woordenschat, in de bevordering van vormen van zogeheten 'existentiële' catechese. Uiteraard zijn de domeinen die het voorwerp zijn van aanpassing, meestal verbonden met de uiterlijke vormen van de verkondiging en de viering. Maar de centrale idee van deze weg is wel degelijk dat het missionaire en pastorale project van een lokale kerk moet verbijzonderd worden; vanaf de jaren tachtig is men gaan spreken van 'geïncultureerd'.

Restauratie

Het tweede pad dat gevolgd werd, was dat van de *restauratie*, een ander concept dat zeer duidelijk aanwezig is in de concilieteksten. Momenteel zien we in de catechese pogingen die in die richting gaan: sommige hooggeplaatste kerkelijke verantwoordelijken zouden wat graag de verspreiding zien van een kleine vraag-en-antwoord-catechismus die rechtstreeks gebaseerd is op de *Katechismus van de Katholieke Kerk*.

Een andere denkwijze die zeer sterk aanwezig is in de onderscheidingen van de diocesane verantwoordelijken in het Westen, is zeker en vast die van de herinrichtingen. Zoals de theoloog Gilles Routhier zegt, 'komt het er niet langer op aan zich aan te passen aan de moderne wereld, maar aan de kerkelijke middelen'. Men vraagt zich soms af waar het project is dat de heraanpassingen bezielt. Welk type van aanwezigheid in de wereld? Is de parochie de enige plaats voor herinrichting? Nog steeds volgens Gilles Routhier: 'Per slot van rekening hebben we niet echt een kerkelijk project, en zijn we beperkt tot het in goede banen leiden van de vermindering terwijl de parochie de schuilplaats blijft waarin we ons kunnen terug plooiën om nog iets te redden van het christendom wanneer we alles zullen hebben verloren en alle andere terreinen zullen hebben verlaten. Men mikt nagenoeg alleen op de parochie (...) en men denkt dat de parochie missionair kan worden.'⁸

Zonder meteen zo alarmerend te zijn als Gilles Routhier, kan men zich terecht afvragen: heeft de 'nieuwe parochie' nog voldoende levenskracht om te beginnen te dromen van openheid, van een nieuw missionair mandaat, van nieuwe evangelisatieprojecten?

Laten we deze bevraging eens toepassen op het uitgestrekte domein van de catechese. Laten we eerst de etymologie van het woord 'catechese' herhalen: het woord laten weerklinken veronderstelt dat de catechetische handeling een ontmoeting integreert, een bereidheid tot luisteren, een op weg gaan, in de nabijheid van een 'tegenover'. Zal deze ontmoeting van aangezicht tot aangezicht, deze merkwaardige beschikbaarheid die nagenoeg uniek is in onze postmoderne westerse samenleving, mogelijk zijn binnen het uitgebreide geheel van de 'nieuwe parochie'? Hoe zal die nabijheid zijn? Kan men er aan 'handgemaakte', 'op maat vervaardigde' pastoraal doen? Wie zullen de uitvoerders zijn? De benaming zelf van 'nieuwe parochie' lijkt, in de meeste gevallen, de pastorale herinrichting tot wat gewoonlijk *de* parochie voorstelt, te beduiden: een plaats waar men ontvangt wie zich aandient, op de allereerste plaats en voor alles rond de zondagse eucharistieviering. Ondertussen onderzoekt de 'nieuwe voorstelcatechese' wegen, zoals:

- het christelijke voorstel beschikbaar te zijn op niet belijdende plaatsen;
- de beschikbaarheid van de catechese om, zelfs tijdelijk, de godsdienstige vragen van onze tijdgenoten te begeleiden;
- het ont koppelen van een exclusieve vorm van catechese die alleen gezien wordt als voorbereiding op de initiatiesacramenten om over te gaan tot een voorstel tot blijvend op weg gaan.

Initiatie

We moeten nog andere paradigmata voorzien. Om te beginnen dat van de initiatie. Zij heeft het voordeel te bogen op een beproefde traditie, terwijl ze anderzijds toelaat recht te doen aan de originele persoonlijk spirituele zoektocht van onze tijdgenoten:

- Initiatie veronderstelt dat er een 'voorheen' is, een bekering, een vraagstelling;
- zij onderscheidt zich van de 'overdracht' door haar pedagogie, door haar ritme en vooral door haar ankerpunt: wat de initiatie wil aanbieden, is 'een voortschrijdende ontdekking meemaken in een globale context die toelaat vooruit te gaan';
- zij is evenzeer de ontdekking van een persoon, Christus, als van een manier van leven; 'de geïnitieerde laat zich grijpen door een levensstijl die hij ontdekt door hem geleidelijk aan te bewonen'; zij plaatst de geloofsact onmiddellijk in een existentiële dimensie, 'de inspanning van de initiatie herinnert eraan dat de mens geroepen is om God te beminnen met gans zijn wezen en dat je lichaam, hart en geest niet zomaar van elkaar kunt loskoppelen'.⁵

De woordenschat van de initiatie vindt zijn thuishaven in het domein van het catechumenaat. Daar ligt een antieke en hedendaagse, een traditionele en nieuwe bron van bezinning op wat in het dagelijkse leven de bekommernis is van de initiatie in een catechumenale begeleiding.

Toen Jean-Claude Reichert onlangs het document *Naar de kern van het geloof* van de Franse bisschoppelijke commissie voor catechese en catechumenaat voorstelde, bracht hij een uittreksel uit de *Brief aan de katholieken van Frankrijk* speciaal onder de aandacht: 'Geheel onze kerk moet steeds meer de staat van initiatie aannemen door op een steeds beslissender wijze de nieuwigheid van het evangelie te vatten en te ontvangen om het zo zelf te kunnen verkondigen.'⁶

Opnieuw uitvinden

In plaats van zich af te vragen hoe de huidige kerk aangepast kan worden, willen sommige auteurs liever een terrein in bezit nemen en

daarop een beter gefundeerd project bouwen. De kerk staat op de allereerste plaats ten dienste van het evangelie en van het rijk Gods. In deze wereld kondigt zij in woord en daad een toekomstige wereld aan. Zij richt de aandacht op een nieuwe wereld telkens wanneer ze alles aanklaagt wat er in deze wereld niet mee in overeenstemming is.

'Ik geloof dat wij tegenover een van de ernstigste problemen van de huidige Europese pastoraal staan: we moeten het gehele proces van initiatie in het christendom in de diepte herzien. Het is niet mogelijk verder te gaan in de huidige tegenstrijdigheid, zelfs niet tevreden te zijn met een eenvoudig beroep – zoals vandaag heel vaak gebeurt – op gedeeltelijke hervormingen en oppervlakkige bepleisteringen die de problemen niet ten diepste oplossen', schreef de edelmoedige Emilio Alberich achttien jaar geleden al.⁷

Er zijn formules in overvloed om een visie, een creatief en gedurfd project naar voor te brengen. Gilles Routhier pleit voor een verspreiding van het evangelie via 'haarvaten': 'De verspreiding van het evangelie via het capillaire netwerk betekent eerst en vooral dat het evangelie van het rijk door de gedoopten uitgedragen moet worden naar de verschillende leefmilieus zodat het er als een vernieuwend gist kan werken. (...) De wereldse ruimte lijkt me de geprivilegieerde plaats om het evangelie te verkondigen in een missionaire context, en die verkondiging berust op de allereerste plaats – hoewel niet uitsluitend – op de leken.'⁸

Maurice Bellet slaagt er uiteindelijk in twee schijnbaar tegengestelde logica's samen te houden: 'missionair' zijn zonder 'het christendom uit te breiden'.⁹

Dat alles veronderstelt plaatsen die openstaan voor het vrije verkeer van het woord, plaatsen die bereid zijn vrouwen en mannen te ontvangen die bekommerd zijn om de waardigheid van de mensheid, plaatsen die gericht zijn op een sterk en respectvol pluralistisch woord. Die plaatsen zullen eer brengen aan de verschillende wegen die door het geloof van onze tijdgenoten bewandeld worden: zelfrespect, bezorgdheid voor de ander, strijd voor rechtvaardige en solidaire instellingen, opvoeding van de kinderen, trouw in de verbintenissen, filosofisch zoeken ...

Gestimuleerd door wat hierboven is gezegd, zal men steeds het verband moeten leggen tussen het voorstel (ik stel de ander iets voor) en het luisteren (de ander spreekt tot mij), tussen de stabiliteit van de gemeenschap die elke zondag samenkomt om eucharistie te vieren en de mobiliteit van de eerste missionaire contacten. Ten diepste gaat het om de uitnodiging om in de parochie een missionair verlangen om te verkondigen te koppelen aan de nooit ophoudende nood van her-evangelisatie van wie reeds het evangelie ontvangen hebben.

Missie en ontleding (kenose)

De tijden voor de geloofsoverdracht veranderen in onze samenlevingen. Het christendom dat gisteren nog in de meerderheid was, kent vandaag een aanzienlijk sociaal diskrediet in onze contreien. De autonomie van de staat, het aan de kant zetten van het sociale leven van al wat godsdienstig is, het pluralisme van meningen in de democratische regimes, de versnelling en de steeds grotere complexiteit van de informatie, nodigen uit om anders te gaan denken over de missie en de christelijke overdracht. De Franse theoloog Christian Duquoc is van oordeel dat deze veranderingen niet noodzakelijk een crisis van het geloof teweegbrengen, maar integendeel uitdagen tot 'een andere vorm van evangelische verkondiging'. Om deze analyse te staven denkt hij aan de houding van Jezus zelf en van de eerste evangelieverkondigers. Jezus heeft het rijk Gods verkondigd louter door de kracht van het Woord en beperkte wondertekenen. Hij heeft er nooit voor gepleit zijn toevlucht te nemen tot druk van staatswege, een beroep te doen op de macht van de wet of de overtuiging van de meerderheid, om iemand te verplichten zijn leerling te worden. 'Hij stelde voor, zonder ook maar iets op te dringen, maar niet zonder te wenen over de hardheid van het hart.' De leerling staat niet boven zijn meester. De huidige tijd kan een gelegenheid zijn om de wijdte te meten van de veranderingen inzake geloofsoverdracht en uit te nodigen om 'de verkondiging opnieuw te interpreteren of te actualiseren in functie van wat ze oorspronkelijk is geweest, een oproep zonder politieke of sociale druk'.

Het verlies van sociaal prestige waaraan het westerse christendom lijdt, is misschien een kans voor het christelijk geloof: op die manier wordt het gemakkelijker terug te keren naar de eerste intuïtie – God dringt zich niet op, de mens zoekt naar God, de mens verlangt naar God; de discretie van God tijdens het leven van Jezus is een uitnodiging tot een nieuwe missionaire spiritualiteit.

Noten

- 1 Mgr. M. Dubost, 'Transmettre ou proposer?', in: *La documentation catholique* 2250, 17 juni 2001, 581-582.
- 2 *Proposer la foi dans la société actuelle. Lettre aux catholiques de France*, Parijs: Cerf, 1997.
- 3 N. Provencher, *Trop tard? L'avenir de l'Eglise d'ici*, Ottawa: Novalis, 2002.
- 4 G. Routhier, *D'un projet d'adaptation à celui d'une refondation* (tijdens het colloquium in juni 2002 aan de Sint-Paulusuniversiteit in Ottawa over *Missionaries of secularity. On how being a missionary in the strongly secularized society*).

- 5 F. Moser, 'Entre la mémoire et l'oubli: l'initiation chrétienne', in: *Catéchèse* 141 (1995), 23.
- 6 J.-Cl. Reichert, 'Quand une liturgie conduit la réflexion eucharistique. A propos du document "Aller au cœur de la foi"', in: *La Maison-Dieu* 234 (2003), 78. De auteur citeert de *Lettre aux catholiques de France*, deel 1, hoofdstuk 2, 6.
- 7 E. Alberich, 'Regards sur la catéchèse européenne', in: *Catéchèse* 100-101 (1985), 169.
- 8 G. Routhier heeft deze ideeën op verscheidene plaatsen ontwikkeld; zie onder meer G. Routhier, 'Inventer des lieux pour proposer l'Évangile et rassembler les croyants', in: G. Routhier en A. Borras, *Paroisses et ministères. Métamorphoses du paysage paroissial et avenir de la mission* (serie *Pastorale et vie* 16), Montréal: Médiaspaul, 2001, 393-394.
- 9 M. Bellet, *La quatrième hypothèse. Sur l'avenir du christianisme*, Parijs: Desclée de Brouwer, 2001, 77 en 105.

☞ **Dr. Henri Derroitte** (1959) studeerde aan de Katholieke Universiteit Leuven. Hij is directeur van het internationaal instituut *Lumen vitae* te Brussel en directeur van het gelijknamige tijdschrift. Hij geeft regelmatig gastcolleges aan de Katholieke Universiteit Leuven, de Saint-Paul-universiteit in Ottawa en het Pastoraal instituut te Montreal.

Summary – Henri Derroitte discusses several proposals for a missionary pastoral approach of the Church in Europe that has lost its social prestige. What is the core of the Church's mission? Proclaiming the Gospel, witnessing, transmitting the message, proposing faith, walking together? The task to be a missionary Church is basically the invitation to connect the desire to proclaim the Gospel in the world with the need for re-evangelisation of the Church itself. The attitude of Jesus encourages us to look for a new spirituality in which kenosis is a keyword.

Het heen en weer van missie

John B.P. Veldman

'Preek altijd; gebruik, als het nodig is, woorden!' Wie deze woorden van Franciscus indachtig katholiek Nederland bestudeert, wordt bemoedigd. Er is veel creativiteit.

De Nederlandse Missieraad (NMR) is het platform waar de katholieke missionaire beweging – religieuzen, kerkprovincie, bisdommen en fondsen wervende (ontwikkelings)organisaties en anderen – elkaar ontmoeten.¹ Iedereen werkt op een eigen manier aan de vormgeving van 'missie', en deze verschillende manieren laten evenzovele aspecten zien van het rijke beeld dat van missie te schetsen is. Het is de taak van de NMR in dit alles vooral het gemeenschappelijke te belichten en verder te ontwikkelen. Wat is precies datgene wat de missionaire organisaties in hun pluriformiteit samenbindt? Hoe convergeren de verschillende idealen en doelstellingen van de afzonderlijke organisaties? In hoeverre zijn de organisaties zich (nog) bewust van deze convergentie, en krijgt dit een vertaling in het dagelijkse werk? Over deze vragen voeren de leden van de NMR in hun Algemene Raad al meer dan een jaar een interne discussie. Het blijkt nog niet zo gemakkelijk in deze wereld van zakelijkheid, efficiency en meetbaarheid ook te praten over idealen, dromen en utopieën zonder weg te glijden in vaagheden. In deze bijdrage wil ik iets van deze discussie weergeven.

Pluriformiteit is legitiem

Alle leden van de NMR hebben iets met wat vaak nog de Derde Wereld genoemd wordt. In de NMR bestaat consensus dat bij missie Noord en Zuid altijd door elkaar lopen, zeker in een tijd van 'missie in zes continenten', mondialisering en vluchtelingenstromen van Zuid naar Noord. Het is een manier van denken die onder meer is gekleurd door decennialang verblijf in het Zuiden of contact met andere continenten. Het accent ligt op verbondenheid. Daarbij komt dat de tegenstelling tussen Noord en Zuid in deze tijd niet zozeer een geografische scheiding is als wel een scheiding of kloof in termen van rijk en arm, macht en afhankelijkheid enzovoort. Hoewel het Zuiden langzaam greep op ons krijgt, lijken de stemmen vanuit het Zuiden zelf in het

Noorden te verstommen; althans, er wordt steeds minder naar geluisterd. Maar het debat over Noord en Zuid mag niet verzanden.

Binnen de NMR is elke organisatie bezig met een deelaspect van missie, en legt daarbij haar eigen accent. In verschillende opzichten zijn ze een aanvulling op elkaar. Er zijn verschillende raakvlakken met mondiale thema's, bijvoorbeeld vrede (oorlog, geweld, vergelding, verzoening), milieu (klimaat en duurzaamheid), mensenrechten en democratie, ontwikkelingssamenwerking (mondialisering), migratie, (interreligieuze) dialoog met andere culturen en veelkeurig christendom. Elke organisatie heeft een buitenkant (uitwendigheid), die bestaat uit gedrag, daden, activiteiten: de vormgeving. Die uitwendigheid vormt de structuur, het institutionele waaraan de organisatie meestal herkenbaar is. Maar deze herkenbaarheid is onvoldoende als er niet ook iets van de inwendigheid (de idealen, de dromen, de diepste verlangens) van de organisatie in doorklinkt en zichtbaar wordt. Herkenbaarheid alleen op uitwendigheid wordt oppervlakkig en beklijft niet. Dit is des te indringender bij organisaties die veelal een beleidsmatige taal (moeten) hanteren. Personen kunnen daarentegen gemakkelijker over inwendigheid communiceren (narratief).

Er moet altijd een wisselwerking zijn tussen de dimensies van inwendigheid en uitwendigheid, tussen 'identiteit' en 'imago'. Idealen worden van de ene kant ingeperkt door de vormgeving, maar van de andere kant worden ze daarin ook op hun realiteitsgehalte en maakbaarheid getoetst. En de moeizame praktijk van het vorm geven wordt niet opgesloten in de waan van de dag als het zich laat inspireren door diepere verlangens en dromen. Zonder een dergelijke wisselwerking ontstaan er problemen: idealen lopen dan het risico dogma's te worden, een leer of een ideologie die opgelegd wordt. Communicatie over idealen, over de 'boodschap', wordt daarentegen zonder wisselwerking met concrete vormgeving een zweverige zaak.

Je laten zien

Organisaties zijn bereid werk te maken van de communicatie over hun inwendigheid (spiritualiteit, krachtbronnen, inhoud), als maar duidelijk wordt dat het altijd om concrete mensen gaat. Het gaat erom mensen te helpen eigen kracht weer naar boven te laten komen. Vertrekpunt is het concrete leven van mensen. Het formuleren van de eigen inwendigheid van de organisatie gaat niet vanzelf; een belangrijke voedingsbron daarbij is de profetische kritiek uit het Zuiden. Daarbij staat missie voortdurend in een spanningsveld tussen enerzijds het doen van gerechtigheid en anderzijds de verkondiging met woorden. In dit opzicht leggen de lidorganisaties van de NMR ook hun verschillende accenten.

Het gaat de NMR er in het huidige debat niet om bij het zoeken naar

eenheid alle tegenstellingen dicht te smeren. Maar de NMR wil meewerken aan het herbronnen van missie, aan het steeds opnieuw bepalen wat missie is. Bij die herbronning laat de NMR zich leiden door de opdracht van de Schrift tot eenheid, door impulsen van de Rooms-Katholieke Kerk, door impulsen vanuit de oecumenische beweging en door de historische herinnering van de lidorganisaties. Bepaalde specifiek christelijk missionaire uitspraken krijgen, losgemaakt uit hun inwendigheid, een onbedoelde betekenis. Dan wordt bijvoorbeeld het 'Ga en verkondig' veeleer als een bevel verstaan dan als een aansporing tot een fiere houding. De aansporing wordt dan verstaan als een claim de waarheid in pacht te hebben en die aan anderen te kunnen opleggen. En het gaat dan niet meer om een eigen beleving die in een respectvolle dialoog ingebracht kan (moet) worden. Een dialoog wordt immers pas respectvol als je jezelf niet verbergt, als je niet 'achter de dijk blijft liggen'. Bepaalde christelijke missionaire termen zijn ook pas goed te begrijpen vanuit de wisselwerking tussen hun inwendigheid en uitwendigheid. Bijvoorbeeld: 'Verkondig het rijk Gods' slaat niet alleen op het hiernamaals (inwendig), maar is ook gericht op het aardse (uitwendig). In hetgeen Christus heeft gedaan en gezegd, kunnen we zien wat onze missie is.

Wat onze kijk op missie betreft, is er door de voortdurende wisselwerking tussen in- en uitwendigheid dan ook het nodige veranderd. Vroeger was missie in de rooms-katholieke kerk voor een groot deel de taak van religieuzen. Nu kijken we breder. Missie is ook niet meer alleen maar het geloof brengen naar verre vreemde streken. Nu gaat het er veel meer om verschillende christelijke idealen in dialoog met anderen, met andere organisaties, met andere culturen, met andere godsdiensten aan de orde te stellen. Relaties met andere religies en culturen dwingen mensen na te denken over hun eigen identiteit. Contacten met anderen buiten de eigen leefwereld kunnen veel losmaken. Zo vragen jongeren bijvoorbeeld naar aanleiding van de *ramadan* wat het vasten voor christenen betekent; en zo'n vraag is voor de Bisschoppelijke Vastenactie (lidorganisatie van de NMR) natuurlijk van bijzonder belang. Antwoorden worden vandaag aan de dag niet zonder meer als voor zichzelf sprekend (vanzelfsprekend) herkend. Missionaire organisaties moeten vaak opnieuw leren 'open' aan te geven waarvoor zij staan en wat hen beweegt. Het hart van de missionaire spiritualiteit is dat geloof een mens vooral in moeilijke tijden steun geeft, en dat er kracht aan te ontlenen valt. Overdracht van een dergelijke missionaire spiritualiteit in kerkelijk verband maakt van de kerk veel meer instrument en teken dan doel op zichzelf.

De verschillende velden van missie

Paus Paulus VI heeft met zijn encycliek *Evangelii nuntiandi* de gehele

kerk in het teken van de evangelisatie geplaatst: de kerk moet in alle dimensies missionair zijn. Dit kreeg echter in de afgelopen decennia zo veel nadruk dat paus Johannes Paulus II zich genoodzaakt zag in zijn missie-encycliek *Redemptoris missio* de verschillende velden van missie en daarbij ook de 'specifieke missieactiviteit' opnieuw te omschrijven. Hij spreekt in het kader van evangelisatie (het brede missieverstaan) over *missio ad gentes* (de specifieke missieactiviteit), hervangelisatie en missionair pastoraat.

Missie: mensen die het evangelie niet kennen (missio ad gentes)

In de tijd van de grote ontdekkings- en veroveringsreizen werd missie, zegt Schreiter², gekoppeld aan de koloniale infrastructuur. Aan de basis ligt een westers antropocentrisme waarin de mens het centrum is van de wereld; door mensen is alles maakbaar. In het verlengde van dit uitgangspunt werd ook missie verwoord. Er werd gesproken over 'zieltjes winnen' en 'kerk planten'. Er werd aangesloten bij modellen die in het kolonisatieproces een rol speelden, zoals het brengen van Europees onderwijs, Europese gezondheidszorg en Europees technisch denken. Maar ook missionarissen die zich tegenstander toonden van kolonisatie, definieerden missie in dergelijke termen: missie betekende onder meer deelname aan de strijd om bevrijding uit koloniale structuren. In beide benaderingen werd gebruikgemaakt van, en ingespeeld op de infrastructuur van de koloniale samenleving (net als Paulus in zijn tijd de bestaande infrastructuur – handelsroutes – gebruikte). Missie *ad gentes* werd als het ware vanzelfsprekend ingevuld als 'naar andere territoria'.

De context van de missie *ad gentes* van vandaag is die van de mondialisering. Deze lijkt op het voortzetten van de kolonialisering, maar er zijn ook belangrijke verschillen, die vragen om een nieuwe analyse.³ Zo had kolonialisme duidelijk aanwijsbare dragers, terwijl deze in de mondialisering anoniem zijn. Kolonialisme neigde ertoe het belang van het lokale te minimaliseren. In de mondialisering wordt, in reactie daarop, weliswaar het gevoel voor het lokale geïntensiveerd, maar tegelijkertijd lijken mensen de controle over hun onmiddellijke omgeving te verliezen. Enerzijds is er sprake van homogenisering – de hele wereld is onderling verbonden (vrijemarkteconomie), en overall wordt dezelfde boodschap gecommuniceerd (McDonalds-cultuur) –, en anderzijds is er sprake van een fragmentering, waardoor sociale arrangementen in lokale situaties vernietigd worden. Zeker dat laatste bedreigt voortdurend de kwaliteit van samenleven. Het religieuze – in de brede zin van het woord – wordt herontdekt als veilige ruimte waarbinnen nieuwe identiteiten geconstrueerd kunnen worden. De voortschrijdende secularisering, vooral in Europa, geeft aan dat er ook een nieuwe analyse nodig is van de kerkelijke structuren om deze

beter toepasbaar te maken en meer geloofwaardig te laten worden. Kerken zullen moeten nagaan hoe ze zelf moeten veranderen om aan deze nieuwe uitdagingen tegemoet te komen.

Schreiter wijst erop dat met de poging missie *ad gentes* te herdefiniëren als missie *ad extra* (dat wil zeggen: wegtrekken van waar men is) de vragen omtrent het specifieke van de missieactiviteit niet worden opgelost. Amaladoss⁴ lijkt min of meer tot dezelfde conclusie te komen. Zijn vertrekpunt is dat de kerk overal op een of andere manier aanwezig is en dat missie de verantwoordelijkheid van de lokale kerk is. Dit kan, wat hem betreft, het einde betekenen van exclusief op het buitenland (*ad gentes* = *ad extra*) gerichte missie. De missie van de kerk, zegt hij, zal haar uitdrukking vinden in verschillende missie-instituten, die zich evenzeer op 'missie thuis' richten als op samenwerking met andere lokale kerken en hun missieactiviteit. Maar zet hij daarmee ook een punt achter de specifieke missieactiviteit missie *ad gentes*? Is het nog mogelijk te spreken van missie *ad gentes* wanneer als gevolg van de mondialisering territoriale ruimtes samengeballd worden in de *global village*, en we missie niet langer zien in het ver-lengde van verovering en expansie?

Kenmerkend voor de missie *ad gentes* is de ontmoeting met niet-christenen, waar dan ook. Phan⁵ brengt in herinnering dat het paus Johannes Paulus II daarbij in wezen om drie categorieën ontmoetingen gaat:

- a ontmoetingen met mensen van andere religies of met mensen zonder religieuze banden (atheïsten en agnosten);
- b ontmoetingen in nieuwe werelden en nieuwe sociale verschijnselen (urbanisatie, jongeren, immigranten en vluchtelingen, armen en gemarginaliseerden);
- c ontmoetingen op de moderne areopagen: dat wil zeggen: in de werelden van communicatie en massamedia, gerechtigheid en vrede, wetenschappelijke research, internationale organisaties en religieus reveil.

Phan constateert vervolgens dat er bij het beschrijven van de specifieke missieactiviteit vele concepten verdwijnen, maar dat er één concept constant is gebleven, namelijk het concept dat missie altijd betekent: grenzen overschrijden. Specifiek aan missie is het overschrijden van grenzen. Het gaat niet zozeer om territoriale grenzen, maar over de grenzen met anderen (missie *ad gentes* wordt missie *ad altera*). Dit zet 'missionarissen' volgens Phan ertoe aan de onjuiste schotten neer te halen die machtige groepen opzetten om hun eigen privileges te beschermen en de gemarginaliseerden buiten te houden. Grensoverschrijdende spiritualiteit stelt 'missionarissen' ertoe in

staat allerlei verschillen te overstijgen en nieuwe horizons te openen om een 'beschaving van liefde' te kunnen bouwen.

In de tijd dat missie gebruikmaakte van de infrastructuur van het kolonialisme, was het werken aan onderwijs, gezondheidszorg en alle andere zaken die van belang zijn in het kader van de integrale ontwikkeling van de mens, een belangrijk missiemiddel. Het is niet zo dat dit middel nu als zodanig vervangen moet worden of minder belangrijk is geworden. Het is veeleer zo dat in de context van mondialisering op een andere 'toon' over dit missiemiddel gesproken moet worden. Het heroïsche dat soms nog aan missie kleeft, moet vervangen worden door het kenotische, zichzelf wegcijferende (vergelijk Filippenzen 2, 6-11). Bij missie gaat het niet meer om eenlingen die voor de massa uit trekken, maar missie vindt plaats op basis van een gemeenschapsgevoel. Kerken kunnen bijdragen door zich te ontwikkelen tot 'helende' gemeenschappen ofwel gemeenschappen 'van herinnering en hoop'. Religieuzen beschikken over wereldwijde netwerken van solidariteit. Deze kunnen een sfeer van vertrouwen scheppen, die communicatie en coöperatie mogelijk maakt. Missionaire organisaties kunnen ondersteuning bieden om het moeizame werk vol te houden (spiritualiteit) door nadruk te leggen op verbondenheid, waarheidsvinding en het ontwikkelen van een nieuwe visie (waarden en normen) op het samenleven. Missie staat dan niet langer in de (op expansie gerichte) context van kerkplanting en kerkuitbreiding. Maar het gaat er nog steeds wel om in alle vrijmoedigheid, openheid en eerlijkheid bekeerlingen te maken in de zin van: leerlingen van Jezus. Niet het evangelie opleggen, maar voorleggen. Verkondiging in een klimaat van dialoog. Het kenmerkende van missie is 'het vreemde' (*ad altera*).

Missie: mensen die het evangelie niet meer kennen (her-evangelisatie). Missie in onze Nederlandse context heeft te maken met ontkerkelijking. Als het gaat om missie – in de brede definitie van evangelisatie –, lijkt de prioriteit van de katholieke kerk (als instituut) eerder te liggen bij her-evangelisatie dan bij oecumene. Oecumene krijgt daarbij meer de betekenis van elkaars bondgenoten zijn in geloofscommunicatie. Toch zijn er ook verschillende lokale oecumenische initiatieven die de kerk op een of andere manier missionair present stellen door te vertrekken vanuit het samen doen van gerechtigheid. In de term 'missionaire presentie' komen beide bewegingen eigenlijk samen. Enerzijds missionaire presentie met een deductief vertrekpunt en een sterke nadruk op her-evangelisatie in de zin van 'de boodschap moet weer helder en duidelijk uitgedragen worden'. En anderzijds missionaire presentie met een inductief vertrekpunt en een sterke na-

druk op het telkens opnieuw ontdekken van sporen van de levende God.

Op dit terrein van de 'missionaire presentie' zijn er talloze nieuwe initiatieven; er is sprake van een enorme creativiteit. Zo wordt er gewerkt aan het inrichten van spirituele centra in steden, aan missionair vormingswerk in retraitehuizen en vormingscentra, aan missionaire leefgemeenschappen (bijvoorbeeld San Egidio, stadsmoenniken en andere), aan evangelisatiecampagnes en catechetische cursussen met een meer 'charismatische' aanpak (bijvoorbeeld Alpha-cursussen). En zo zijn er initiatieven op missionair-diaconaal terrein, waarbij te denken valt aan oudewijkenpastoraat, dak- en thuislozenpastoraat, drugs-pastoraat, arbeidspastoraat, werken met vluchtelingen en asielzoekers, inloophuizen enzovoort (veel van deze initiatieven verbinden zich op dit moment tot netwerken, bijvoorbeeld het *Netwerk Urban Mission*). En wat missionaire presentie betreft, zijn er zelfs parochies die proberen hun werk te ontwikkelen in de richting van 'pastoraat van de presentie'. Allochtonenpastoraat en migrantenparochies kunnen evenzo opgevat worden als vormen van missionaire presentie (en zouden in die zin niet te snel moeten integreren in 'normale' parochies).

Dat er op het terrein van de missionaire presentie heel veel gebeurt, is bemoedigend. Het vraagt om een verdere (meer systematisch-inhoudelijke dan fenomenologische) theologische doordenking.⁶

Missionair pastoraat

In de katholieke kerk wordt in verband met parochies meer en meer gesproken over 'de missie komt thuis'. Centraal staat de 'missionaire parochie', waarin mensen in staat zijn elkaar vanuit een gelovige overtuiging en levenshouding te ontmoeten. Missie wordt verstaan als een specifieke dimensie van de vier kerntaken van pastoraat, te weten: gemeenschapsvorming, liturgie, catechese en diaconie. Dit betekent dat bij gemeenschapsopbouw niet de nadruk ligt op het doen voortbestaan van overleefde structuren, maar op het vorm geven aan een pluriforme, multiculturele en oecumenische beweging van Christus, die openstaat voor alle mensen met bijbelse inspiratie, kerkelijk of niet-kerkelijk. Wat de liturgie betreft, moet de kerk als huis van gebed een ontmoetingsplaats zijn voor mensen met diverse culturele achtergronden en uitingsvormen. In de catechese zal er aandacht moeten zijn voor wat gelovigen in Nederland kunnen leren van gelovigen in het Zuiden. Intercultureel bijbellezen met christenen uit andere culturen is hier een voorbeeld van. Ook kan er meer aandacht komen voor interreligieus leren, zeker waar scholen steeds veelkleuriger worden. Wat de missionaire dimensie van de diaconie betreft, betekent dit dat er niet alleen sprake is van dienstverlening binnen eigen kring,

maar dat ook missionair-diaconale presentie in de samenleving geboden is. Diaconie betekent daarbij belangeloze zorg voor mensen in nood (directe hulpverlening) en tegelijkertijd strijd tegen maatschappelijke misstanden: zowel in het Zuiden als in eigen omgeving.

Kortom, in missionair pastoraat gaat het erom te werken aan een kerk die op een bescheiden maar heldere en moedige manier geloof aanbiedt via authentieke vertegenwoordigers. Er is behoefte aan een christelijke levensstijl die geworteld is in een vitale gemeenschap. Deze drukt zich uit in maatschappelijk engagement en in een zich voortdurend laten herbronnen in een biddende en meditatieve lezing van het evangelie.

Toets van geloofwaardigheid

Aan de vrucht herkent men de boom. In deze zin is missie ook altijd levend getuigenis: het evangelie waarmaken. Het onderling verbonden zijn van christelijk getuigenis en expliciete evangelieverkondiging wordt volgens Bevans⁷ misschien wel het duidelijkste tot uiting gebracht in de aan Franciscus van Assisi toegeschreven aansporing: 'Preek altijd, en gebruik als het nodig mocht zijn, woorden.' Verkondiging, zo vervolgt hij, moet altijd dialogaal gebeuren, rekening houdend met de situatie van hen aan wie het goede nieuws wordt gericht. Verkondiging kan nooit zonder getuigen: 'Ongeacht hoe welsprekend ons woordgetuigenis is, mensen geloven hun ogen eerst.' Een voor de eenentwintigste eeuw specifieke vorm van verkondiging is het aanwijzen van de afgoden en het organiseren van concrete solidariteit en verzet daartegen. Zo moet het afgodische gebruik van religieuze concepten door de economische mondialisering om daarmee zijn handelwijze quasi-religieus te legitimeren, afgewezen worden. Afgoderij zou wel eens een groter kwaad kunnen zijn dan atheïsme.

Gerechtigheid, vrede en heilheid van de schepping zijn alle drie bepalend voor de missionaire taak van de kerk. De kerk moet stem geven aan de slachtoffers, en het geweten van de rijken prikkelen. Maar dit mag niet betuttelend. Dus de kerk moet hen die lijden aan onrecht, ook helpen zelf hun stem te verheffen. Deze toewijding van de kerk moet tot uitdrukking komen in een levensstijl van solidariteit met de slachtoffers in de wereld. Een eenvoudige levensstijl en een politieke gezindheid waarin constant de zijde gekozen wordt van de armen en onderdrukten en hun zaak. De kerk is daarbij alleen geloofwaardig als ze ook gerechtigheid in eigen kring betracht.

Bidden en contemplatie zijn hierbij eveneens wezenlijk. Bidden en contemplatie zijn als het ware zien en voelen met de missionaire God. Hierdoor zijn we in staat eigen behoeften en verlangens in overeenstemming te brengen met Gods actieve, reddende, missionaire presentie binnen alle culturen van de wereld. Vanuit gebed en contem-

platie opent zich de mogelijkheid tot dialoog: dialoog met de armen, dialoog met de culturen en dialoog met de godsdiensten. Dialoog is tegelijkertijd een vorm van getuigen als een open pad tot begrijpen. Dialoog is de enige weg naar meer wereldvrede, speciaal in de regio's waar religieuze verschillen worden gebruikt om volkeren tegen elkaar op te zetten en geweld uit te lokken. Dialoog is geen alternatief voor verkondiging, maar eenvoudig de meest waarschijnlijke manier waarop het goede nieuws van Jezus Christus gehoord en begrepen kan worden. Dialoog is samenleven (elkaar leren kennen, respecteren), samenwerken (aan zaken van gerechtigheid), samen theologische noties uitwisselen (zowel elkaar uitdagen en inspireren als elkaars heilige boeken en gekoesterde auteurs lezen) en samen gelovige ervaring delen.

Een belangrijke metafoor voor missie in de eenentwintigste eeuw is ook 'verzoening'. Vooral in het kader van de fragmenterende werking die uitgaat van de mondialisering krijgt verzoening een eigen betekenis. Waar mensen zich om de erosie van de mondialisering te weerstaan opnieuw een identiteit proberen te vormen, waar vluchtelingen en ongewenste personen opnieuw levens moeten opbouwen en herinneringen moeten 'helen', daar betekent verzoening: het herstellen van menselijke waardigheid met de nadruk op onderlinge verbondenheid (netwerken van solidariteit), het zoeken van gerechtigheid met nadruk op waarheidsvinding en het ontwikkelen van nieuwe morele visies op het samenleven. Centraal staan daarbij relaties die gebaseerd zijn op onderling vertrouwen en op gerechtigheid. In kerkopbouwende zin betekent dit het ontwikkelen van ('helende') gemeenschappen van herinnering en hoop.

Dit vraagt uiteindelijk om een kenotische spiritualiteit, een totale leegmaking (*kenosis*) zoals Christus deed. Dit met de bedoeling, geleid door de Geest meer effectieve instrumenten te worden bij het bouwen van Gods koninkrijk.

Tot slot

De discussie over missie vandaag aan de dag en de plaats en rol van de diverse missionaire organisaties daarbinnen gaat door, zeker binnen de NMR. Het is geen gemakkelijke discussie, juist omdat deze zo veel aspecten kent die zeer complex op elkaar inwerken. Maar het vertrouwen is er dat we in een legitieme pluriformiteit en een open debatcultuur elkaar in dit opzicht kunnen inspireren en verrijken. En daar gaat het bij missie uiteindelijk om.

Noten

- 1 Zie www.missieraad.nl, rubriek 'Wie is wie?'.
- 2 Robert J. Schreiter, *Challenges today to mission 'ad gentes'*, inleiding bij de

- bijeenkomst van algemeen oversten van sociëteiten van apostolisch leven, Maryknoll NY, 1 mei 2000.
- 3 Vergelijk het verslagboek van het SEDOS-congres over missie: Robert J. Schreiter (redactie), *Mission in the Third Millennium*, New York: Orbis Books, 2001.
  - 4 M. Amaladoss, *The Mission Institutes in the new millennium*, toespraak bij het jubileumcongres van het Nijmeegs Instituut voor Missiologie, gevierd in samenwerking met het Centraal Missionair Beraad Religieuzen (CMBR) op 23 mei 2003.
  - 5 Phan, SEDOS-bulletin 35 (2003) 1/2, 8-19.
  - 6 In *Wereld en Zending* 32 (2003) 3 wordt ook hieraan aandacht besteed, onder de titel 'Missionair mag weer'. Een meer systematische reflectie wordt geboden door Gerrit Jan van der Kolm, *De verbeelding van de kerk. Op zoek naar een nieuw-missionaire ecclesiologie*, Zoetermeer: Boeken-centrum, 2001.
  - 7 Steven B. Bevans s.v.d., 'Unraveling a complex reality. Six elements of mission', in: *International Bulletin of Missionary Research* 27 (2003) 2.

☞ **Dr. John B.P. Veldman** (1951) was jaren lang als bedrijfspastor werkzaam in diverse bedrijven en onder werklozen en arbeidsongeschikten. Hij promoveerde op een historisch en theologisch onderzoek naar de mogelijkheid van gelovigen om op verantwoorde wijze te spreken in de economie. Sinds 1999 is hij algemeen coördinator bij de Nederlandse Missieraad (NMR) te 's-Hertogenbosch.

Summary – Whoever examines the trends in the debate on mission in Roman Catholic circles in The Netherlands discovers that mission is understood in a broad sense. Mission is not only or in the first place understood as mission abroad, but, in all its plurality, there is a common sense that a missionary spirituality makes the Church much more an instrument than a goal in itself. The missionary presence, often experienced in an ecumenical context, is characterized by new initiatives and creativity. This enables a fruitful and open dialogue among a diversity of organizations that, each in its own way, reflect kenotic spirituality, and a struggle for justice and longing for peace.

Onstuitbaar

Onlangs beluisterde ik in het programma De Ochtenden op Radio 1 een discussie tussen een drietal deskundigen. Het ging over de toekomst van de multiculturele samenleving. Na een uur lang heftig debatteren en elkaar afroeven met puntige zinsneden kwam men tot de slotsom: werken aan een multiculturele samenleving begint bij jezelf! Ga allereerst bij jezelf na wat voor jou 'eigen' is, en waar jouw grenzen liggen. Een waarlijk vernieuwend inzicht, zo vond men.

Ik was verbijsterd: drie deskundigen (het waren echt niet de eersten de besten) die als vernieuwend poneren wat door anderen al jaren gezegd, geschreven, geroepen en verkondigd wordt. Want je hoeft niet eens zo heel lang en diepgaand contacten in de multiculti-sferen te hebben om tot het inzicht te komen dat je, om anderen ruimte te kunnen bieden, allereerst moet weten waar je zelf staat. Dit leidde mij die ochtend aan de radio tot een tweeledige conclusie:

- deze deskundigen hebben niet veel of langdurig 'praktijkervaring' opgedaan in de multiculturele kanten van onze samenleving; ze praten graag over, maar kennelijk niet zo vaak met, en hun visie blijft derhalve slechts gebaseerd op theorie;*
- deze deskundigen willen kennelijk niet luisteren naar wat anderen al zo lang naar voren brengen.*

Zo gaat het vaak in ons land, zeker ook in de politiek. Nu is een van de lastige dingen van de politiek dat je geacht wordt van alles onmiddellijk iets te vinden. Eens lekker rustig reflecteren alvorens een eigen mening te vormen, horen wat anderen zeggen en waarom is er vaak niet bij. Dit kan al snel een way of life worden, en zo ontstaan er situaties waarin 'de deskundigen' praten en praten en niet in de gaten hebben wat er in de werkelijkheid, in de praktijk gebeurt. Zo kan het gebeuren dat 'Den Haag' niets meer te maken lijkt te hebben met wat er in de wijken gebeurt, en geen weet lijkt te hebben van wat zich in de portieken afspeelt. Waar deze onwetendheid toe kan leiden, is ons inmiddels bekend.

Het is gevaarlijk, zeker voor politici en bestuurders, zich over te geven

aan deze waan. Alsof je met al het gepraat en geregeld het dagelijks leven van de mensen zou kunnen bepalen. De illusie van de maakbaarheid van de samenleving.

In de acht jaar dat ik als coördinator van SKIN gewerkt heb, heb ik zien gebeuren dat men in tal van steden en in tal van wijken bepaalde ontwikkelingen trachtte tegen te houden. 'Geen Afrikanen op zondagmiddag in ons kerkgebouw!', zeiden sommige kerkenraden. 'Geen overheidssteun voor maatschappelijk werk door kerken! Er is in ons land een scheiding tussen kerk en staat!', zeiden sommige gemeentebesturen. Maar de kerkdiensten van de Afrikanen gingen gewoon door. Weliswaar ergens anders, en het was misschien behelpen, maar de diensten gingen door. En de kinderopvang en de taalcursus van de kerk gingen gewoon door. Weliswaar zonder steun van de gemeentelijke overheid, en het was misschien behelpen, maar het werk van de kerk ging door. Bepaalde ontwikkelingen zijn niet tegen te houden.

De laatste tijd neem ik in ons land een hang naar vroeger waar. Er verschijnen heruitgaven van vergeten boeken, en verfilmingen van De Kameleon, Kees de jongen, De scheepsjongens van Bontekoe en Pietje Bell trekken volle zalen. Terug naar de goede tijden van weleer, toen alles bekend en vertrouwd was.

Verlekkeren we ons aan onze eigen vertrouwde schelmen van weleer om de 'k...-Marrokanen' van vandaag te vergeten? (Overigens zouden Pietje Bell en zijn consorten anno 2004 allang in de jeugdgevangenis gezeten hebben.)

Hang naar vroeger, terug naar Pietje Bell, men kan het willen, maar bepaalde ontwikkelingen zijn niet te stoppen. Niet door wat voor regels dan ook, niet door deskundigen, niet door de media, niet door opinie-makers, door niemand.

En daardoor kan het gebeuren dat de winnaar van het Groot Dictee der Nederlandse Taal iemand is die op straat voor allochtoon uitgescholden wordt, dat er tijdens het huwelijk van de Prins van Oranje Spaans wordt gesproken en de tango El Noniño van Piazzola de meeste indruk maakt, dat Erwin Krol tijdens een voorspelling van sneeuw en ijs het Surinaamse kinderliedje A la Presi zingt. Daardoor kan het gebeuren dat migrantenkerken doorgroeien, dat er migrantenkerkverzamelgebouwen ontstaan, en gemeenschappen van migranten steeds beter zichtbaar en hoorbaar worden in ons land, ondanks alles.

Immers: de Geest is onvoorspelbaar, onnavolgbaar; Hij waait waar Hij wil en hoe Hij wil, en is door niemand ooit te stuiten.

— Kathleen Ferrier

Fan Pu: De ark van Noach

De kunstenaar Fan Pu heeft een hele cyclus papierknipsels in de vorm van een mandala gemaakt. Mandalas hebben in Azië een lange traditie. Het hindoeïsme kent ze als geometrische diagrammen die soms de grondstructuur van de tempel weergeven of in de offerceremonie de zetel der goden voorstellen. In het boeddhisme zijn deze kosmogrammen middel om al mediterend inzicht te verkrijgen in de samenhang van het menselijk lichaam, de kosmos, de wereld en het rijk van de goden. Van dat alles is thans niet veel meer dan de naam overgebleven. De kunstenaar geeft in haar mandala's evenwel een visuele verbeelding van de centrale bijbelse verhalen, die de gelovigen een oriëntatie geven. In zoverre is hier ten minste sprake van een functionele parallel.

Het midden van de mandala van de ark van Noach wordt bepaald door de ark in de vorm van een soort kast met drie verdiepingen. Op het onderdek zijn korenschoven en andere proviand opgeslagen. Het tussendeck is de plaats van de dieren. Er is een bonte verzameling te zien: leeuw, olifant, giraffe, geitenbok, vogels en nog andere kleine dieren. Opvallend is dat van de dieren slechts één exemplaar is weergegeven, en dat ze niet twee aan twee afgebeeld zijn. Het bovenste dek is voor Noach en zijn gezin. Het lijken schaduwen. Ze liggen bijna allemaal geknield met hun handen omhoog geheven in gebed. Links in de hoek zien we een forse vrouw die een vreugdedans uitvoert. De armen van Noach steken door het luik naar boven, en dat geeft alles een opwaartse beweging. Daarboven vliegt de duif met een olijftak in de snavel. Aan de einder zien we Gods zon. Het zonlicht breekt door het volgens Chinese patronen getekende wolkendeck en straalt over de chaosvlakte die de ark in het onderste gedeelte van de mandala nog omspoelt. Heel vaag kunnen we nog mensen onderscheiden die verdrinken. Fan Pu legt hier in een voorstelling twee tijdperken vast. Terwijl het onderste gedeelte nog beheerst wordt door Gods toorn, wordt vanuit de hemel zijn genade zichtbaar. Beide lagen vanaf het begin dicht bij elkaar.

— Volker Küster

✻ **Fan Pu** werd in 1948 in een christelijk gezin geboren. Haar vader hield zich naast zijn beroep van predikant bezig met kalligrafie. Zijn dochter heeft zich gewijd aan de papierknipkunst, een oude Chinese volkskunst. Gedurende de culturele revolutie werd ze, zoals veel intellectuelen, naar het platteland gedeporteerd om er dwangarbeid te verrichten. Daar leerde Fan Pu de cultuur van de plattelandsbevolking kennen. Veel christenen behoren tot die plattelandsbevolking. De kunstenaar is thans verbonden aan het Centrum voor Kunst van de Amity-stichting te Nanjing.

Berichten voor de rubriek 'Kortweg' kunt u sturen aan de eindredacteur (werezzen@planet.nl).

Consultatie over *healing* en zending

Eind oktober 2003 vond in Santiago (Chili) een opmerkelijke consultatie plaats. Vijftig personen uit protestantse kerken van uiteenlopende achtergrond en uit alle delen van Latijns-Amerika beraadden zich op de dienst van de genezing in relatie tot de zending van de kerk. Ook enkele gasten uit de Cariben, Afrika, Azië, Europa en Noord-Amerika namen deel aan dit beraad van de Wereldraad van Kerken en de Latijns-Amerikaanse Raad van Kerken (CLAI). De consultatie was er een in een reeks in de aanloop naar de wereldzendingconferentie van Athene 'Kom, heilige Geest, heel en verzoen uw kerk!' (mei 2005).

Opmerkelijk aan deze oecumenische bijeenkomst was dat pinksterchristenen verreweg in de meerderheid waren. De nieuwe verhoudingen drukten hun stempel op het samenzijn. De bazuin van de bevrijdingstheologie wordt niet langer gehoord. Niet dat de aandacht voor gerechtigheid is verdwenen, maar die is nu verbonden met het zoeken naar spiritualiteit. Het evangelie wordt vooral verstaan als een kracht tot heelmaking en verzoening.

De doelstelling van de consultatie was ten eerste ervaringen op het ter-

rein van de dienst van de genezing met elkaar te delen en daarbij in het bijzonder te leren van de ervaringen van pinksterkerken, en ten tweede in de reflectie de plaats en de rol van de heilige Geest in de zending en in relatie tot de dienst der genezing van de kerk scherper te krijgen. Het thema was de pinksterchristenen zeer vertrouwd. Een van de vier pijlers van het pentecostalisme is: Jezus Christus heel! Uit tal van getuigenissen bleek weer eens dat velen de weg van de navolging en de christelijke gemeenschap vinden in de weg van genezing, van henzelf of van vrienden en bureu. In gebieden waar gezondheidszorg voor de massa ontoegankelijk is, blijft alleen de weg naar boven open. Eenstemmig werd beleden dat Gods genezende werk niet alleen het lichaam raakt, maar te maken heeft met het totale heil van mensen en met de transformatie van familierelaties en sociale verhoudingen.

De brief aan de kerken die als slotdocument werd opgesteld, doet een appèl op de kerken de dienst van de genezing te zien als integraal onderdeel van de verkondiging van het evangelie. Hoe kunnen kerken worden getransformeerd tot heelmakende gemeenschappen? Als obstakel

worden genoemd: een gereduceerde bijbelinterpretatie die heilheid niet verbindt met het integrale heil in het perspectief van het koninkrijk, fixatie op massa-evangelisatie ten koste van de integrale dienst der genezing in de plaatselijke gemeenschappen, evenals commercialisering die genezing maakt tot een product van de religieuze markt, maar ook rationalistische vooroordelen tegen geestelijke en bovennatuurlijke manifestaties, waarbij *healing* wordt vereenzelvigd met excessen en negatieve praktijken van sommige kerken en religieuze bewegingen.

Aan de kerken worden ook uitdagingen en wegen voorgesteld: de erkenning dat zieken niet zelden genezen worden door directe tussenkomst van God. 'Heelmakende gemeenschappen' zijn nodig, waar wordt gebeden voor de zieken, waar de liturgie ruimte voor genezing biedt, waar ervaringen kunnen worden gedeeld, waar kan worden geleerd hoe gebroken relaties kunnen worden geheeld binnen de gemeenschap, tussen mannen en vrouwen, in gezinnen, met betrekking tot de bredere samenleving en het milieu. Inspiratie is te vinden in het model van de 'verwonde genezer'; goedkope vormen van triumfalisme en een pessimistische houding die tot verlamming leidt, moeten worden vermeden.

De CLAI lijkt de weg terug naar de bases van de kerken te hebben gevonden. Daarvan kan voor de oecumenische beweging alleen maar goeds komen. De wil klonk door om eendrachtig te werken aan plekken van hoop te midden van talloze vor-

men van crisis en gebrokenheid; plaatsen waar Jezus Christus als heiland kan worden ontmoet, en solidariteit kan worden ervaren. Het is aan de kerken in Europa daaraan op eigen wijze vorm te geven.

— Wout van Laar

Consultatie van Missio (Aken) over migratie en interculturaliteit

Het missiologisch instituut Missio in Aken heeft van 24 tot 28 november 2003 een oecumenische consultatie gehouden over migratie en interculturaliteit. De subtitel van het thema was: theologische en filosofische uitdagingen. Missio wilde met een dertigtal mensen uit de hele wereld be raad houden over de mogelijkheid een onderzoeksproject rondom deze thematiek op te zetten. De Katholieke Universiteit van Nijmegen participeerde ook. Missio probeerde met deze consultatie vele verhalen uit alle hoeken en gaten van de wereld onder één thematiek samen te brengen: van Filipijnse meisjes in Hong Kong tot Chicanos in Texas, van Ecuadorianen in Spanje tot Surinamers in Amsterdam, van Cubanen in Miami tot Congolezen in Europa, van huisbedienden in India en Nikkeis in Japan, tot Bolivianen in Argentinië en migranten in de Filipijnen. Wat is de gemeenschappelijke noemer?

Centraal in de presentaties van mensen uit diverse delen van de wereld en in de aansluitende discussies stond de nationale en internationale politiek als publiek fenomeen, zoals ook de begrippen natie en staat. Allerlei grondwetten en verklaringen van mensenrechten gaan uit van de idee van een staat: een gebied, uni-

form en homogeen, met een ontwerp van grenzen om zich af te schermen tegenover andere staten. Binnen staten kunnen verschillende naties leven, en die hebben zich te houden aan het centrale idee van de staat. Migranten worden dus gemaakt door een door vooral westerse landen ontworpen wetgeving die identiteitsbe wijzen, paspoorten, grenswachten ontwierp tot eigen behoud zonder open te staan voor de ander, die altijd buitengesloten dient te worden met een overvloedige wetgeving in de hand. Vandaar dat migranten gecriminaliseerd worden en de illegaliteit toeneemt, die dan weer door een wirwar van wetten bestreden dient te worden.

Migratie heeft veel te maken met het wij/zij-denken. Ze krijgen een etiket, worden gemaakt tot 'de anderen', mensen als tegenovergestelden. Dat is uiteraard funest voor de migrant, maar beschadigt ook de ontvangende samenleving in haar waarde- en normensysteem.

Daartegenover staat een model van een solidaire wereld, open voor iedereen en overall toegankelijk. Dit is de idee van de conventie van de Verenigde Naties betreffende migranten-arbeiders en hun families.

Een tweede belangrijk discussiepunt was de alternatieve weg om migranten levenskansen te geven. Dat zal voornamelijk door hun eigen inzet moeten gebeuren, zoals de geschiedenis leert. Er zijn allerlei soorten migranten: de groep die vrijwillig migreert en zich gemakkelijk aanpast en invoegt in het bestaande leven, de groep die wel moet migreren om nog levenskansen te hebben, en de groep

die moet vluchten voor geweld en schending van mensenrechten.

Voor religieuze organisaties is een speciale rol weggelegd in deze problematiek. Formele regelingen via een overheid of gemeente kunnen alle nood niet lenigen.

De consultatie concludeerde dat de migratie een centraal vraagstuk in de moderne tijd is, en niet als randverschijnsel moet worden beschouwd. Zo kwam het tot een reflectie op een nieuw mensbeeld: de mens als migrant.

Het bleek dat de meeste participanten reeds bezig zijn met onderzoek naar de hierboven genoemde problematiek. Dat geldt ook voor het Nijmeegs Instituut voor Missiologie. Kernpunt bij alle onderzoek en actie dient te zijn dat migratie moet worden gezien als testcase voor een nieuwe beschaving, niet een kapitalistische maar een solidaire samenleving, waar mensen als gelijkwaardig worden gezien.

— *Joop Vernooij*

Afscheid professor J.A.B. Jongeneel

Op 20 november 2003 sprak professor Jan Jongeneel voor een groot publiek in de aula van de Universiteit van Utrecht zijn afscheidsrede uit, waarin hij vanuit de missiologie een pleidooi voerde voor een messiaanse oecumene. Het personalistisch concept van messiaanse oecumene is, beter dan het idealistische van de abrahamitische oecumene, in staat de oecumenische beweging een nieuwe impuls te geven. Jongeneel noemt als aspecten van deze oecumene: geen kwaad met kwaad vergelden, onbeperkt dienstbaar zijn,

overtuigingen gewelddoos overdragen, kracht vinden om op te staan uit de verlorenheid. Het is de weg van Jezus van Nazaret, maar niet de exclusieve weg van het christendom.

De afscheidsrede van professor Jongeneel is verschenen als deel 45 in de Utrechtse Theologische Reeks, uitgegeven door de Faculteit Godgeleerdheid van de Universiteit van Utrecht. Aan Jongeneel werd een bundel opstellen aangeboden onder de titel *Toward an Intercultural Theology*, geredigeerd door Martha Frederiks, Meindert Dijkstra en Anton Houtepen, en uitgegeven door Meinema. Jan Jongeneel is sinds 1982 verbonden geweest aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Universiteit van Utrecht, nadat hij ruim tien jaar werkzaam is geweest in het theologisch onderwijs in Indonesië. Op het moment van zijn afscheidsrede hadden zesentwintig theologen, onder wie verscheidene uit Afrika, Indonesië en Zuid-Korea onder zijn leiding een dissertatie geschreven. In de komende jaren zullen er nog meer volgen. Van Jongeneel zelf is nog de publicatie te verwachten van een uitgebreide studie *Christ in World History*, over de *Wirkungsgechichte* van de persoon van Jezus in de wereldgeschiedenis.

— GS

Inaugurale rede van Volker Küster

Op 28 november 2003 heeft dr. Volker Küster het ambt van hoogleraar crossculturele theologie aanvaard aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken te Kampen. Onder deze benaming wordt voortgezet wat vroeger met de term

missiologie werd aangeduid. Volker Küster studeerde theologie in Heidelberg en Seoul, doceerde in Heidelberg, en was onderzoeker bij het IIMO te Utrecht. Professor Küster sprak een rede uit met de titel *Wie, met wie, over wat? Een zoektocht in het landschap van de interreligieuze dialoog*. In een encyclopedisch opgezet betoog zette hij de lijnen uit voor een theologie van de dialoog. De dialoog onder de abrahamitische religies neemt daarin een aparte plaats in omdat er een zekere consensus mogelijk schijnt te zijn over een wederzijds theologisch exclusivisme. Het dilemma tussen exclusivisme en inclusivisme wordt overstegen wanneer verhalen van de ene geloofsgemeenschap worden ingebed in de geloofsverhalen van de dialoogpartners. Deze narratieve dimensie van de dialoog is van grote betekenis. De dialoog creëert een derde ruimte tussen de godsdiensten. Deze vormt een ontmoetingsplaats voor de dialoog van het leven, een plek van wijsheid voor de dialoog van het verstand en een ruimte voor spirituele ervaringen ten behoeve van de dialoog van het hart.

Küster heeft met deze rede aangegeven dat het zijn intentie is vooral een systematische doordenking te leveren van een christelijke theologie die zich ervan bewust is te verkeren in een religieus plurale wereld, en daarbij een breed veld te bestrijken. De rede is uitgegeven als deel 26 in de reeks *Kamper Oraties van de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland* (ISBN 90 73954 67 3).

— GS

Franciscus Xaverius herdacht met symposium over dialoog

De Nederlandse jezuïetenorde en de Katholieke Theologische Universiteit van Utrecht hielden op 2 december, vierhonderdvijftig jaar geleden de sterfdag van de grote missionaris Franciscus Xaverius, een symposium in de negentiende-eeuwse voormalige remonstrantse kerk aan de Kromme Nieuwegracht in Utrecht.

Ben Frie s.j., pastor in Nijmegen, schetste kort het intensieve leven van de Bask Xavier (1506-1552), eigenlijk don Francisco de Yasu y Javier. Hij studeerde in het toenmalige wetenschappelijk centrum Parijs, waar hij Ignatius van Loyola, stichter van de jezuïetenorde, ontmoette. Hij vertrok in 1541 naar het Oosten, waar hij heel graag China binnen wilde om mensen van de eeuwige verdoemenis te redden. Hij heeft het niet gehaald. Wel is hij in Japan nadrukkelijk aanwezig geweest met zijn bekeringsdrift, maar uitputting maakte een eind aan zijn leven: hij werd 46 jaar oud. Hij heeft duizenden mensen gedoopt. Bij een reflectie op de zin en de rol van Franciscus binnen en buiten zijn kloosterorde dient het thema van de dialoog zich aan.

Christa Anbeek, docent godsdienstwetenschappen aan de KTU, ging in op de erfenis van Franciscus in een verhandeling over christendom en boeddhisme op dit moment, en sprak daarover vanuit filosofisch-theologisch en spiritueel-praktisch perspectief. Monastieken hebben zich voor de dialoog ingezet via de meditatie, zoals zen.

Christian van Nispen tot Sevenaer s.j., docent aan het Koptisch katholiek

seminarie van Cairo, behandelde een ander facet van de dialoog, de ontmoeting van christendom en islam. Ook hij wees erop dat – in tegenstelling tot de praktijk van Franciscus – dialoog of ontmoeting der religies noodzakelijk is, in het bijzonder met de islam. Niet alleen als dialoog tussen personen, maar ook tussen gemeenschappen, en dan gebaseerd op een geloofshouding en niet slechts vanuit een politiek-ideologische, islamistische instelling.

Ging het bij beide inleiders over een reflectie op de erfenis van Franciscus, dus zo ongeveer het omgekeerde van wat deze voorstond, twee andere inleiders, beiden docenten aan de KTU, concentreerden zich op de confrontatie van religies en culturen. De filosoof Theo de Wit analyseerde heel voorzichtig en omstandig multiculturaliteit en tolerantie op dit moment.

Henk Schoot, docent systematische theologie, noemde zijn reflectie *Christus, de unieke dienaar. Christelijke identiteit en interreligieuze dialoog*. Hij legde dus de omvangrijke kwestie van de uniciteit van Christus op tafel.

In de persoon van Jacques Dupuis s.j. hadden de organisatoren de juiste man gevonden om het symposium te besluiten. Dupuis heeft 'een verleden' door zijn studie *Towards a Christian Theology of Religious Pluralism* (1997), waarover hij problemen kreeg met 'Rome'. Hij focuste op het thema 'vernieuwing van het christendom door interreligieuze dialoog' en vocht duidelijk en op fundamentele wijze het een en ander in de encycliek *Dominus Jesus* uit 2000

aan, over de exclusiviteit van Christus en christendom.

— *Joop Vernooij*

Molukse predikanten volgen cursus HKI

'O Heer, mijn God, hoe groot zijt Gij.' Eerst klinken de stemmen van de vijf Molukse predikanten, dan vallen de vijftien andere aanwezigen hun bij in een lied van dank en eerbetoon. Dit is een moment om te vieren. Tot onze verrassing en blijdschap is het gehele moderamen van de synode van de Geredja Indjili Maluku/Molukse Evangelische Kerk (GIM) hierbij aanwezig.

Een jaar geleden benaderde de voorzitter van de synode van de GIM het HKI met de vraag taaltraining te geven aan vijf predikanten die, alhoewel zij al enige jaren in Nederland woonden en ook Nederlandse taalles hadden gevolgd in regionale opleidingscentra, nog steeds grote moeite hadden met de taal. Het HKI maakte een cursus op maat die duurde van oktober 2002 tot oktober 2003 – een totaal van 230 uur les.

De oudere leden van de Molukse kerk in Nederland willen een predikant die hen kan toespreken in het Maleis. Maar de predikanten geven ook catechisatie aan de jonge mensen van de gemeenschap, en die spreken Nederlands. Met veel inzet zijn de Molukse predikanten aan de slag gegaan om zich het Nederlands eigen te maken. Gaandeweg werd hun zelfvertrouwen groter ondanks alle barrières en het onzekere bestaan, die ze met veel immigranten delen.

En zo stonden ze alle vijf tijdens de viering op om dank te zeggen, omdat

zij nu 's zondags in twee talen – Maleis en Nederlands – kunnen preken. Natuurlijk, hun Nederlands is nog niet vloeiend, en het staatsexamen zouden zij nog niet halen, maar daar staat tegenover dat zij nu kunnen communiceren met de leden van hun gemeenten. Zij kunnen nu functioneren in hun tweetalige gemeente.

— *Jenny de Sonnevile*

Mission from the Margins

Van 15 tot 17 november 2003 vond in Athene een consultatie plaats van *Partners Learning and Acting in Cities of Europe* (PLACE), een informeel netwerk van mensen die bezig zijn in de praktijk van Urban Mission. De voornamelijk protestantse en anglicaanse deelnemers kwamen uit steden als Londen, Glasgow, Barcelona, Boedapest, Cluj en uiteraard Griekse steden. Dit voorjaar zoekt PLACE jonge artiesten in Parijs op, en gaat men met hen in gesprek. Zo komen vertegenwoordigers uit heel verschillende organisaties en tradities samen aan de basis van steeds weer andere contexten, verbonden in de visie dat God een bijzondere zorg heeft voor de grote stad. Dat leidt tot allianties over kerkelijke en nationale grenzen heen. Thema van de bijeenkomst was *Mission from the Margins*. Dat hield twee dingen in:

- a. missionaire initiatieven zichtbaar maken en versterken, zoals die ontplooid worden door de marginale protestantse kerken van Griekenland;
- b. vooral kennis nemen, door werkbezoeken, van vormen van missionaire presentie in de marges en in de multiculturele achterstandsbuurten

van Athene, een havenstad die geen raad weet met ongecontroleerde migrantenstromen.

Opvallend was de grote rol van migranten en vluchtelingen bij de verbreiding van het goede nieuws. Samen zet men zich in voor vluchtelingen, asielzoekers, drugsverslaafden, ontheemde kinderen, slachtoffers van misdaad en prostitutie. Het zijn in Athene niet zozeer de oude instituties, die hun taak verstaan. De hiërarchie van de Griekse orthodoxe kerk lijkt vooral uit op de bevestiging van de *status quo*. Ook de 'historische' protestantse en evangelische kerken zijn te zeer met zichzelf bezig. Maar aan de basis is van alles in beweging. Christenen begeven zich over kerkelijke grenzen heen onder de *loosers*, waarbij de uitnodiging tot de navolging van Christus en dienstvaardige presentie niet langer tegenover elkaar staan. In de rauwe realiteit van de binnensteden weet niemand meer van tegenstellingen tussen 'oecumenici' en 'evangelischen'. Orthodoxe priesters doen gewoon mee en zendingsmensen van buitenlandse organisaties worden bekeerd tot een inclusieve manier van denken, die praktische samenwerking met moslims niet schuwt.

Er ontluikt in ons werelddeel een nieuwe visie op de roeping van de kerk in de stad. Het is interessant te zien wat er gebeurt zodra de kerk haar middenklasse-benadering verlaat en de 'vreemdeling' herontdekt in relatie tot het 'vreemdelingschap' dat zij aangaande zichzelf belijdt. Historische kerken leren zelf te gast te zijn van vreemdelingen en ontheemden; zij laten zich verrijken

door hun ervaringen en inzichten. Zij die vaak worden gezien als bedreiging of object van onze ontferming, blijken in de levende ontmoeting niet zelden *gift-bearers*, subject van evangelieverkondiging en dienst.

— Wout van Laar

Afscheid directeur Lepra-zending

Na een dienstverband van bijna vijftig jaar nam ds. Andries van der Beek onlangs afscheid als algemeen secretaris van Lepra-zending, de Nederlandse tak van Leprosy Mission International. In samenhang hiermee werd medio januari een symposium georganiseerd in Soesterberg. Is een wereld zonder lepra utopie of perspectief? Twee oud-werkers van Lepra-zending – dr. J.H. Richardus (Erasmus MC) en dr. W. van Brakel (Koninklijk Instituut voor de Tropen) – gingen op deze vraag in. Uit hun lezingen bleek dat er veel vooruitgang is geboekt in het onderzoek en de behandeling van lepra. Jaarlijks worden echter nog ruim een half miljoen nieuwe patiënten ontdekt. Die hebben – ook nadat de leprabacil gedood is, en de patiënt 'genezen' is – zorg nodig. Want lepra heeft lichamelijke en sociale implicaties. Terwijl de WHO zich in zijn cijfers vooral richt op medische behandeling, benadrukt Lepra-zending ook het belang van zorg na genezing (rehabilitatie, beroepsopleiding).

Drs. W. van Laar (Nederlandse Zendingraad) behandelde het thema 'Zending en de dienst van genezing vandaag' vanuit het evangelie naar Matteüs. Na de afsluitende forumdiscussie werd een afscheidsreceptie gehouden. In persoonlijk getinte toe-

spraken stonden afgevaardigden van diverse organisaties stil bij de grote betekenis van Andries van der Beek voor het werk van Lepra-zending in binnen- en buitenland. Ook werd de nieuwe directeur ir. Henno Couprie (41) voorgesteld.

— *Rebecca Shaeffer-Borgdorff*

Fusie van CMC, Miva en Solidaridad van de baan

Na bijna twee jaar aftasten of een fusie tussen CMC, Miva en Solidaridad tot de mogelijkheden behoorde, is half januari besloten het proces te stoppen. Als belangrijke reden voor een fusie of een gezamenlijke werkorganisatie werd de grote verwantschap in inhoud, werkwijze en spiritualiteit van de drie organisaties aangevoerd. Het CMC (Centraal Missie-commissariaat) is voortgekomen uit de missionaire inzet van orden en congregaties in Nederland. Tot de kernproducten horen personele samenwerking, projectfinanciering, een boeken- en abonnementenservice en behartiging van de belangen van Nederlandse missionarissen. Miva profileert zich op het katholieke erf vooral op het terrein van vervoermiddelen voor missionaire pioniers, en ook meer en meer communicatiemiddelen. Solidaridad is oecumenisch van aard, en richt zich op ondersteuning van kerken in Latijns-Amerika; de bisschoppelijke adviescommissie voor Latijns-Amerika is daarin de katholieke poot.

In een verklaring staat te lezen, 'dat het algemeen bestuur van Solidaridad de besturen van CMC en Miva te kennen heeft gegeven dat het na uitvoerig intern beraad op grond van de

ontwikkelingen met spijt tot de conclusie is gekomen dat het onvoldoende basis ziet voor een succesvol samengaan van de drie organisaties'. Het algemeen bestuur van Solidaridad wijst in dit verband in het bijzonder op de (voorgenomen) besluitvorming voor een drietal belangrijke beleidsterreinen: de directiesamenstelling, de naamgeving en de locatiekeuze. De besturen van CMC en Miva zijn teleurgesteld en zeggen de door Solidaridad aangevoerde punten niet te herkennen, omdat die naar hun oordeel overbrugd hadden kunnen worden. In 2000 gingen de katholieke ontwikkelingsorganisaties Memisa, Mensen in Nood, Vastenactie en Cebemo al samen in Cordaid. Of verdere herschikking zal plaatsvinden, is op dit moment nog niet bekend.

— *Jan Brock*

Thuiswijzer voor missionarissen

CMC bracht onlangs weer een nieuw informatieboekje uit voor Nederlandse missionarissen die op verlof komen of definitief terugkeren naar Nederland: *Thuiswijzer voor mensen met een missie*. In het boekje staat handige informatie voor missionarissen: over verzekeringen bijvoorbeeld, verblijfsvergunningen, intentingen en wat dies meer zij. Ook staan er de adressen in van organisaties waarbij zij kunnen aankloppen voor ondersteuning van hun werk of projecten. De *Thuiswijzer* is door missionarissen en missionair werkenden gratis te bestellen bij de afdeling communicatie van het CMC, telefoon (070) 313 67 30, e-mail communicatie@cmc.nu.

— *Jan Brock*

Kleurrijk religieus leven

Op 30 oktober 2003 werd in Utrecht de vierde bijeenkomst gehouden van *Kleurrijk Religieus Leven*. Deze bijeenkomst bood, zoals de voorafgaande, buitenlandse religieuzen in Nederland een forum om met elkaar en met hun Nederlandse mede-religieuzen in gesprek te gaan over onderwerpen die betrekking hebben op hun leven. Centraal stond deze keer de missionaire inzet binnen de multiculturele samenleving in Nederland. De bijeenkomst was georganiseerd door het Centraal Missionair Beraad Religieuzen (CMBR) in nauwe samenwerking met enkele religieuzen. Een aantal orden en congregaties in Nederland zoekt al enkele jaren naar nieuwe wegen voor het religieuze en missionaire leven in Nederland. De komst van buitenlandse missionarissen naar Nederland illustreert dat missie niet alleen een taak is in landen ver weg, maar ook hier. Daarbij komt nog dat buitenlandse missionarissen op een heel andere manier missionair bezig zijn dan vroeger westerse missionarissen in landen in het Zuiden. Zij komen bijvoorbeeld niet met een rijke achterban, maar alleen met zichzelf en hun persoonlijke gaven. Zo'n missie, van macht ontdaan, gaat terug naar de kern, de navolging van Jezus. Voor meer informatie: CMBR, telefoon (070) 313 67 80, e-mail cmbr@cmc.nu.

— *Jan Brock*

Nijmeegs Instituut voor Missiologie

In 2003 vierde het Nijmeegs Instituut voor Missiologie zijn tienjarig bestaan met drie jubileumcongressen. De lezingen van deze congressen worden gebundeld in een boek, dat binnenkort verschijnt. Het boek is te bestellen bij het NIM, telefoon (024) 361 27 27, e-mail nim@nim.kun.nl.

— *JB*

Onderscheiding voor oud-directeur Kruijssen van Cordaid

Hans Kruijssen is bij zijn afscheid als directeur van de rooms-katholieke ontwikkelingsorganisatie Cordaid op 30 oktober 2003 benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau. Ook kreeg hij door de Bredase bisschop monseigneur M. Muskens, die 'missie en ontwikkeling' in zijn portefeuille heeft, de pauselijke onderscheiding commandeur in de orde van Silvester opgespeld. Hij kreeg die onderscheidingen vanwege zijn grote verdiensten op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking, zowel nationaal als internationaal. Hans Kruijssen was vanaf 1985 directeur van de katholieke medefinancieringsorganisatie Cebemo. Hij stond aan de wieg van de fusies van deze organisatie, eerst met de Vastenactie, en in 2000 met Memisa en Mensen in Nood. Daaruit ontstond Cordaid. Op 1 september vorig jaar volgde René Grotenhuis Hans Kruijssen op als directeur van Cordaid.

— *Jan Brock*

Thomas Ekollo, *Mémoires d'un pasteur camerounais (1920-1996)*, Parijs/Yaoundé: Editions Karthala/Editions Clé, 2003, ISBN 2-84586-418-3

Thomas Ekollo (1920-1996) was predikant van de Eglise Evangélique du Cameroun (EEC) en lange tijd directeur van het Collège Alfred Saker in Douala, een middelbare school van de kerk. Hij behartigde vele jaren alle onderwijsbelangen van de Raad van de Baptistenkerken in Kameroen (UECB) en de Evangelische Kerk van Kameroen, als zodanig benoemd door het ministerie van onderwijs in Kameroen. De uitgave van zijn memoires werd verzorgd door professor Marc Spindler, studiegenoot van Thomas Ekollo. Deze schrijft ook een voorwoord, waarin hij Ekollo neerzet als een man die, geworteld in zijn traditie, kerkman is in hart en nieren, met als grootste drijfveer de opdracht en de zorg de bevrijdende boodschap van het evangelie te laten doordringen in de harten en hoofden van de Afrikaanse mens. Deze memoires bestrijken het gehele leven van Ekollo. Daarbij legt hij een bijzonder accent op de periode van zijn opleiding in Kameroen in de koloniale tijd, die van zijn studie in Frankrijk en de lange periode in actieve dienst van de kerk. Hij staat ruim stil bij zijn eenzame jeugd en de sterke invloed van zijn vader, een van de eerste autochtone predikanten in Kameroen. Veel aandacht krijgt de periode van tien jaar van zijn zware depressie (*le drame*) en de inspanningen om, naast zijn bemoeienissen met het onderwijs, ook voluit predikant in de kerk te zijn.

Boeiend is de beschrijving van zijn opleiding in Ndoungue tot onderwijzer, waarbij hij nadenkt over de vraag wat voor een Kameroenees student wel, en vooral ook wat niet deel uitmaakte van het curriculum. Zijn belangstelling voor de politiek ontstaat na 1945. Hij neemt dan actief deel aan het debat aan de vooravond van de onafhankelijkheid. Wanneer hij in november 1947 in Parijs aankomt, heeft hij echter nog geen flauwe notie van geschiedenis, filosofie en literatuur. Hij zal deze achterstand in zijn studieperiode inhalen. Naast theologie studeert hij dan ook filosofie.

In de periode als directeur van het Collège Alfred Saker en onderwijssecretaris moet hij veel energie besteden aan de voortdurende spanningen en nooit goed opgeloste conflicten in het samenwerkingsverband van de evangelische kerken en de baptistenkerken.

Maar door alles heen ligt zijn hart bij het predikantschap. In alle perioden van zijn leven hecht hij eraan predikant te zijn, vaak in een kleine plattelandsgemeente. Na de zware jaren van zijn depressie, waarbij geen enkele vorm van therapie werkelijk baat, en ernstige slape-loosheid zijn crisis versterkt, rondt hij zijn actieve periode in het onderwijs af en wijdt hij zich geheel aan zijn nieuwe taak als predi-

kant in een wijkgemeente in Douala. Ook deze functie zal hem uiteindelijk niet meevallen: hij signaleert regelmatig het grote gebrek aan werkelijke inzet voor een geëngageerd christelijk leven en daarmee de doorwerking van de bijbelse boodschap in kerk en samenleving. Maar de roeping om trouw te blijven is ook in zijn latere jaren, op gevorderde leeftijd, te sterk om op te geven. Zo blijft hij tot het eind van zijn leven actief predikant. Zijn biografie geeft daarmee een toegankelijk beeld van deze man van de kerk en zijn rol in de periode voorafgaand aan en volgend op de zelfstandigheid van kerk en staat. Aan deze autobiografie zijn nog als bijlagen toegevoegd: een deel van de eindschrijftie van de theologiestudie, daterend van 1955, een preek, gehouden in 1990, voor de synode, en een bibliografie.

— Jan van der Kolk

Martha Theodora Frederiks, *We have toiled all night. Christianity in Gambia 1456-2000*, Zoetermeer, 2003, ISBN 90-239-1534-8

De auteur promoveerde op 16 oktober 2003 te Utrecht op dit werk, waarmee zij veel eer heeft ingelegd: de promotie geschiedde *cum laude*. Haar dissertatie geeft een boeiend en samenvattend beeld van de geschiedenis en de actualiteit van het christendom in Gambia. Dit West-Afrikaanse land met zijn 1,2 miljoen inwoners vormt niet veel meer dan een 486 kilometer lange kronkel langs de rivier de Gambia. De bevolking, samengesteld uit vele stammen, bewoont aan weerszijden van de rivier een tien kilometer breed lint van niet bijster vruchtbare grond. Het deltagebied waarin de rivier uitmondt in de oceaan, telt een aantal eilanden waarop reeds vroeg Afrikaanse beschavingsvormen tot ontwikkeling zijn gekomen. Oeroud zijn de verbindingen tussen Gambia en Noord-Afrika via karavaanwegen. In de zestiende eeuw hebben de Portugezen met Hendrik de Zeevaarder contact gelegd tussen Gambia en West-Europa via de zee. Hun motief was handel drijven. Zij volgden hun ideaal om via de rivier de Gambia in contact te komen met het legendarische rijk van priester Johannes. In hem zagen zij een christelijke bondgenoot om een bres te slaan in de omsingeling door de islam die het christelijke Westen de weg versperde naar de rest van de wereld. Toen dat ideaal onbereikbaar bleek, sloten zij overeenkomsten met een aantal vorsten van Gambia. Op deze wijze kwamen voorname zonen van Afrikaanse vorstenhuizen in aanraking met de christelijke beschaving, en een aantal ontving zelfs een priesteropleiding in Portugal. Maar het waren vooral de *mulattoes*, nazaten van Portugeze en Kaapverdise handelaren en Afrikaanse vrouwen, die tot het christendom overgingen. Ze gingen nadien langs de rivier gelegen dorpsgemeenschappen vormen. Zij deden mee aan de slavenhandel en straalden hun christelijke overtuiging niet uit

naar buiten. Na vele generaties was er niet veel meer over dat herinnerde aan hun christelijke geloofsidentiteit. In het begin van de negentiende eeuw gaf de afschaffing van de slavernij een nieuwe impuls. Bevrijde slaven, samengebracht in kolonies, kwamen onder invloed van het evangelie, en zochten vervolgens hun weg in de Afrikaanse samenleving, waarin zij tot grote welstand kwamen en zich ontwikkelden tot de intellectuele en politieke elite van het land. Zij vormen ook de kern van de methodistische en de anglicaanse kerk van Gambia. Vooral de methodistenzending uit Engeland richtte haar aandacht op deze groep, terwijl de anglicaanse zending en de rooms-katholieke missie elders in Gambia voet aan de grond probeerden te krijgen. De anglicanen oogstten onder meer onder het Fula-volk weinig succes. De missie daarentegen vond om te beginnen een open oor bij de *mullatoes* en later bij migranten uit Guinee-Bissau die in Gambia binnenkwamen. Maar door de bank genomen bleven de missionaire resultaten ver beneden de gestelde verwachtingen: drie en half procent christenen op een overwegend islamitische bevolking. Dit maakte dat de missionaire aanpak verschoof van evangelisatiewerk naar een gesprek met moslims.

Frederiks geeft een uitvoerige beschrijving van al deze ontwikkelingen. Zeer gedetailleerd en met veel respect vertelt zij over het werk van zo velen die missie en zending met de inzet van hun leven hebben gediend. Voor deze geschiedenis, waarvan de sporen in de tijd nagenoeg zijn uitgewist, richtte zij hiermee een monument op van blijvende betekenis. Het blijkt een geschiedenis van missionaire martelaren van wie velen door ziekte en uitputting zijn bezweken. Ook namen van Afrikaanse medewerkers, die het werk van de blanke missie- en zendingswerkers overnamen, worden genoemd, maar hun geschiedenis komt minder goed uit de verf. In het boek klinkt zeker kritiek door op de leiding van missie en zending voorzover zij verstek lieten gaan op momenten waarop lokale vorsten zich openstelden voor de invloed van het christendom, en pas aan de slag gingen toen de bevolking reeds voor de islam had gekozen. Overigens heeft de missionaire geschiedenis van Gambia volgens de auteur iets onvermijdelijks: het heeft zo moeten zijn. Maar het is geen situatie om in te berusten. De situatie van Gambia nodigt tot een geheel eigen contact en gesprek met de islam, in het voetspoor van de Witte Paters met Charles de Foucauld en andere Franse missionarissen zoals Louis Massignon. In dit verband gebruikt de auteur dan ook de term *kenosis* (ontlediging).

Frederiks verwijst helaas nooit rechtstreeks naar het oorspronkelijke Franse bronnenmateriaal, maar volstaat met wat daarover in het Engels is verschenen. Daardoor mist haar beschouwing aan antropologisch-filosofische en evangelisch-missionaire diepte die deze auteurs

zo eigen is. Het boek van Frederiks heeft mijns inziens niet zozeer missiologische als wel missionair-historische betekenis. Een boek voor theologen, kerkleiders, priesters en predikanten om de geschiedenis van land en kerk van Gambia te begrijpen. Maar het kerkvolk wacht wellicht op een handzamer boek van haar hand, een werk van veel kleiner formaat zonder veel herhalingen, *aus einem Guss* geschreven, dat vooral de eigen Afrikaanse geschiedenis goed doet uitkomen.

— Jaap van Slageren

Dale Bisnauth, *The Settlement of Indians in Guyana 1890-1930*, Leeds: Peepal Tree, 2000, 296 bladzijden, ISBN 1-000715-16-3, £ 14,00

Dale Bisnauth is een Hindostaan die is opgegroeid in Guyana, het buurland ten westen van Suriname. Lange tijd bekleedde hij een vooraanstaande positie in zijn eigen kerk, de *Guyana Presbyterian Church* (Presbyteriaanse kerk van Guyana). Daarna was hij een aantal jaren docent godsdienstwetenschap en kerkgeschiedenis aan het *United Theological College of the West Indies* (Verenigd theologisch seminarie van West-Indië) in Kingston in Jamaica. Tegenwoordig is hij minister van arbeid van Guyana.

In dit boek geeft Bisnauth een grondige en interessante analyse van de situatie van de Hindostanen die in de loop van de negentiende eeuw als contractarbeider naar Brits-Guyana kwamen. Hij vergelijkt hun omstandigheden met die van de voormalige slaven. Maar hij probeert eveneens aan te tonen dat de religie die zij aanhingen, veel met deze omstandigheden te maken had. Bisnauth beweert dat deze godsdienst in de tijd dat de Hindostanen in de barakken op de plantages woonden, de trekken bezat van de religie van de *chamars*, de leden van de laagste kasten in India. Nadat zij de termijn van het contract dat zij hadden afgesloten, hadden uitgediend, ontwikkelde hun godsdienst zich in de richting van die van de hogere kasten. Want in de dorpen waar de Hindostanen na hun contracttijd terecht kwamen, traden de brahmanen en de leden van de tweede kaste, de *chattri's*, op de voorgrond. Als gevolg daarvan veranderden de rituelen, en namen zij een meer brahmaanse vorm aan.

Voor de lezers van dit tijdschrift is van belang dat Bisnauth ook beschrijft hoe de Canadese presbyteriaanse kerk de Hindostanen van Guyana, en waarschijnlijk ook die van Trinidad, het evangelie probeerde te brengen. De zending van de Canadese presbyteriaanse kerk was in 1867 begonnen in Trinidad, maar had aan het begin van de jaren negentig van de negentiende eeuw haar activiteiten uitgebreid

naar Brits-Guyana. Omdat de grote meerderheid van de Hindostaanse hindoes vurige vereerders waren van Rama, een van de belangrijkste *avatara's* (incarnaties) van de grote god Vishnu, trachtte de Canadese presbyteriaanse kerk haar boodschap aan te passen aan deze *bhakti*-vorm van het hindoeïsme. Daarom presenteerden de evangelisten en zelfs sommige zendelingen *Yisu Masih* (Jezus Christus) als de *nishkalanki avatara* (vlekkeloze incarnatie) van het *Brahman*, in het hindoeïsme de naam voor de absolute God. Jezus was *Ishvara* (de Heer), de verpersoonlijkte manifestatie daarvan. De hindoes geloven dat de *nishkalanki avatara* de laatste is in een reeks waarin Rama en Krishna de belangrijkste zijn. Bovendien maakte de zending nieuwe liederen in de vorm van de *bhajans* die in het *bhakti*-hindoeïsme zo populair zijn. De evangelisten en de predikanten gebruikten citaten uit de Bhagavad Gita om hun beweringen over Jezus Christus extra gezag te verlenen. Als gevolg daarvan begonnen velen te geloven dat Yisu Masih een *avatara* was van het *Brahman*. In een ander boek, *History of Religions in The Caribbean* (Geschiedenis van de godsdiensten in de Caraïben), dat verscheen in 1996, geeft Bisnauth hierover nog meer bijzonderheden.

Dale Bisnauth heeft een interessant boek geschreven, met nieuwe inzichten in het Caraïbische hindoeïsme en in de zendingsactiviteiten onder de Hindostanen in dit gebied. Ook voor mensen die zich bezig houden met Suriname, kan dit boek belangrijk zijn.

— *Freek L. Bakker*

Jan Willemsen en anderen, *Missieverhalen. Interviews met missionarissen. Deel 3: Amerika en Scandinavië*, Nijmegen: Katholiek Documentatiecentrum, 2003, 199 bladzijden.

In 1976 is het Katholiek Documentatiecentrum (KDC) begonnen aan een groot project waarin 862 katholieke missionarissen hun levensverhaal aan een geluidsband hebben toevertrouwd. De eerste serie vond zijn voltooiing in 1988. Na een deel met 235 uittreksels over Indonesië (1989) en een met 327 over Afrika (1999) vinden we nu 220 levensverhalen uit voornamelijk Latijns-Amerika, maar ook van de Cariben (Antillen en Suriname) en uit enkele Scandinavische landen. Er zijn zelfs drie interviews met missionarissen op IJsland. De gesprekken van gemiddeld drie tot vier uur worden hier in twintig tot dertig regels samengevat, en deze uitgave is dus alleen een onmisbare handleiding voor onderzoekers die van de collectie gebruik willen maken. Daartoe is niet alleen de geografische indeling, maar vooral ook het uitvoerige trefwoordenregister zeer belangrijk. Zonder zo'n hulp zou het hele archief echt onbegonnen werk zijn. We mogen dus

blij zijn met deze uitgave. De collectie wordt ook op andere manieren op peil gehouden. De kwetsbare geluidsbanden worden nu systematisch vervangen door digitale kopieën op CD-ROM. Bovendien wordt er nog gewerkt aan twee vervolgprojecten: allereerst gesprekken met leken die vanaf 1960 in grotere mate zijn uitgezonden en ten slotte een thematische verzameling over de overdracht van de missionaire activiteiten aan inlandse krachten. Het project verdient blijvende aandacht en waardering, en we moeten hopen (en misschien ook wel wat medewerking aan de lobby verrichten) dat de collectie zo goed toegankelijk blijft als zij nu is in de ruimten van het KDC, en dat er geen dramatische sluitingen of verhuizingen zullen komen.

— Karel Steenbrink

Neal Pirolo, *Enkeltje thuis. Of: wat het thuisfront moet weten als een zendeling terugkeert* (vertaling van: *The reentry team. Caring for your returning missionaries*), Interserve Nederland, 2002, 165 bladzijden, ISBN 90-806460-2-4, € 9,95

Wat vaak over het hoofd gezien wordt bij een uitzending overzee is de 'omgekeerde cultuurschok': de moeite die veel terugkerende zendingen en andere werkers overzee ervaren in het opnieuw wennen en wortelen in de eigen samenleving, na een langere tijd in een totaal andere culturele context te hebben gewoond en gewerkt. Vaak blijkt deze 'omgekeerde acculturatie' moeizamer dan het wennen en integreren in den vreemde, juist ook omdat de (zendings-)werker zelf en diens omgeving veel minder bedacht zijn op eventuele moeilijkheden in de terugkeerfase. Immers, wat is er nu moeilijk aan thuiskomen?! In *Enkeltje thuis* beschrijft Neal Pirolo op overtuigende wijze het belang van een goede opvang en begeleiding van de teruggekeerde zending door het thuisfront (uitzendende organisatie, kerkelijke gemeente, familie, vrienden enzovoort). Aan de hand van ervaringen van teruggekeerde zendingen laat hij zien in welk groot isolement een zendeling (en/of diens gezin) kan geraken, als er onvoldoende aandacht voor haar of hem is, en voor alles wat zij of hij heeft meege maakt in den vreemde. Aspecten die in het boek aan de orde komen, zijn onder meer: gedwongen terugkeer, de situatie van de kinderen van de zendingen, de snel veranderende cultuur van het thuisland en de positie van de zendeling en zijn eventuele gezin in de kerkelijke gemeente in Nederland.

— Esther Huismans

Willem Hendrik Vriend, *Smoky Fires. The Merits of Development Co-operation for Inculturation of Health Improvements. An Integral Medical Study about the Cultural Pressures on Chronic Air-*

***Flow Limitations and a Graceful Approach towards the Highlanders of Papua (Indonesia)* (academisch proefschrift xx, 224, A-1-H-1), Amsterdam: Vrije Universiteit.**

Dit ambitieuze proefschrift, door de vijfenzeventigjarige Willem Henrik Vriend met succes verdedigd op 7 november 2003 aan de Vrije Universiteit, omvat drie onderdelen, die in feite proefschriften op zichzelf zijn.

Er is allereerst een medisch deel. Dit onderzoekt de ademstroombeperking die bij de Dani's en Yali's van de hooglanden van West-Papoea optreedt doordat ze de nacht en een deel van de dag doorbrengen in hutten waarin vanwege de kou altijd en vuurtje brandt, en waarin, doordat er geen schoorsteen is, de rook blijft hangen. In het medische deel toont Vriend de ernst van deze aandoening aan, die de levensverwachting van de betrokken Papoea's in aanzienlijke mate beperkt. De longcapaciteit van de Papoea's in de bergen is gelijk aan die van Europeanen, maar door de blootstelling aan de rook is de vitale capaciteit van de longen van de Papoea's aanzienlijk minder. De symptomen zijn kortademigheid. Ook de hartgrootte neemt toe. Voor de metingen heeft Vriend een speciaal apparaat ontwikkeld.

In het tweede deel, een antropologisch deel, behandelt Vriend de cultuur, de economie en de religie van de Papoea's uit de bergen en de gevolgen van wat Vriend 'de invasie' noemt: de komst van zending, missie, bestuur, politie en leger, en van toeristen. Voor een belangrijk deel gebruikt hij hier zijn eigen ervaringen uit de tijd dat hij als zendingsarts in het gebied werkzaam was (1960-1993).

In het derde deel, een missiologisch deel, gebruikt Vriend het model van David Bosch, van de zending die bevrijding en inculturatie brengt. Er is een wisselwerking tussen gehoorzaamheid, hoop, liefde en contextualisering. De centrale tekst is die van de verrezen Christus: 'Mij is gegeven alle macht' (Matteüs 28, 18-20). De zending was zeer succesvol. Er waren massale bekeringen. Tot 1992 werden 136.965 berglanders gedoopt. Aan deze bekeringen zit ongetwijfeld een pragmatisch aspect. De zendeling kwam met duidelijk superieure technologie (vliegtuigen, metalen gereedschap, elektriciteit) en een overvloed aan nuttige gebruiksartikelen.

In feite is het proefschrift, waaraan de auteur ongeveer tien jaar werkte, een soort evaluatie van zijn werk en zijn leven. Vriend is, denk ik, een van de laatste van de pionier-zendingen. Er zijn niet meer zulke grote gebieden die door de zending 'opengelegd' worden. Het hoogland van westelijk Nieuw-Guinea is tweemaal zo groot als Zwitserland! Veertig procent van de Papoea-bevolking woont hier. De interventie van de zending staat bloot aan veel dilemma's, die in dit proefschrift uitgebreid aan de orde komen.

In het antropologische deel van het proefschrift stelt Vriend de vraag: 'Wat zal hen (de Dani, Yali en Me) van uitsterven redden?' Hij is hier heel pessimistisch over, ook al doordat de Indonesische overheid zich in zeer geringe mate inzet om het uitsterven van deze Papoea's te voorkomen. De combinatie van geslachtsziekten en de ademhalingsaandoeningen leiden onherroepelijk tot het uitsterven van deze Papoea's (59). Er is geen effectief programma voor AIDS-preventie.

Vriend gaat ook in op de massaslachting onder de Dani's in 1977 door het Indonesische leger. Vriend behandelde de gewonden in zijn ziekenhuis in Wamena. Het is voor mij onbegrijpelijk dat Vriend hier het leger steunt. Hij ontkent ook het recht van de Papoea's op zelfbeschikking, hoewel hij elders solidair is met de Papoea's. Ik zie dat als een merkwaardige tegenspraak.

Het is een uiterst interessant proefschrift geworden, dat aandachtige bestudering verdient. Het geeft een uniek inzicht in de situatie van de Papoea's van de hooglanden van West-Papoea en hun acculturatieproces.

— *At Ipenburg*

Exchange 2003/3 heeft een uitvoerig overzicht van de Franstalige theologie in (West-)Afrika, van de hand van Tharcisse Gatwa. Het is geen juichend verhaal, want zowel infrastructuur als creativiteit laat veel te wensen over. Elom Dovlo beschrijft een kleine kerk van tot het christendom bekeerde moslims in Ghana, die zelf initiatieven hebben genomen om meer moslims te bekeren. Ezra Chitando schrijft ook over Afrika, namelijk over een onafhankelijke kerk in Zimbabwe die zich niet beperkt tot het gewone dorp, maar zich richt op het academische en elitaire milieu. Van Castillo Guerra is een bewerking opgenomen van zijn bijdrage over Afro-Amerikaanse religies die eerder in *Wereld en Zending* verscheen. Van Frans Wijsen is er de internationale versie van zijn inaugurale rede over missiologie en antropologie.

Exchange 2003/4 heeft een aantal reacties van westerse theologen op 'Derde-Wereld-theologen' en omgekeerd. Susanne Hennecke bespreekt de invloed van bevrijdingstheologen (uit Latijns-Amerika en Korea) op Rudolf Bultmann, terwijl Dorothea Erbele Küster drie vrouwelijke theologen en haar gebruik van de bijbel kritisch benadert. Als deze theologen de bijbel selectief lezen, vrouw-onvriendelijke passages zelfs helemaal weg willen hebben, moeten we dan de idee van de canon van de Schrift niet ter discussie stellen? Kehinde Olabimtan uit Ghana verdedigt de notie van Afrika als 'ongeneeslijk religieus', die in een vorig nummer betwijfeld werd door J. Platvoet en J. van Rinsum. Henri Gooren bekijkt het groeiende marktaandeel van protestanten in Nicaragua vanuit sociologisch perspectief, als marketingaanbod en vooral vanuit de vraag van klanten. Ten slotte een Chinese historicus die ook antropologisch veldwerk deed in China, en archieven én interviews gebruikt voor verklaring van bekering tot het christendom.

International Bulletin of Missionary Research 2004/1 heeft als thema 'christelijke bekering en missie'. Door de artikelen heen loopt de lijn dat bekering iets heel anders is dan proselitisme: een persoonlijke beslissing. De twee basisartikelen worden afgesloten met de in 2003 uitgegane Helsinki-verklaring van de Lausanne Consultation: een oproep tot het Joodse volk om Jezus als unieke messias te erkennen. Choo Lak Yeow heeft een overzicht van het academisch-kerkelijk experiment, de samenwerking op theologisch gebied tussen protestante kerken en theologische scholen in Zuidoost-Azië, 1957-2002. Er zijn twee levensverhalen van Amerikaanse zendelingen en de welbekende statistieken. Er zullen naar verwachting in 2004 167.000 christelijke martelaren zijn, terwijl een nieuwgedoopte een bedrag van 439 Amerikaanse dollars gaat kosten.

International Review of Mission van oktober 2003 is geheel gewijd aan

de conferentie die in 2002 in het Duitse stadje Willingen werd gehouden ter herdenking van de acceptatie in 1952 van de formule *Missio Dei*. Van activiteit tot het stichten van overzeese kerken en het maken van bekeerlingen aldaar door missionaire genootschappen werd missie in Willingen gedefinieerd als een wezenlijke kerkelijke activiteit, gericht op verwezenlijking van het rijk Gods. Jacques Matthey, Theo Sundermeier en Konrad Raiser hebben daar meer algemene theologische beschouwingen over, terwijl andere bijdragen zich meer richten op de invulling van het idee naar continenten. Paolo Suess spreekt dan over bevrijdingstheologie, en Soo-il Chai over Korea, dat wel erg missionair is, maar een nogal laagkerkelijke praktijk heeft. Verder zijn er bijdragen over Europa, Afrika en de algemene trend bij de grote missionaire conferenties, die steeds weer een nieuw centraal thema op de agenda proberen te krijgen.

Journal of Interreligious Studies 2003/2 besteedt aandacht aan Latijns-Amerika. Roy May schrijft over de combinatie van evangelie en traditionele religie in Ecuador, Freek Bakker over de aanpassing van hindoeïsme in de Cariben aan de dominerende christelijke gewoonten aldaar. De Chinese staat erkent religies, maar wil ze dan ook wel controleren: Zhibin Xie beschrijft hoe dat gaat. Er zijn twee meer filosofisch-algemene bijdragen van Desiree Berendsen en Ilse Bulhof: kunnen wij de cultureel en religieus andere wel bereiken? Francis Oborji, van de Romeinse Urbaniana-universiteit, schrijft over pluralisme in Afrika. George Evers heeft een wat somber overzicht van de internationale conferenties: sommigen spreken duidelijk van verharding of zelfs van 'het einde van de interreligieuze dialoog'.

Studies in World Christianity ligt nog steeds achter op schema. Begin 2004 verscheen nummer 2002/2. Dat zal wel liggen aan Andrew Walls, die gepensioneerd is en het tijdschrift heeft overgedragen aan anderen. Er is ook veel minder Afrika in het tijdschrift dan in de tijd van Walls. Heel veel Azië zelfs in dit speciale nummer over de verhouding tussen kerk en staat: over kerk en staat in de periode van militaire dictatuur op de Filipijnen, 1972-1986; over China, Malaysia, Korea, maar ook Engeland. Bob Robinson over de liefde van Lesslie Newbigin voor India en zijn cultuur, maar tegelijk zijn ambivalentie over de mogelijke ontmoeting van christendom en hindoeïsme. Geen enkele religie, ook het christendom niet, is zonder cultuur verkrijgbaar of te begrijpen.

Verbum SVD 2003/2-3 is gewijd aan de spiritualiteit en enkele aspecten van het werk van twee belangrijke figuren in de Congregatie van het Goddelijk Woord (SVD): Arnold Janssen en Josef Freinademetz,

respectievelijk stichter en eerste missionaris van de congregatie. Zij werden dit jaar heilig verklaard.

Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft 2003/4 opent met een geëngageerde tekst van Lisbeth Cich Ratwasih over de missiespiritualiteit van de internationale congregatie van de Zusters van Liefde van de heilige Carolus Borromeüs, in Nederland beter bekend als de 'Zusters onder de Bogen', die in 1837 in Maastricht gesticht werd en nu in vier continenten werkzaam is. Deze studie is geschreven vanuit de Indonesische context, en besteedt speciale aandacht aan de uitdaging van de interreligieuze dialoog. Verder komt missioloog Giancarlo Collet nog eens terug op het thema van de mondialisering als nieuwe ambivalente context voor christelijke solidariteit, die toch ook opmerkelijke mogelijkheden biedt. Josef Estermann, directeur van het Missionswissenschaftliches Institut 'Missio' te Aken, presenteert een korte analyse van de wisselende houding die de katholieke theologie aangenomen heeft tegenover de volksreligiositeit in Latijns-Amerika. In de koloniale en de neokoloniale tijd werd deze goeddeels bepaald door de heersende overheersingsstructuren (onderwerping, imitatie). Maar het blijft een merkwaardige zaak dat de bevrijdingstheologie zich pas vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw echt liet aanspreken door de uitdaging van de religiositeit en de theologie van het volk.

Mission 2003/3 is gewijd aan de receptie van het Tweede Vaticaans Concilie in Canada. Veertig jaar na de opening daarvan zijn wij over dat concilie zelf bijzonder goed geïnformeerd, maar werd het tijd om na te gaan hoe dit heeft doorgewerkt in Canada, in het bijzonder in enkele plaatselijke kerken en bij de religieuzen aldaar. En dat gebeurde op een symposium, onder de kundige begeleiding van Gilles Routhier.

Spiritus 2003/173 is gewijd aan het thema van de 'missio op de kerkpleinen'. Daarmee wordt bedoeld: buiten de gevestigde kerken, waar christenen zonder privileges geroepen zijn zich open te stellen en in dialoog te gaan met de rijkdom van de ander. Missie dus als een nieuwe exodus, een profetische communicatiekunst, van de Schrift tot mondialisering.

— Frans Damen en Karel Steenbrink

Nog verkrijgbare losse nummers

- 2003 | 4 Door vreemde ogen bekeken
– De wisselwerking tussen
missiologie en antropologie
- 2003 | 3 Missionair mag weer
- 2003 | 2 11 september 2001:
einde van de dialoog?
- 2003 | 1 Veelkleurig christendom
– Het Caribisch model

Thema's van geplande nummers

- 2004 | 2 Nieuw elan voor de oecumene?
- 2004 | 3 Helen wat gebroken is
- 2004 | 4 Kunst als bron van theologie

UITGEVERIJ KOK

Postbus 5018, 8260 GA Kampen,
fax +31 (0)38 331 17 76
e-mail abbonementen@kok.nl

Abbonementsprijzen per 1 januari 2004

Nederland € 29,50 per jaar
België € 30,50 per jaar
landen buiten de Benelux € 35,50 per jaar

Losse nummers

€ 7,95 (exclusief verzendkosten)

Het abonnementsjaar loopt van januari tot
en met december.

Abbonementen worden stilzwijgend
verlengd, tenzij minimaal zes weken voor
het einde van de abonnementsperiode een
schriftelijke opzegging ontvangen is.

Adreswijzigingen graag drie weken vóór de
ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

WAT IS ZENDING?

Zending is
geven wat je hebt:

je geloof in Jezus Christus,
waardoor mensen overeind komen en lopen.

Jan Dumon

Zending is
dienstbaarheid:

het rijk Gods zichtbaar maken,
je radicaal begeven
in situaties van gemarginaliseerden.

Maria Bingemer

Zending is
dialogoog.

Dialogoog is geen vriendschappelijk gesprek.
Het is wederzijdse verzoening,
samenwerking, verrijking en profetie.
Gods verborgen aanwezigheid is in elke dialogoog.

Michael Amaladoss

Zending is
verlangen.

Het is het verlangen van God zelf dat zich een weg baant
in de op mensen gerichte geschiedenis,
die haar hoogtepunt vindt
in het leven van Jezus van Nazaret,
en zich van daaruit uitbreidt in onze geschiedenis.

Jacques Haers